

Ino. A. 57.701.

234307

Călugărenii

Subt o nouă înfățișare

DE

Colonel C-TIN ZAGORIȚ

1940

I

După cum reese și din titlul prezentei lucrări, nu am pretenția de a face o reconstituire militară completă a războiului purtat de Mihai Viteazul cu Turcii în vara și toamna anului 1595, ci voesc să contribuie cu câteva studii și idei la lămurirea următoarelor chestiuni :

- 1) Situația politică și cauzele războiului ;
- 2) Scopul și planul de războiu al Turcilor ;
- 3) Scopul și planul de războiu al lui Mihai Viteazul ;
- 4) Forțele care au luat parte la luptă ;
- 5) Locul de adunare al armatei turcești de operațiuni ;
- 6) Locul de adunare al armatei românești de operațiuni ;
- 7) Mișcările armatei românești înaintea Bătăliei de la Călugăreni ; apărarea Dunării ;
- 8) Trecerea Dunării de către armata turcească ;
- 9) Drumul urmat de către armata turcească după trecerea Dunării la Rusciuk ; a urmat de bună voe acest drum, sau a fost atras pe el de către Mihai ;
- 10) Dispozitivul armatei turcești în ajunul bătăliei ; locul taberii turcești ;
- 11) Dispozitivul armatei românești în ajunul bătăliei ; locul taberii românești ;
- 12) Descrierea terenului câmpului de bătălie ; pe câte poduri trecea drumul peste Călniște și Neajlov ;
- 13) Cum s'a desfășurat bătălia, și anume :
 - a) manevră (cărse), dispozitiv de luptă ;
 - b) cum s'au desfășurat luptele ;
 - c) fazele bătăliei ;
 - și d) durata bătăliei.
- 14) Partea luată la bătălie de ajutorul ardelean de sub co-

manda lui Albert Kiraly și Mihail Horvath; meritul victoriei;
și 15) Retragera armatei române de pe câmpul de luptă;
cauzele retragerii.

Dar mai ales voesc să stărui pentru luminarea chestiunilor
dela punctele 9, 10 și 13.

Pentru atingerea acestui scop imi propun să procedez în felul
următor :

a) Voiu lua de bază a studiului meu lucrarea D-lui G-I
Al. Anastasiu, care, dacă excludem pe marele istoric N. Bălcescu,
fost și el ofițer în armata română, a fost cel d' întâi militar care
a făcut un studiu științific serios asupra memorabilei bătălii pe
care Mihai-V. a dat-o contra Turcilor la Călugăreni în vara anului
1595.

b) Voiu căuta pe cât îmi va fi cu putință să reconstituesc
cum era în timpul lui Mihai-V. terenul pe care au avut loc opera-
țiunile militare, și anume: cum erau apele, atât cele curgătoare,
cât și cele stătătoare, — cum erau pădurile, — ce localități existau
atunci, — și cum erau comunicațiunile de pe teatrul luptelor.

Pentru aceasta voiu folosi :

- toate hărțile întocmite în cursul timpului asupra acestei
regiuni,
- toate descrierile făcute asupra acestor locuri odată cu de-
scrierea luptelor,
- precum și cunoștințele pe care le-am putut căpăta de la
oamenii bătrâni, asupra modului cum se prezenta terenul în tre-
cutul apropiat, dar din care rezultă în oarecare măsură cum era
terenul și în trecut îndepărtat.

Hărțile întocmite în trecut asupra acestei regiuni le alătur
în copie studiului de față, pentruca, pedeoparte înșiși cititorii să
vadă pe ce m'am întemeiat atunci când am afirmat un lucru, iar
pedealtăparte spre a introduce și a desvolta gustul ofițerilor studi-
oși ai armatei noastre pentru astfel de studii.

c) Am anexat lucrării în întregime toate documentele, pre-
cum și extrase din cronicile acelor timpuri, și de mai târziu, în
care se arată cum s'au desfășurat luptele ce-mi propun a reconstitui;
și aceasta în scopul ca cititorii să vadă pe ce mă întemeiez atunci
când trag vreo concluzie, și să se convingă și dânșii, că nu citez
numai ce-mi convine atunci când susțiu o anumită părere, eludând
ceia ce ar fi contrar afirmațiunilor mele: și pentruca cititorii să poată
reconstitui și dânșii luptele, după chibzuința minței lor.

d) Chestiunile pe care mi-am propus să le lămuresc, le-am
numerotat cu cifrele de la 1 la 15, și în acelaș timp în documentele

anexate am însemnat cu cifrele respective pasagiile care se referă la aceste chestiuni.

Am procedat așa, spre a nu mai fi nevoie să fac citări prea dese și prea lungi în text, precum și trimeteri la anumite pasagii din documente prin arătări în josul paginilor, atunci când voesc să întăresc o afirmație, sau concluzie.

Iar pentru ușurința consultării documentelor am anexat lucrării și un *tabel mobil*, în care am arătat pentru fiecare chestiune pe care o studiez, în ce documente se găsesc pasagiile care se referă la fiecare chestiune, și anume câte pasagii se referă la acea chestiune.

În acelaș timp fiecare document sau extras din cronici l-am însemnat cu câte o literă în ordinea alfabetului pentru a fi găsite mai ușor în anexa respectivă.

e) Previn pe cititori că parte din documente și cronici le-am tradus eu, fie pentru că nu se găsesc nicăeri traduse în întregime, (sau nu știu eu unde se găsesc publicate traducerile lor), fie că atunci când se găsesc traduse, traducerile sunt făcute prea liber, ceea ce uneori schimbă simțitor înțelesul, mai ales în chestiunile de ordin militar.

Negreșit că am întâmpinat serioase dificultăți la realizarea traducerilor, deoarece nu mi-a fost ușor ca după 40 de ani de la absolvirea liceului să iau iarăși gramatica și dicționarul și să traduc din latinește scris în secolele XVII și XVIII, precum și din limba italiană pe care nu am învățat-o în școală, ba încă din italiana scrisă la 1600, folosindu-mă pentru aceasta de gramaticile și dicționarele limbei italiene moderne.

De aceea profit și de această împrejurare spre a afirma din nou cele ce am spus în prefața lucrării mele intitulată „Luptele lui Mihai Viteazul cu Polonia”, din anul 1908, pe când eram abia sublocotenent, și anume:

„Lipsa unui studiu critic al trecutului nostru militar, studiu făcut de militari, s'a resimțit mai ales cu ocazia reconstituirii epocii lui Mihai-V...”

„Și nu mă opresc a preconiza o conlucrare a istoricului cu militarul numai pentru reconstituirea faptelor propriu-zise și a organizației noastre militare, ci istoricul trebuie să caute alianța militarului pentru luminarea întregului nostru trecut. Mai ales chestiunea etnografică și chestiunea continuității Românilor în Dacia, chestiuni pe cât de importante pe atât de discutate și încurcate, cred că și de la această cale își așteaptă rezolvarea.”

Iar în broșura Sarmizegethusa II publicată în anul 1938 am repetat această părere spunând, că ar fi bine ca istoricii să se a-

socieze cu militarii, precum și militarii cu istoricii atunci când studiază chestiunile militare.

Dar pentru că acest lucru nu se poate pentru o mie și unul de motive, cred că ar fi bine ca guvernul țării, sau Academia Română, sau vreo altă instituție culturală, să ia măsuri ca să se traducă toate documentele și cronicile privitoare la trecutul nostru militar, să le claseze pe timpuri sau pe evenimente, adnotate cu trimeteri și lămuriri chibzuite, așa cum știu să facă foarte bine istoricii noștri; — și astfel să le pună la dispoziția ofițerilor carii au înclinări pentru studiile de istorie militară, spre a le putea folosi cu ușurință.

Și nu numai atât, dar odată documentele și cronicile traduse și publicate să fie puse la dispoziția corpurilor de trupă și comandamentelor, sau să fie date bibliotecilor garnizoanelor (la cererile militare) în ediții ușor de consultat, pentru ca ofițerii să le poată găsi și folosi pentru studiile lor; nu ca acum când un ofițer care voește să cerceteze un document, trebuie să se ducă la București la biblioteca Academiei Române spre a-l căuta și copia, și apoi întors acasă să se apuce să-l traducă, dacă, bine înțeles, poate, — și după care să urmeze apoi studiile de reconstituire a faptelor și de scoatere a învățămintelor.

Care ofițer activ poate să facă acest lucru?

Și să ne mai mirăm că ofițerii carii se indeletnicesc cu studiul și scrisul faptelor militare ale voievozilor noștri nu sunt nici câte degete la o mână!

Și ar mai trebui ca Academia R. să reproducă și să publice toate hărțile vechi ale teritoriului întregii Românie pe care le posedă, spre a fi puse la dispoziția ofițerilor, în scopul ca aceștia să le folosească în studiile lor, deoarece nici o faptă de arme și nici chiar situațiile și faptele politice nu pot să fie studiate și înțelese fără astfel de hărți.

II

PREZENTAREA DOCUMENTELOR

Documente propriu zise.

A) Extras din Memorialul prezentat de Mihai-V. Impăratului Rudolf cu ocazia ducerii sale la Praga.

Este un document care trebuie să fie citit și răsцитit de orice român care poate ține o carte în mână, spre a vedea cum a luptat

Mihai-V., cum a ținut să rămână credincios cauzei creștine și jurământului făcut față de Imp. Rodolf, și câtor greutăți a trebuit să facă față din cauza răutății și slăbiciunii oamenilor.

Deși în acest document Mihai-V. nu arată cum s'a desfășurat Bătălia de la Călugăreni, ci numai cum tovarășii săi de luptă, nobilii ardeleni în frunte cu infumuratul prinț al Ardealului, Sig. Bathory, i-au furat meritele, și s'au lăudat cu faptele sale, totuși l-am pus în fruntea documentelor pentru cinstitirea pe care trebuie să o dăm cuvintelor acestui fiu providențial al neamului românesc, cuvinte care trebuiesc sorbite ca și cum am sorbi din izvoarele de la obășia neamului nostru, pentru a ne răcori și întări sufletele.

B) Extras din „O istorie a lui Mihai Viteazul de sine însuși“.

Este o scrisoare adresată de Mihai-Viteazul către Ducele de Toscana, căruia îi cere ajutoare, — bani, materiale și ostași experimentați, — spre a putea lupta mai cu folos contra Turcilor în cadrul Confederației Creștine în care intrase.

Neposedând textul original al acestei scrisori spre a face citate directe, dau acest extras din comunicarea pe care Dl. Profesor N. Iorga a făcut-o la Academia R.

Și, deși nu cuprinde relații despre modul cum a decurs bătălia, totuși îl dau tot spre a cinsti slova și cuvintele rostite de uriașul voevod premergător al unității noastre naționale

C) „Istoricul Bătăliei dela Călugăreni“, după o descriere germană a unui contemporan cu Mihai-V., scrisoare care s'ar fi găsit în biblioteca avocatului Oscar Müller din Praga.

Îl pun în frunte, după primele două documente care provin direct dela Mihai-V., deoarece cuprinde o descriere foarte inteligentă și completă a desfășurării Bătăliei de la Călugăreni, și ne poate servi ca un canevas pentru înțelegerea și reconstituirea acestei bătălii.

Când am citit prima oară această descriere în toată întregimea ei, am avut impresia că este scrisă de un militar al timpurilor moderne, care a reconstituit Bătălia dela Călugăreni așa cum a crezut el că s'au petrecut luptele folosind în acest scop și documentele timpului, și că deci nu ar fi fost scrisă de un contemporan al lui Mihai-V., așa cum se pretinde. Dar citind această scrisoare de mai multe ori, cu atenție critică, am constatat că în această descriere se găsesc amănunte ale desfășurării bătăliei care nu se găsesc în celelalte documente, și toate expuse într'o înșiruire logică și probabilă a faptelor, descriere făcută de un om priceput în chestiunile militare, și care fiind atras de marea personalitate a voevodului român, precum și de strălucitul fapt de arme de la

Călugăreni, va fi venit de acolo de la Praga, în Țara Românească, și va fi reconstituit pe teren și după arătările participanților, sau martorilor oculari, această memorabilă bătălie.

De aceia sânt de părere că acestui document trebuie să i se dea toată încrederea, și să fie folosit ca bază pentru reconstituirea Bătăliei de la Călugăreni.

D) *Raportul lui Albert Kiraly*, comandantul trupelor de ajutor ardeleni din armata lui Mihai-Viteazul.

Fiind scris a doua zi după Bătălia de la Calugăreni, și mai ales fiind scris de un comandant care stetea în imediata apropiere a lui Mihai V., ar fi putut să constituie un document de mare valoare pentru reconstituirea acestei bătălii.

Dar, citind cu atenție acest document, vedem că nu numai că nu cuprinde nici o arătare a planului după care Mihai-V. a dat bătălia, și nici din descrierea evenimentelor nu reese cătuși de puțin acest plan, ci se ocupă cu arătarea unor amănunte de fațadă, și de impresie a faptelor; ceia ce dovedește că acest general, de care s'a vorbit mult, sau că nu a luat parte la bătălie cu trupele sale, — după cum chiar se crede și se spune, — sau că nici nu a văzut cum s'au petrecut faptele, — sau dacă a luat parte, sau a văzut cum a decurs bătălia, a fost un om foarte puțin priceput în ale războiului, și poate atât de puțin inteligent, încât nu a înțeles nimic din modul cum Mihai-V. a conceput și a dat această memorabilă bătălie.

Și mai este posibil că Mihai-V. socotindu-l mai mult ca o iscoadă a lui Sig. Bathory pe lângă dânsul, decât ca un ajutor, nici să nu-i fi destăinuit secretul manevrei sale în Bătălia de la Călugăreni, și nici chiar desfășurarea faptelor, spre a nu-i da pe tață modul cum el înțelegea să lupte; și aceasta având în vedere eventualitatea când Mihai-V. avea să lupte în viitor contra Ardelenilor.

De aceia, acest document, care ar fi putut să ne servească în mare măsură la reconstituirea bătăliei, nu ne va servi aproape la nimic.

E) *Raportul din 2 Sept. 1595 al lui Marco Venier, Bailul Veneției pe lângă Sultan.*

La data de 2 Sept., adică la 10 zile (13 Aug. st. V. — 23 Aug. st. n.) după darea bătăliei, Bailul neposedând date asupra modului cum s'a dat bătălia, el raportează la Veneția numai câteva date destul de interesante și în acelaș timp adevărate.

F) *Raportul din 15 Sept. 1595 al lui Marco Venier.*

La această dată Bailul căpătând detalii asupra modului cum a decurs lupta, se grăbește a le raporta suveranului său.

Deși cunoscute prin o altă persoană, adică nu direct din gura celui ce a luat parte la bătălie, datele sunt destul de bogate și de verosimile. Și în special aceste date fiind conjugate cu cele din scrisoarea germană (C), pot afirma că ambele documente ne dau o descriere aproape completă și în acelaș timp, cred, cea mai verosimilă a Bătăliei de la Calugăreni, celelalte documente rămânând să joace numai rolul de întărire a acestor descrieri, și numai pe ici pe colea de completare cu detalii.

G) *Raportul anonim din 16 Sept. 1595 din Viena.*

Fără să ne procure vreun amănunt nou asupra desfășurării bătăliei, ne destăinuște situația strategică ce a impus lui Sinan campania în Țara Românească.

H) *Raportul anonim din 19 Sept. 1595, din Praga.*

Deși nu dă amănunte noi asupra bătăliei, confirmă totuși multe lucruri știute.

I) *Raportul anonim din 26 Sept. 1595 din Praga.*

La fel cu precedentul.

J) *Raportul anonim din 5 Sept. 1595 trimis din castrele Arhiducelui Maximilian, fratele Împăratului Rudolf.*

Scurt și fără să dea deasemenea cunoștințe noi.

Cronici Interne

K) *Extras din Isvodul Logofătului Theodosie.*

Are cuprins identic cu „Scurta și adevărata descriere a faptelor lui Mihai-V.” scrisă de Balthazar Walther, un autor german contemporan cu Mihai-V.

Deși se crede că Walther și-a scris cronica sa după Isvodul Logof. Theodosie, totuși având în vedere stilul în care este scris acest isvod, precum și modul cum redă situațiile și întâmplările militare, eu cred mai de grabă că Walther venind la curtea lui Mihai-V. atras de faima marelui voevod, și cu scapul de a-i descrie faptele, a lăsat și numitului mare logofăt o copie în limba română după descrierea pe care a făcut-o acestor fapte după arătările participanților, sau martorilor oculari ai Bătăliei de la Călugăreni, și se zice chiar cu aprobarea lui Mihai-V.

Atât izvodul în chestiune, cât și descrierea lui Walther conțin multe amănunte noi asupra bătăliei, precum și confirmarea multor fapte conținute în documentele prezentate mai sus și în alte cronici ale timpului, dintre care faptul apărării Dunării de către Mihai-V. inaintea Bătăliei de la Călugăreni este cel mai important.

L) *Extras din Cronica Anonimă a Țării Românești.*

Nu dă nici un amănunt nou asupra luptei, dar arată împreunăările politice în care a luat naștere războiul.

M) Extras din *Cronica lui Constantin Căpit. Filipescu*.

Deși tratează pe scurt modul cum s'a desfășurat Bătălia dela Călugăreni, ne dă două amănunte de mare importanță asupra mersului operațiunilor și anume, primul încercarea lui Siman Pașa de a întoarce poziția de la Călugăreni pe un alt drum prin pădure, și al doilea, încercarea lui Sinan de a prinde pe Mihai prin cumpărarea unor boieri.

N) Extras dintr'o *cronică publicată în Vol. XI, Doc. Hurm., pag. 302.*

Fără să dea relații noi asupra bătăliei, confirmă cunoștințele pe care le avem din celelalte izvoare.

O) Extras din *poemul scris în 1601 de către Vistierul Stavrinon și intitulat „Vitejiile lui Mihai Voevod“.*

Deși acest poem în versuri a fost scris pentru a lăuda faptele vitejești ale lui Mihai V. totuși având în vedere că autorul a fost chiar vistier al lui Mihai V., deci personaj din imediata apropiere a marelui voevod, și prin urmare cunoscător al faptelor petrecute și mai ales al chestiunilor intime, prezintă o deosebită importanță cele arătate de dânsul în acest poem. Printre aceste fapte lucrul cel mai de seamă este confirmarea încercării lui Sinan de a pune mâna pe Mihai V. prin cumpărarea unora dintre boieri și chiar prin cumpărarea lui A. Kiraly, camaradul de luptă al lui Mihai V., care chiar s'ar fi pretat la o astfel de trădare, neajutând pe Mihai în timpul bătăliei și părăsindu-l în noaptea luptei, fapt care a provocat retragerea lui Mihai V. de pe poziția de la Călugăreni, după o zi de luptă purtată cu isbândă deplină.

Cronici externe

P) Extras din *poemul în versuri scris în 1607 de Gheorghe Palamed intitulat „Despre viața lui Mihai V.“*

Este de aceeași factură și de acelaș cuprins ca și poemul lui Stavrinon. Dă însă în plus o cuvântare, probabil imaginată, pe care Mihai V. ar fi ținut-o către oaste, — modul în care Mihai V. și-ar fi orânduit oștirea pentru bătălie, ceea ce nu mai este arătat în nici un alt document al timpului, precum și alte câteva amănunte noi și interesante pentru reconstituirea bătăliei.

R) Extras din *Cronica lui Baltazar Walther, intitulată „Scurta și adevărata descriere a faptelor lui Mihai V.“*

Această descriere fiind făcută de un contemporan venit anume la curtea lui Mihai V., din Târgoviște, spre a întocmi

descrierea faptelor strălucite ale voevodului, și la câțva timp după Bătălia de la Călugăreni, când deci cunoștințele asupra evenimentelor petrecute fuseseră cunoscute mai bine și completate, zic, această descriere prezintă o deosebită importanță pentru reconstituirea bătăliei.

După cum am arătat aci mai sus, Walther arată în mod precis că Mihai V. a apărut Dunărea înainte de bătălie, precum și cauza pentru care el s'a retras de la Dunăre spre a continua să se opună în interiorul țării contra invaziei turcești.

Afară de aceasta Walther dă și unele noi amănunte destul de interesante, care ne vor servi la o reconstituire cât mai amănunțită a desfășurării bătăliei.

S) Extras din *Medua Istorica...* a lui I. Biselius.

Această istorie nu prezintă nici o importanță pentru reconstituirea Bătăliei de la Călugăreni, ba încă descrie evenimentele ca și când această bătălie nici nu ar fi avut loc. —Totuși am dat extrasul corespunzător din această lucrare numai spre a se vedea că se găsesc și istorici, carii fiind supuși unor influențe nefaste, obișnuiesc a bate câmpii spre a fi pe placul celor carii îi plătesc, sau carii îi păcălesc.

De aceia nu găsesc de cuviință să atrag luarea aminte asupra nici uneia din neroziile pe care le debitează.

Ș) Extras din *Cronica lui Szamoskoszy*, tradusă de Ioachim Creciu.

Este interesantă mai ales arătarea atitudinii și purtării pe care am avut-o A. Kiraly și Mihail Horwath, comandantii trupelor ardelenne de ajutor din armata lui Mihai-V., precum și a unora dintre boierii români în timpul Bătăliei de la Călugăreni.

Cele scrise de acest cronicar asupra acestei bătălii se pare că i-au fost comunicate lui de către Petru Grigorovici—Armeanul, un om de încredere al lui Mihai în tratativele diplomatice.

T) Extras din *Istoria lui Iacob Thuani*.

Deși conține puține detalii asupra bătăliei, clarifică însă unele chestiuni, dar întunecă pe altele. Nu va fi însă greu de a face lumina necesară.

U) Extras din „*Istoria Regatului Ungar*“ de N. Istvanfius.

Istvanfius, deși istoric cu mare reputație, fără să pomenească de numele Călugărenilor, crede că bătălia dintre Mihai-V. și Sinan Pașa, înainte de sosirea lui Sigismund Bathory, s'a dat în Munții Carpați lângă Cetatea lui Negru-Vodă, unde Mihai-V. s'a retras părăsind fără luptă Bucureștii și Târgoviștea. Descrierea însă a

locului în care s'a dat această bătălie concordă și cu o așezare în munte,—„poalele neregulate și aspre ale stâncilor”,—și cu o așezare în câmpia Călugărenilor, adică într'o regiune păduroasă și mlaștinoasă.

În ce privește desfășurarea bătăliei repetă aceleași amănunte pe care le găsim și în celelalte documente și cronici, cu deosebirea că trece pe A. Kiraly ca participant la luptă alături de M.hai-V.

V) Extras din „*Istoria Imperiului Otoman*“ de Hammer.

Deși Hammer a tipărit istoria sa mult târziu, în anul 1834, totuși se vede că este bine documentat și rezervat în afirmațiuni.

În plus că pe lângă amănunțele cunoscute din documentele arătate mai sus, mai dă și unele date noi asupra operațiunilor și asupra împrejurărilor în care Turcii au făcut campania din anul 1595.

Z) *Convorbirea cu Moș Micu din satul Călugăreni.*

După cum am arătat în capitolul precedent (I) pe lângă documentele și hărțile folosite la reconstituirea terenului pe care s'a dat Bătălia de la Călugăreni, și chiar pentru reconstituirea bătăliei, am găsit de cuviință să vorbesc și cu oamenii bătrâni din satele Călugăreni și Crucea de Piatră asupra situațiunei terenului din trecutul apropiat, precum și asupra cunoștințelor care s'au păstrat din bătrâni (legende) asupra desfășurării acestei bătălii.

Am găsit în satul Călugăreni pe Moș Micu, iar în satul Crucea-de-Piatră pe un alt bătrân.

Moș Micu, cel mai bătrân (83 ani) om din Călugăreni, este un om foarte deschis la suflet și la vorbă și mi-a răspuns cu un curaj și cu o precizie uimitoare la toate întrebările pe care i le-am pus; — parcă scotea răspunsurile dintr-o cutie unde le păstrase cu sfințenie, sau parcă le citea dintr'o carte, după cum se și vede din mersul convorbirii. Din această cauză m'am dispensat de a mai vorbi cu vreun alt om din acest sat.

Din convorbirea cu acest bătrân se vede că toate răspunsurile concordă cu cele mai multe date cuprinse în documente.

În satul Crucea-de-Piatră am vorbit cu un om mult mai mic în vârstă ca Moș Micu, și care zicea că este cel mai bătrân din acest sat. Dar acest om s'a întâmplat să fie foarte închis, și la vorbă, și la suflet, ba chiar foarte temător și bănuitor. Din această cauză nu am putut să scot nimic de la el asupra desfășurării luptei, — poate nici nu va fi știut nimic, — ci mi-a confirmat numai cele spuse de Moș Micu despre bălțile și mlaștinile care

acopereau în trecut, înainte de „tragerea apelor“, luncile Câlniștei și Neajlovului, și despre lărgimea Drumului Olacului, pe care se mergea prin pădure, la Giurgiu, și anume că a fost atât de larg câtă este distanța dintre chioșcul în care este adăpostită crucea-de-piatră, și fântâna de lângă biserica din sat, distanță, care măsurată, a eșit de 45 de metri.

La sfârșit nu a voit să-și spună nici numele, pe care nu am ținut să-l aflu, nici de la alți oameni, spre a nu-l supăra, sau pune pe gânduri asupra scopurilor pe care le-am urmărit prin întrebările mele, pe care probabil că le credea subversive, sau în orice caz că i-ar aduce ceva neplăceri în viața lui tihnită.

III

Prezentarea hărților vechi și reconstituirea terenului pe care s'au desfășurat luptele.

Negreșit nu poate să fie vorba decât de a restabili ce localități existau în regiunea câmpului de luptă în timpul bătăliei, — ce teren era acoperit aproximativ cu păduri, — ce comunicații străbăteau această regiune, — și care era situația apelor curgătoare și stătătoare, și mai ales care era starea bălților și a mlaștinelor din luncile Câlniștei și Neajlovului în acel timp; — și numai acestea, deoarece formele terenului propriu zis au rămas neschimbate.

De la început trebuie însă spus că o reconstituire completă și exactă a acestor elemente topografice este cu neputință din cauză că hărțile din acel timp precum și acelea ale timpurilor mai noi, dar apropiate de data la care s'a dat bătălia, timpuri în care împrejurările de teren au rămas mai mult sau mai puțin aceleași, sunt întocmite cu totul neindestulător și chiar greșit. — Și de aceia în cea mai mare parte a reconstituirii terenului voiu fi nevoit să procedez prin deducție.

Din cele patru puncte ale reconstituirii (localități, păduri, comunicații și ape) interesează mai ales stabilirea comunicațiilor, care existau între Giurgiu și București, și pe care ar fi putut înainta armata turcească, și în deosebi dacă exista și putea să fie folosită comunicația directă prin localitatea numită acum Crucea-de-Piatră, și Călugăreni, sau era un alt drum care ducea la Călugăreni, și anume prin Uzun, sau prin Strâmba, sau prin Stoenеști-Strâmba.

Din acest punct de vedere hărțile vechi de care dispunem

nu ne servesc aproape la nimic, deoarece cea mai veche hartă pe care sunt arătate comunicațiile, este harta „*Mapa Specialis Valahiae*” a lui Ruhedorf din 1788, care a fost ridicată cu 106 ani mai târziu decât data (1682) la care știm sigur că în punctul Crucea-de-Piatră a fost construit de către Șerban Cantacuzino, domnul de atunci al Țării Românești, un pod, și prin urmare cel puțin de atunci a existat un drum care să treacă Câlniștea și Neajlovul între Călugăreni și Crucea-de-Piatră.

D-l G-l Al. Anastasiu crede că înainte de anul 1682 nu a mai existat în acest loc, nici drum, nici pod peste Neajlov și Câlniște, și că Șerban Cantacuzino a construit în acest loc podul, spre a trece peste acest pod un drum nou deschis de el atunci, pentru a se merge la Mănăstirea Comana, care se găsește la sud de Neajlov la 12 Klm. din jos (Est) de Crucea-de-Piatră, nu spre a deservi un drum mai vechi, sau deschis de el atunci prin pădure spre Sud, și peste care să se fi mers spre Giurgiu, fie înainte de 1682, fie după aceea; — și că un drum care să fi mers din Călugăreni prin Crucea-de-Piatră spre Sud, spre Giurgiu, nu a fost deschis prin pădurile de la Sud de Crucea-de-Piatră de cât de la anul 1800. (vezi pag. 59).

Eu nu împărtășesc această părere deoarece:

= pe harta Institutului Geogr. Milit. austriac ridicată în anul 1790, prima hartă militară serioasă a acestei regiuni, se vede însemnat un drum mare care venind dinspre Sud, dinspre Giurgiu, trecea Câlniștea și Neajlovul pe 3 poduri între Crucea-de-Piatră și Călugăreni, și apoi continua spre Nord; și nu numai atât, dar la podul cel mai de la Sud, de peste Câlniște, se văd venind mai multe drumuri (vreo șase), atât dinspre Apus, cât și dinspre Sud, precum și dinspre Răsărit, spre a trece Câlniștea pe aci; — ceia ce dovedește că în acest an (1790) era aci o însemnată trecere peste Câlniște și Neajlov, spre deosebire: — de Dadilov-Brăniștari, unde trecea peste Neajlovul și Câlniștea unite, un singur drum fără pod, — de Uzun, unde trecea Câlniștea un drum tot fără pod, — de Strâmba unde trecea Câlniștea tot un singur drum și iarăși fără pod. — iar de la Stoenești la Strâmba nu este arătat că trecea Câlniștea nici un drum;

= Șerban Cant. nu avea nevoie să deschidă drum pe aici, și pentru aceasta să facă și pod, spre a merge la Comana, deoarece pe aici trebuia să construiască nu numai un pod, ci trei poduri, sau cel puțin două, spre a trece pe ele noul drum pe care l-ar fi deschis; pe cât timp spre a trece Neajlovul în dreptul Comanei avea nevoie numai de un singur pod;

= Șerban Cant. ridicând aci uriașa cruce de piatră (cea mai mare și cea mai frumoasă cruce de piatră care există în toată România Mare), cred că prin aceasta a voit să amintească nu numai faptul construirii podului, cum spune inscripția de pe cruce, și care nu avea o atât de mare importanță încât să merite ridicarea unui atât de monumentale cruci, ci mai ales spre a comemora marea isbândă de arme câștigată aci de Mihai-V., din neamul căruia se trăgea el însuși. — Și dacă Șerban Cant. spune în inscripție că a ridicat crucea pentru că a întâmpinat mari greutăți la construirea podului, apoi eu cred că cu mult mai mare greutate a fost tăiată și sculptată crucea, și cu mult mai mare greutate a fost adusă (spre a nu se sparge) și așezată în picioare în acest loc, decât dacă ar fi făcut 10 poduri peste Câlniște și Neajlov; — căci trebuie să știe, că această uriașe cruce are cel puțin 7 m. înălțime și 10.000 kg. greutate; — și să poftască dacă le da mâna inginerilor și sculptorilor de acum să mai facă o cruce la fel acum în timpurile noastre, pe muntele Istriței (căci de acolo este piatra), să o dea jos de acolo și să o aducă pe drumurile și cu mijloacele de transport de atunci, și să o așeze pe malul Câlniștei fără să o spargă; — și apoi să spună, ce fac mai ușor, un pod peste Câlniște, cu lemne din belșug din pădurea de alături, sau o cruce la fel. Și chiar dacă nu ar fi fost tăiată și sculptată sus pe muntele Istriței, ci ar fi scos și ar fi dat jos șteiu de piatră din care s'a făcut crucea, nelucrat, și tot ar fi fost destul de greu, deoarece greutatea pietrii ar fi fost cu mult mai mare.

Că Șerban Cant. nu a scris pe cruce că a ridicat-o în amintirea bătăliei câștigate de înaintașul său în acest loc, de sigur că nu a făcut-o de teamă ca să nu stârnească resentimente din partea Turcilor, dar fapta sa, pentru mine, vorbește dela sine.

= Și de ce Șerban Cantacuzino a ridicat crucea în acest loc, pe malul de Sud al Câlniștei, și nu pe malul Neajlovului? — Oare numai aci peste Câlniște va fi făcut el pod? — Peste Neajlov nu? — Și drumul pe care l-a deschis pe aici trecea Neajlovul prin vad? — Iată alte chestiuni care se pun. — Eu cred că Șerban Cant. a ridicat crucea aci, deoarece cel mai interesant episod al Bătăliei dela Călugăreni s'a petrecut aci în gura Văii Țânțaroasa, după cum arată Moș Micu în legenda pe care mi-a comunicat-o, — și după cum voiu dovedi în reconstituirea ce voiu face desfășurării acestei memorabile bătălii.

= Dacă drumul urmat de armata turcească ar fi fost prin Stoenști — Strâmba (Hulubești) — Călugăreni, cum conchide D-l

G-1 Al. Anastasiu în reconstituirea pe care a făcut-o asupra Bătăliei de la Călugăreni, de ce nu se vorbește de aceste localități în nici unul din documentele și în nici una din cronicile timpului? — ceia ce eu cred că nu ar fi scăpat, dacă Turcii ar fi înaintat spre Călugăreni pe drumul care ar fi trecut prin aceste localități așezate atât de aproape de câmpul de bătălie, — mai ales când știm că Mihai-V. a mers în zorii zilei bătăliei și a lovit tabăra turcească acolo unde se afla; și se va vedea, — că această tabără era la Sud de Călnește — Neajlov, — că Mihai-V. a mers până aproape de această tabără pe drum prin pădure, nu prin vreun sat, — și în urmă armata turcească a mers tot pe drum prin pădure spre a se apropia și a da lupta la pod.

= Legenda comunicată mie de Moș Micu arată că prima parte a bătăliei s'a dat în Valea Țânțaroasa, la gura acestei văi, pe locul unde astăzi este satul Crucea-de-Piatră.

= Aci la vad la Crucea-de-Piatră a venit și a trecut Călneștea și Neajlovul, și Drumul Siștovului. Dacă ar fi existat un drum care de la Stoenеști ar fi trecut prin Strâmba spre Călugăreni, sau numai prin Strâmba la Călugăreni, de ce Drumul Siștovului nu a venit la Călugăreni pe acolo, ci a venit direct la vadul de la Crucea-de-Piatră?

Și unde mai punem că acest drum al Zimnicei (Siștovului) este arătat în toate hărțile începând cu cele mai vechi, că vine de trece Călneștea și Neajlovul, când la Comana, când la Călugăreni, și niciodată la Stoenеști, sau la Strâmba.

= Dacă drumul pe care a înaintat Sinan ar fi fost un drum mare, care pornind de la Giurgiu mergea prin Stoenеști — Strâmba (Hulubești) — Singureni — Dărăști (sau Copăceni) spre București, și dacă de la Strâmba Sinan s'a îndreptat spre Călugăreni, spre a ataca pe Mihai care se găsea aci, atunci de sigur că Sinan ar fi avut puțința ca de la Strâmba să facă față armatei românești de la Călugăreni cu puține forțe, iar cu grosul s'ar fi îndreptat spre Copăceni prin Singureni, spre a cădea în spatele armatei române de la Călugăreni, spre a o înconjura și prinde, nu să se infunde în mlaștinile Călugărenilor.

= Și dacă ar fi existat acel drum prin Strâmba—Singureni (sau Crângurile) și dacă Sinan ar fi apucat cu armata sa acel drum eu nu mă indoesc că Mihai-V. i-ar fi eșit înainte, fie la Nord de Hulubești (Strâmba) la trecerea Călneștei, fie la Singureni, sau la Crângurile, la trecerea Neajlovului, nu la Călugăreni, care este o poziție de flanc, față de drumul Strâmba-Singureni; dar această

poziție este mascată de râul Neajlov cu luncile sale mlăștinoase, pe care Mihai nu le-ar fi putut trece, chiar dacă Turcii le-ar fi apărut cu puține trupe; și în acest caz Mihai s'ar fi găsit în situația în care s'au găsit Turcii în fața lui Mihai, care apăra vadrile Călniștei și Neajlovului, adică spărgându-și capul la trecerea vreunui vad, sau pod, ce s'ar fi găsit într'acolo.

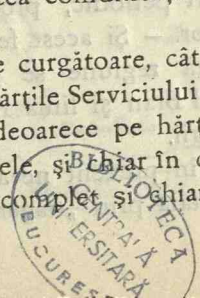
= Dacă armata turcească ar fi înaintat pe drumul Strâmba-Călugăreni, cred că documentele care descriu atât de amănunțit terenul și lupta, nu ar fi lipsit să arate că armata turcească a trecut întâi Călniștea și apoi Neajlovul care aci sunt distanțate, nu ca la Călugăreni unde aproape se confundă, și pot fi considerate ca unul singur.

= Și în fine, ultima dovadă, că drumul Giurgiu București trecea în timpul lui Mihai-V. prin Crucea-de-Piatră-Călugăreni, este că aci la Crucea-de-Piatră a venit dinspre sud un drum numit Drumul Olacului, așa cum este numit Drumul Olacului și drumul care de la Giurgiu mergea prin satul Pietrile, și străbătea pădurile spre a eși, fie la Comana, fie la Fălăstoaca, fie la Goștinar, drum care știm sigur că a existat pe timpul lui Mihai V.; și aceasta în timp ce prin Stoenști, sau prin Strâmba (Hulubești) nu a trecut niciodată un drum care să fie numit al Olacului.

Acest drum al Olacului de la Sud de Crucea-de-Piatră s'a cunoscut prin pădure până în timpul din urmă ca o brazdă largă de 15-20 de stânjeni, și era numit Dr. Olacului, cum este scris și pe harta 1/50.000 a Serviciului Geografic Român, hartă ridicată între anii 1893 și 1899.

Zic, deși ne-am putea dispensa de studiul hărților vechi pentru reconstituirea comunicațiilor care au străbătut această regiune în timpul lui Mihai-V., și aceasta pentru motivul că prima hartă pe care sunt arătate comunicațiile a fost ridicată în 1788, pe cât timp noi știm sigur că Șerban Cantacuzino a construit în anul 1682, adică cu 100 de ani mai înainte, un pod între Călugăreni și Crucea-de-Piatră, totuși vom folosi în acest scop și hărțile vechi, deoarece aceste hărți ne procură cunoștințe prețioase asupra drumurilor pe care se făcea comunicația între Giurgiu și Bururești.

Mai departe, apele, atât cele curgătoare, cât și cele stătătoare le voi reconstitui numai după hărțile Serviciului Geografic Român ridicate între anii 1893 și 1898, deoarece pe hărțile vechi, în unele nu sunt arătate de loc, iar în altele, și chiar în cele mai aproape de timpul nostru, sunt arătate incomplet și chiar diformate.

Și zic că mă voi folosi de hărțile Serv. Geogr. Român, deoarece ridicările acestui serviciu sunt absolute exacte și complete, iar felul semnelor întrebuițate pentru arătarea lor ne permite să ne dăm seama în mod perfect de natura acestor ape. — În plus că măcșile (albiile) de ape, atât curgătoare, cât și stătătoare (meandre, cercei și inele) rămase sub formă de mocirle sau mlaștini, sau chiar seci (fără apă) care se găsesc pe teren, și care sunt arătate și pe aceste hărți, ne dau puțința să stabilim ce ape curgătoare, sau bălți, erau în trecut în aceste locuri.

Pentru reconstituirea apelor din trecut ne vin în ajutor și comunicările oamenilor bătrâni din satele Călugăreni și Crucea-de-Piată, carii mi-au spus că în timpul când ei erau tineri, adică prin anii 1875 — 1877, și chiar mai încoace, luncile Câlniștei și Neajlovului erau pline de bălți și mocirle, nu cum sunt acum

când „apele s'au tras“ și când au rămas luncile mai uscate de câmpul platoului de la Sud de Câlniște. — (vezi schița No. 22).

O singură obiecție s'ar putea face acestor constatări, și anume dacă nu cumva datorită vreunei mișcări tectonice a scoarței pământului din acest loc, suprafața terenului ar oscila, adică s'ar ridica și s'ar coborî periodic, producând secarea, sau inundarea periodică a luncilor. — Și acest fenomen nu este exclus în acest loc, deoarece această regiune se găsește în apropierea liniei tectonice dintre Pasul Bran și linia rocilor eruptive Siștov-Suchindol de la Sudul Dunării.

În acest caz, în prezent ne-am găsi în perioada de ridicare a terenului manifestată prin „tragerea apelor“, iar timpul lui Mihai-

V. ar cădea într'o perioadă de coborâre a terenului manifestată prin adunarea apelor, care au putut provoca acele mlaștini renumite, care împreună cu pădurile întinse existente atunci, au dat naștere strămtorii de la Călugăreni.

O asemenea mișcare oscilatorie de ridicare și coborâre a fost observată în Dobrogea dealungul litoralului Mării Negre, și pe linia Galați-Silistra a Dunării, linii care sunt paralele cu linia Bran-Siștov și deci ridicarea și coborârea regiunii Călugărenilor s'ar putea face în legătură cu acestea, și s'ar produce astfel: când se coboară litoralul mării se ridică linia Dunării Galați-Silistra, și în același timp se coboară regiunea Călugărenilor, și invers. Și cum în prezent se ridică linia litoralului și se coboară linia Dunării, regiunea Călugărenilor se ridică și provoacă „tragerea apelor“.

Acest fenomen nu trebuie să fie considerat ca o poveste de către cei carii nu-l cunosc, deoarece este foarte răspândit pe pământ. Astfel în prezent coasta de Nord-Est a Norvegiei se ridică iar coasta de Sud-Est a Suediei se coboară. Tot același fenomen se datorește și coborârea coastei Olandei, coborâre care dă naștere golfului Zuiderzee, pe care Olandezi se străduiesc să-l sece.

Prezentarea hărților vechi și tragerea de concluzii pentru reconstituirea terenului.

Harta lui Gerardus și Walk din 1595. No 1.

Deși nu contribuie aproape cu nimic la reconstituirea hărții teatrului de operațiuni, totuși o dau în copie, deoarece este în-

tocmită chiar în anul Bătăliei de la Călugăreni, și pentru a ne da seama cum se întocmeau hărțile în acel timp.

După cum se vede, autorii de hărți de atunci își confecționau hărțile lor probabil din informațiuni și după oarecare cunoștințe istorice, și poate după hărți mai vechi.

În orice caz autorii acestei hărți încurcă rău râurile, și înseamnă niște numiri de localități pe care în cea mai mare parte nu le putem identifica cu nici una din localitățile timpului afară de Giurgiu, care și el este dat sub trei forme, Zorzo, Giorgio și Giurgevo, scrise în trei locuri deosebite dealungul Dunării.

Nici pădurile arătate pe această hartă nu ne pot servi la reconstituirea întinderii pădurilor din acel timp, dintre Dunăre și Câlniște.

Harta X, No. 2

Aproape la fel cu harta lui Gerardus și Walk, după care

pare că a fost copiată, sau lucrată după aceleași date. Diferă întrucâtva pădurile care par a se întinde spre Dunăre, mai spre Sud.

Harta Dunării de Sandrart din 1682; No. 3

Deși un contribuie cu nimic nici această hartă la reconstituirea

terenului teatrului de operațiuni, o redau totuși în copie pentru ca cititorii să-și poată face ideile de stadiul în care se găsea în anul 1682, adică 87 de ani după Bătălia de la Călugăreni tehnica cartografică precum și ce cunoștințe aveau atunci cartografii despre traseul râurilor, despre pădurile și des-

pre numirile de localități din Țara Românească. Și trebuie să se știe că acel an era puțin înaintea începerii domniei lui Constantin Brâncoveanu și mult după domnia lui Mateiu Basarab, adică atunci când cultura începuse să se întemeieze binișor în țara noastră.

Astfel atunci se credea că râurile țării curgeau paralel și se vărsau toate direct în Dunăre.

Intre aceste râuri, Telch este Argeș, având la vărsarea sa în Dunăre, Giurgiul.

Ar fi interesantă identificarea localităților Sorună și Pinum, spre a putea să ne dăm seama ce pădure este aceia de la Nord de Soruna, care găsimu-se între Giurgiu și București, cădea deci pe teatrul operațiunilor din anul 1595.

Harta lui Giacomo Cantelli din 1686; **No. 4.**

Deși mai nouă, este mult mai rudimentar întocmită decât

hărțile precedente, și deci nefolositoare scopului pe care îl urmăresc. O dau deci și pe aceasta tot cu titlul de curiozitate.

Harta „Indice Tipografico dei Principato di Valachia” întocmită în 1718 după o hartă a lui Marc Antonio inginer al republicii Veneția; **No. 5.**

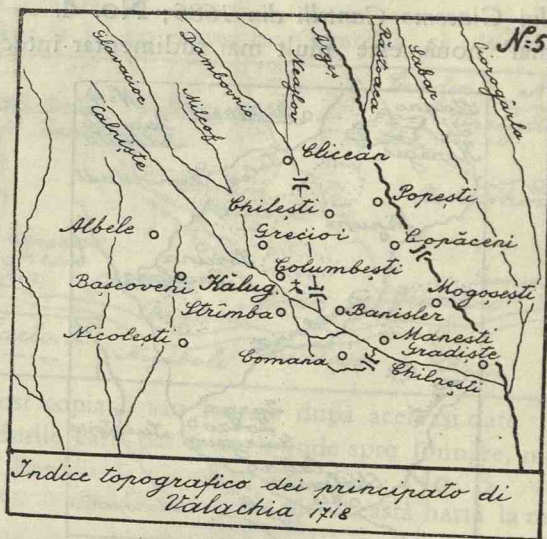
Deși făcută numai la 26 de ani după harta lui Sandrart prezintă un mare progres față de aceasta, — arătând Câlniștea ca curgând de la Nord-Vest spre Sud-Est colectând cursurile a mai multor ape și vărsându-se în Argeș, — dând numirile râurilor cu numirile lor adevărate, precum și destule numiri de localități, așa încât să ne poată servi în mod simțitor la reconstituirea terenului.

Deși traseurile apelor din regiunea Călugăreni sunt puțin diformate observăm următoarele :

— Satul Călugăreni este însemnat printr'o cruce așezată pe o movilă și anume pe dreapta Neajlovului, cea ce mă face să identific această localitate cu Călugăreni-Crucea-de-Piatră (căci așa se numește această localitate), iar în dreptul său un pod peste Neajlov, probabil podul construit aci de Șerban Cantacuzino în anul 1682, adică cu 36 de ani mai 'nainte.

— Satul Strâmba este așezat pe dreapta Câlniștei, cam prin locul actualului sat Uzunul ;

— Intre Câlniște și Neajlov, cam prin locul actualului sat Strâmba, se află satul Columbești, care cred că trebuie identificat

cu fostul sat Hulubești, cea ce dovedește că actualul sat Strâmba se numea în acel timp Hulubești, iar numirea actuală îi va fi fost dată de locuitorii din satul Strâmba mutați în satul Hulubești, iar satul Strâmba luând numele de Uzunul, ce-i va fi fost dat, cine știe de ce oameni aduși și sloboziți de vreun voevod, sau planțați de Turci aci.

— Comuna Comana este așezată la Sud de Câlniște și înconjurată de jur împrejur de ape, peste care este însemnat un pod, așa cum este așezată în prezent Mănăstirea Comana, adică pe un mic platou izolat, înconjurat de ape, peste care se trece dinspre Est pe un pod, spre a intra pe platoul pe care este zidită mănăstirea

— Localitatea Banisler o identific cu satul actual Brăniștari.

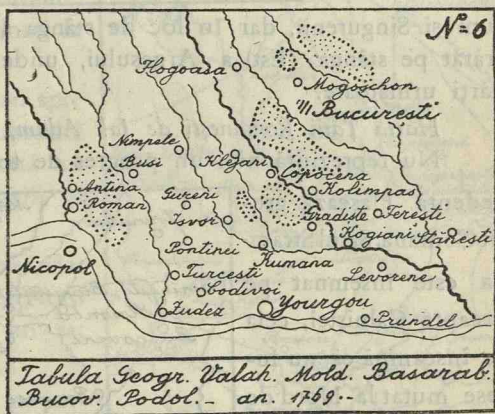
- Peste Argeș la Copăcenii este însemnat pod îndreptat spre Călugărenii, ceia ce dovedește că între Călugărenii-Crucea-de-Piatră și Copăcenii era drum, probabil drumul București-Giurgiu.

Trebue remarcat că Copăcenii se găseau la 1718 pe dreapta (Vest) a Argeșului, sau că dintre cele 3 sate cu acest nume, cele de sus și de jos de pe Stânga Argeșului, și Adunații de pe dreapta Argeșului, este însemnat numai acesta din urmă ca fiind mai mare atunci. Și anume este însemnat la Nord-Vest de pod, ceia ce înseamnă că podul se afla așezat peste Argeș la Sud-Est de acest sat (Adunații-Copăcenii).

Harta „*Tabula Geogr.-Walab.-Mold.* din 1769; No. 6.

Fața de *Indice Tipografico* reprezintă un progres numai în ce privește traseul râurilor; restul este în regres vădit. Astfel comuna Comana (Kumana) este așezată în interiorul confluenții Neajlovului

și Câlniștei. Tot așa și pădurile; deși sunt însemnate păduri între Argeș și Neajlov și între Neajlov și Câlniște, cu toate acestea nu sunt arătate pădurile dintre Câlniște și Dunăre care de sigur erau. Lipsa însă a marilor păduri dintre Câlniște și Dunăre se poate explica și prin eventuala lor tăiere de către Turci, pentru a duce lemnul la Constantinopol, sau în alte cetăți, spre a-l întrebuița la construirea clădirilor, sau a vaselor de navigat, așa cum au făcut Turcii cu pădurile întregii Peninsule Balcanice.

Localitatea Copăceana (Copăcenii) este arătată tot pe dreapta (Vest) a Argeșului.

Harta Rusească de Smidom, din 1774; No. 8.

Reprezintă un mare progres față de toate hărțile precedente arătând râurile cu traseurile și cu numirile lor adevărate, și însemnând 3 pâlcuri de păduri la sud de Câlniște.

Și pe această hartă satul Strâmba este arătat tot pe dreapta (Sud) a Câlniștei. Apare și satul Stănești la Nord de Călugăreni, pre-

cum și Singureni, dar în loc de stânga (Est) a Neajlovului este arătat pe stânga (Est) a Argeșului, unde îl vom găsi pe încă 3 hărți următoare.

Harta Țării Românești de Jak Adam, din 1781; No. 7.

Nu reprezintă nici un progres de tehnică față de harta precedentă. Plasează greșit Comana. Satul Strâmba este însemnat pe dreapta Câlniștei, ceea ce înseamnă că nu fusese mutat la Nord de Câlniște la 1781. Singureni sunt însemnați tot pe stânga (Est) a Argeșului. Călugărenii lipsesc, și în locul său găsim satul Morești, pe care pe unele din hărțile următoare, îl vom găsi sub numele de Mănești și Mărești, și mai la Est.

Harta Țării Românești de Schraembl după notele lui I. F. Schmid, din 1788; **No. 9**

Este aproape la fel cu harta lui Schmid; adică nu are nici un adaos și nici o scădere față de aceasta în ce privește localitățile; numai apele nu corespund în mod perfect.

Harta „Mapa Specialis Valahiae de Rubedorf, din anul 1788; **No. 11**

Reprezintă un mare progres față de hărțile precedente, și ca tehnică, și ca exactitate, și în special pentru că dă comunicații, negreșit cele mai importante.

Singureni sunt însemnați la locul lor actual.

Comana, puțin deplasată spre Vest și așezată într-o meandru a Neajlovului, este arătată ca un centru de comunicații și trecere peste Neajlov.

Strâmba nu este arătată, dar în locul său de astăzi, la Nord de Câlniște, este arătat un sat Meru (poate Mărul).

Stănești sunt arătați pe partea dreaptă (Vest) a Neajlovului, unde probabil vor fi fost înainte de a se fi stabilit la Nord de Singureni.

La Vest de Meru (actualul sat Strâmba) este arătat un sat Necsulat, azi dispărut; dar se va vedea că pe harta următoare indicată cu 2 ani mai târziu (1790) de Instit. Geogr. Milit. Austriac, în acest loc este arătat un sat numit Cutzulat (Căciulatul), azi dispărut.

Pe această hartă (1788) comunicația între Giurgiu și București

este arătată că se făcea, pedeoparte prin Odaia-Fălăstoaca (Est Comana) unde trecea Neajlovul pe pod, și Copăceni, unde trecea Argeșul fără pod, (?) iar pedealtăparte prin Piatra și Goștinari, unde trecea Argeșul tot fără pod (?).

Pe această hartă este arătat drumul Zimnicei trecând Neajlovul la Comana, și de acolo îndreptându-se spre București prin Copăceni. Tot la Comana venea și un drum dinspre Letca-Veche prin Călugăreni (?).

La Călugăreni nu este arătată o trecere peste Câlniștea și Neajlovul unite, deși harta Instit. Geogr. Milit. Austriac ridicată cu 2 ani mai târziu, arată, după cum vom vedea imediat, o trecere foarte importantă peste 3 poduri în acest loc.

Harta Instit. Geogr. Milit. Austriac din 1790; No. 10.

Este prima hartă amănunțită pe scară mare (circa 1/100.000) și cu pretenții de exactitate.

Cum am arătat mai sus, prin Călugăreni este însemnat că trece drumul principal Giurgiu-București, fiind prevăzut cu 3 poduri la trecerea Câlniștei și Neajlovului, și care la Nord de Călugăreni se ramifică în două: o ramură mergând spre Dărăști, unde trecea Argeșul fără pod, și altă ramură spre Mogoșești; din această din urmă localitate se desfăcea un drum secundar spre Copăceni, unde trecea Argeșul tot fără pod.

Tot la Călugăreni vin spre a trece Câlniștea și Neajlovul:

- Un drum secundar dinspre Stoenesti, localitate care apare pentru prima dată pe hartă;

- un alt drum secundar care vine dinspre Zimnicea, Drumul Siștovului, cum îi zice Moș Micu în comunicarea pe care mi-a făcut-o;

- și un al treilea drum secundar dinspre Est, dinspre Dădilov și Comana, -

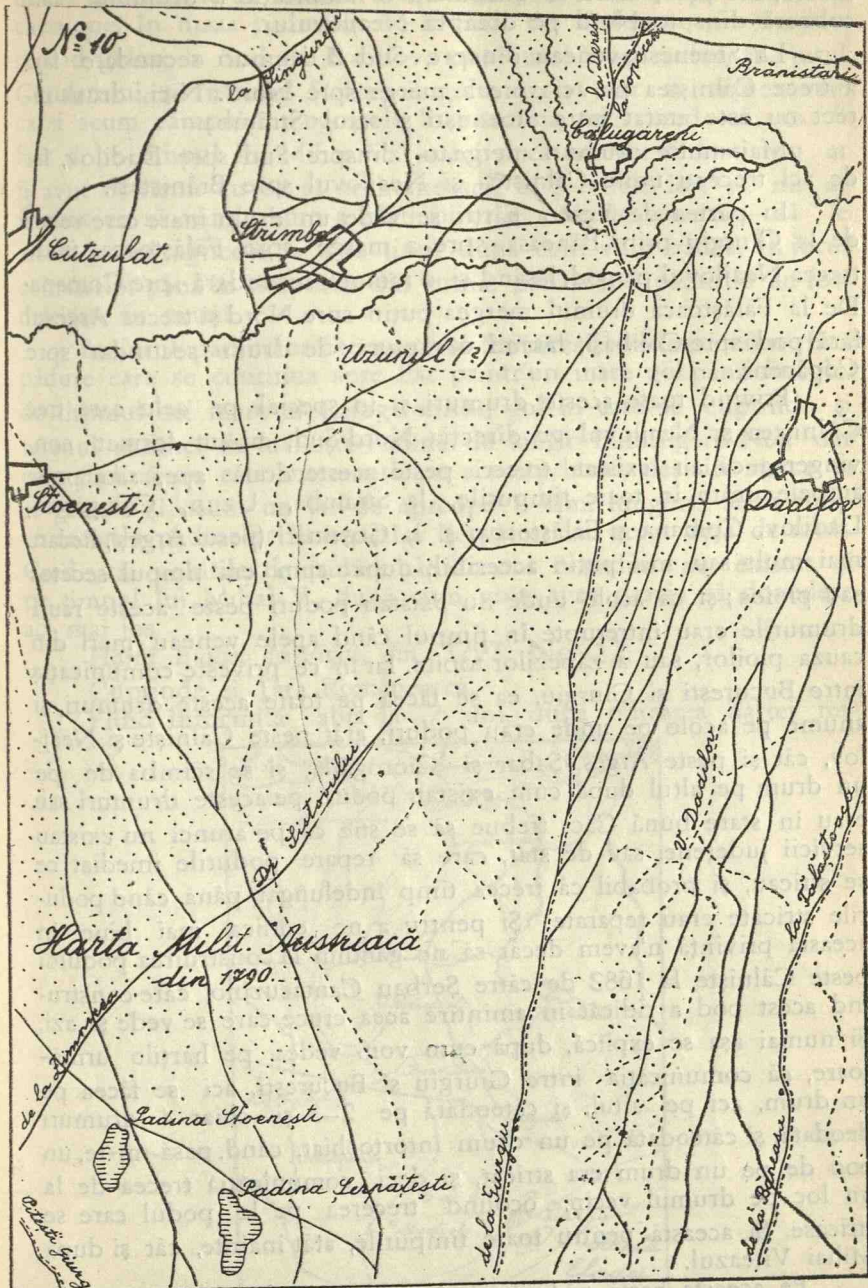
cea ce dovedește că la această dată, la Călugăreni era o trecere principală peste Câlniștea și Neajlov.

Mai la Vest de Călugăreni trecea Câlniștea fără pod la satul Strâmba un drum secundar care venea dinspre Sud și mergea spre Nord, spre a trece Neajlovul fără pod la Singureni.

Nici la Stoenesti, nici la Tangărul nu exista trecere peste Câlniștea la 1790.

Intre trecerea principală de la Călugăreni și cea secundară de la Strâmba, adică pe unde se găsește acum satul Uzun, trecea Câlniștea un drum secundar local spre a merge spre Nord în susul Neajlovului spre Singureni

Intre Strâmba și satul actual Uzun nu exista drum direct, ci o ramificație din drumul precedent.

Sunt ciudate cele 2-3 drumuri care ășeau din Strâmba și

mergeau spre Est spre Călugăreni, dar se opreau la Neajlov, la o moară, sau piuă, unde se uneau cu o ramificație a drumului care coboară dinspre Nord pe dreapta Neajlovului.

La Stoenesti veneau dinspre Sud 2 drumuri secundare fără a trece Călniștea pe aci spre a merge spre Nord. Nici drum direct nu este arătat între Stoenesti și satul Strâmba.

Mai multe drumuri mergeau dinspre Sud spre Dadilov, iar de aci treceau unite Călniștea și Neajlovul spre Brăniștari.

În partea de Vest a hărții se vede un drum mare care venea de la Giurgiu prin Băneasa, spre a merge spre Fălăstoaca, unde trecea Neajlovul pe pod, lăsând și o ramură secundară spre Comana. De la Fălăstoaca drumul mergea puțin spre Nord și trecea Argeșul fără pod spre Colibași, lăsând o ramură de drum secundar spre Copăceni.

Privind toate aceste drumuri și în special pe cele care trec Călniștea și Neajlovul pe direcția Nord-Sud, mi-am format convingerea că au existat treceri peste aceste două ape, sau peste ambele unite, în toate timpurile, la Strâmba, Uzun, Călugăreni, Dadilov, Comana și Fălăstoaca, și la Goștinari (peste Argeș), fiecare mai mult sau mai puțin accesibil, după cum era timpul secetos sau ploios; și că acolo unde nu existau poduri peste aceste râuri drumurile erau întrerupte în timpul când apele veneau mari din cauza ploilor, sau a zăpezilor topite. Iar în ce privește comunicația între București și Giurgiu, ea se făcea pe toate aceste drumuri, și anume pe acolo pe unde erau poduri, atât peste Călniște și Neajlov, cât și peste Argeș, Sabar și Ciorogârla, și se scimba de pe un drum pe altul după cum existau poduri pe aceste drumuri sau erau în stare bună. Căci trebuie să se știe că pe atunci nu existau servicii județene, sau de stat, care să repare podurile imediat ce se stricau, și probabil că trecea timp îndelungat până când podurile stricate erau reparate. Și pentru a ne edifica mai bine în această privință n'avem decât să ne gândim la construirea podului peste Călniște la 1682 de către Șerban Cantacuzino, care construind acest pod a ridicat în amintire acea cruce care se vede și azi. Și numai așa se explică, după cum vom vedea pe hărțile următoare, că comunicația între Giurgiu și București, aci se făcea pe un drum, aci pe altul, și câteodată pe 2-3 și chiar 4 drumuri deodată, și câteodată pe un drum întortochiat, când, pasă-mi-te, un pod de pe un drum era stricat, și deci comunicația trecea de la un loc pe drumul vecin, ocolind trecerea pe la podul care se stricase. Și această pentru toate timpurile, atât înainte, cât și după Mihai Viteazul.

Pe aceasta hartă *pădurile*, deși nu sunt însemnate și prin marginile lor, ci numai prin semne subt formă de pâlcuri, totuși

prin punctele prin care am redat acele semne cred că am arătat destul de credincios terenul ocupat de păduri arătat pe harta în chestiune. În masa pădurilor de la Sud de Câlniște și Neajlov se văd goluri la Sud de Dadilov, prin jurul Stoenestilor, în jurul Cuțulatului, și în jurul Strâmbei, goluri care vor fi reprezentat ca și acum câmpul cu ogoarele locuitorilor, cum cred că va fi fost și pe timpul lui Mihai V.; —câci dacă nu vor fi fost, nu ar fi avut oamenii cu ce să se hrănească, ei și vitele lor, și nu ar fi avut ce să vândă spre a plăti birurile. Aceste poeni, — să le zicem poeni agricole, — s'au ținut după cum vom vedea, în jurul comunelor până în timpurile din urmă, până când pădurile au fost defrișate în masă.

În jurul padinelor Stoenesti și Serpătești vedem teren fără pădure care se continua spre Est printr'un mare gol până dincolo de drumul cel mare al Călugărenilor, gol în care se cuprinde și terenul padinei de la Poșta-Padina de lângă Buturugarii-Noi, dar care padină nu este însemnată pe această hartă, deși în matca ei se găsește și acum un lac de aproape 1 klm. lungime, și în timp ce lacurile padinelor Stoenesti și Serpătești au secăt deja de mult. Cred că golurile de pădure ale acestor 3 padini au existat și pe timpul lui Mihai V., după cum voi avea ocazia să dovedesc aci mai jos.

Harta Eladei de Rigas, din 1797; No 12.

Cuprinde și Țara Românească.

Fiind întocmită abia la 7 ani după ridicarea hărții mi-

litare austriace din 1790, nu folosește această hartă. Din această cauză râurile, comunicațiile și așezarea localităților sunt mult deformate. Pare să fi folosit harta lui Ruhedorf, dar cu totul defectuos.

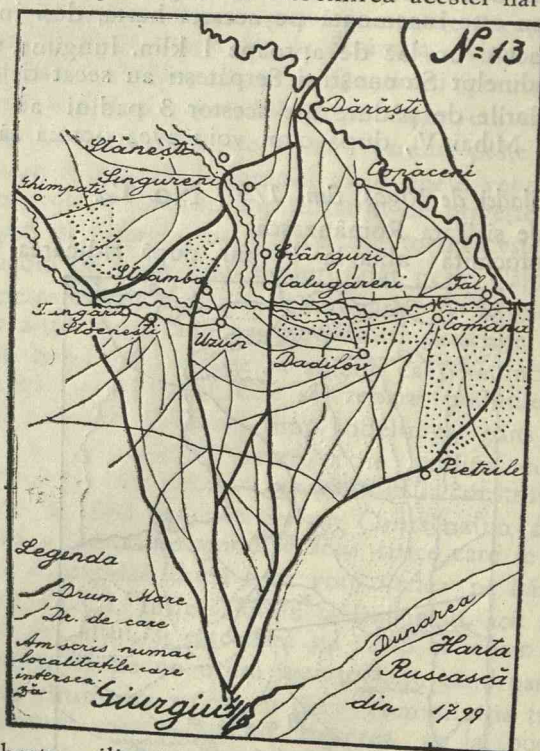
Nici felul în care sunt arătate pădurile nu poate să ne clarifice cu ceva.

În această hartă este interesantă numai arătarea trecerii Argeșului pe pod, pe la Copăceni, a drumului care venind probabil dinspre Giurgiu prin Daia, trecea Neajlovul pe la Comana, unde va fi fost pod în acel timp.

În această hartă se arată limita raelii turcești a Giurgiului, probabil denumită Balia, — cetatea cap de pod a Giurgiului, precum și cetățuia pătrată din ostrovul din fața acestei localități.

Harta militară rusească din 1799 ; **No. 13.**

Deși pe scara mică, dă totuși multe detalii, și mai ales comunicații. — Este posibil ca la întocmirea acestei hărți Rușii să se

fi folosit de harta militară austriacă din 1790.—

Pe această hartă vedem că comunicația între Giurgiu și București se făcea pe 4 drumuri mari, și anume :

— primul, la Est, prin Pietrile, trecea Argeşul la Goştinari pe pod;

— al doilea, prin Călugăreni, trecea Argeşul la Dărăşti;

— al treilea trecea Câlniştea la Strâmba, Neajlovul la Singureni şi dedea în drumul Călugărenilor aproape de Dărăşti, spre a trece Argeşul la această localitate;

— iar al patrulea trecea Câlniştea la Vest de Tangărul şi dedea în drumul Strâmbei înainte de Singureni spre a trece Neajlovul pe la această localitate.

Drumul Strâmbei avea o variantă spre a trece în drumul Călugărenilor cam în dreptul satului actual Buturugarii-Noui.

Pe la Copăceni nu se vede trecând Argeşul nici un drum mare; probabil din cauză că pe acolo podul va fi fost stricat în acel timp.

Deşi la Comana este însemnat pod peste Neajlov, pe aici nu trecea nici un drum mare.

Peste Câlniştea şi Neajlov mai treceau trei drumuri, şi anume:

— întâiul la Dadilov-Brăniştari;

— al doilea la Nord de Uzun spre a da mai sus în drumul mare al Strâmbei, — ambele însemnate şi pe harta militară austriacă din 1790,—

— şi al treilea între Uzun şi Strâmba, care deşi este arătat că leagă direct aceste două localităţi, eu cred totuşi că le leagă printr'un ocol spre Est, direct ne fiind posibil.

Între Stoeneşti şi Strâmba nu este arătat drum direct: nici între Strâmba şi Călugăreni.

O ramificaţie de drum secundar se vede trecând Neajlovul pe la Fălăstoaca, însă fără pod.

Deşi cu pretenţii de exactitate, şi deşi a fost ridicată la 9 ani după harta militară austriacă de la 1790, de care s'ar fi putut folosi eventual, totuşi arătarea pădurilor cred că lasă foarte mult de dorit; şi nu-mi pot da cu socoteala cum se face că pe această hartă se arată că pădurile ocupau numai terenul însemnat cu puncte. Este posibil ca în acel timp Turcii să fi tăiat pădurile care se găseau în jurul raielii Giurgiului, şi lemnul să-l fi transportat pe Dunăre, după cum am arătat deja; şi Ruşii nu au trecut pe harta lor pădurea tăiată şi care atunci se va fi prezentat ca lăstar mic.

Harta „*Mapa Generalis Regni Hungariae et de I. Lipsky, din anul 1806: No. 14.*

Nu se întinde din nefericire la Sud de Călugăreni. Satul

Stănești însă este însemnat tot pe dreapta (Vest) a Neajlovului.

La Copăceni arată pod îndreptat spre Călugăreni, ceea ce ar dovedi că din partea aceea venea drumul care trecea pe acest

pod, spre deosebire de arătările hărții precedente militare rusești, care nu arata la Copăceni, nici pod și nici un fel de trecere.

În această hartă este arătată pentru prima dată localitatea Copăceni pe stânga (Est) a Argeșului.

Harta „Mapa Specialis Valachiae de I. Dirwaldt, din anul 1824”,
No. 15.

Această hartă este interesantă din punctul de vedere al ară-

tării masei păduroase dintre Călniște și Neajlov, și Dunăre, și în special prin arătarea limitei sudice a acesteia. Dar dacă această li-

mită este arătată pe linia Serpătești-Piatra, în ce privește ducerea acestei limite până la Hodivoaia, care în realitate ar fi trebuit să fie așezată mult mai spre Sud, chiar mai spre Sud de satul Stănești, cum este în realitate în prezent, — cred că este greșită, deoarece în această regiune limita de Nord a stepii Dunării, peste care nu au trecut pădurile înspre Sud, este reprezentată prin linia Piatra-Serpătești și mai departe direct spre Vest.

La Sud de Câlniște se observă o bandă de teren fără pădure corespunzătoare poienilor agricole ale satelor Comana, Gurbanul (actualul sat Vlad Țepeș), Dadilov, etc.

Pe această hartă vedem din nou trecute satele Meru (în locul Strâmbei) și Necsulat (Cățzulat), ceea ce dovedește că autorul hărții nu a cunoscut hărțile militare austriacă și rusească din 1790 și 1799, ci a cunoscut numai harta lui Ruhedorf.

De asemenea arată Stăneștii tot pe dreapta (Vest) a Neajlovului.

Comunicațiile le dă aproape la fel cu Ruhedorf, cu deosebirea că la Copăceni arată trecere fără pod spre București a trei comunicații, care vin: — una dinspre Călugăreni, — a doua dinspre Comana, — și a treia dinspre Fălăstoaca.

De asemenea trecerea de la Cojani, corespunzătoare pe malul de Nord al Argeșului, satului Goștinari, o arată tot pe pod.

Harta militară austriacă a Turciei Europene din anul 1829;
No. 16.

„Este ciudat că această hartă, întocmită de Oster-General-

quartier-meister-stab, nu folosește harta militară austriacă ridicată în 1790. Ori, poate, nu a folosit-o pentru că a fost făcută pentru trebuințele statului turcesc !

După cum se vede, pe această hartă nu sunt arătate localitățile Călugăreni, Kutzulat, Strâmba, Stănești, și Singureni; în schimb este arătată o localitate nouă între Stănești și Uzun, numită Terlui, dispărută astăzi, și Aleschiu între Dadilov și Comana, de asemenea dispărută.

În ce privește comunicațiile, arată,

— comunicația principală între Giurgiu și București prin Daia-Pietrile-Comana-Fălăștoaca Copăceni și Jilava.

— și o comunicație secundară prin Călugăreni-Copăceni.

Dă și un drum secundar între Giurgiu și Stănești, dar care nu trece Câlniștea în acest punct spre a merge spre Nord.

La Dărăști nu este arătat nici un drum care să vină din spre Sud.

Curiozitate : Neajlovul este numit Câlniște, iar Câlniștea nu are nume.

Harta „Descrierea Județelor Principatului Valahiei de Bergenheim I, din 1833; **No. 17.**

Este adică o hartă administrativă.

Este semnificativ că autorul acestei hărți, deși pod-polcovic, nu folosește pentru alcătuirea hărții sale, harta militară rusească

din 1799 ci mai degrabă pare a fi folosit harta precedentă, dar nici aceasta în mod complet.—Astfel comunicația între Giurgiu și București este arătată că se făcea în acel timp :

– întâiu, pe un drum mare care trecea prin Pietrile și Goștinari, pe unde trecea Argeșul ocolind Câlniștea și Neajlovul, – și al doilea, pe un drum secundar care trecea Câlniștea prin dreptul Uzunului, Neajlovul la Stăneștii de lângă Singureni, iar Argeșul la Dărăști.

Arată însă un drum secundar care venind dinspre Zimnicea (Drumul Siștovului) se îndreaptă înspre confluența Câlniștei cu Neajlovul adică înspre Călugăreni.

La Copăceni nu arată trecere peste Argeș, și nici chiar un drum care sa fi trecut prin această localitate, fapt care împreună cu arătările din hărțile precedente mă îndreptățește să afirm din nou că comunicația dintre Giurgiu și București era în funcțiune de existența podurilor la diferitele vaduri de peste Câlniște, Neajlov și Argeș.

Localitățile sunt date cu totul defectuos și incomplet. Astfel în loc de Stoenești scrie Stănești, deși scrie această din urmă localitate și ceva mai la Nord, la locul ei; – și nu dă Terluiul, Uzunul, Călugărenii și Comana.

Harta lui F. Fried din 1856; **No. 18.**

Deși este întocmită la 50–60 de ani după hărțile militare

austriacă și rusească, se pare că nu le folosește, nici pe una nici pe alta.

Este interesantă însă pentru că arată drumurile principale pe care se făcea în acel timp comunicația în regiunea Giurgiu-București. Astfel, arată că comunicația între aceste două mari orașe se făcea, pedeoparte prin Călugăreni, iar pedealtăparte prin Fălăștoaca, și amândouă treceau Argeșul la Copăcenii.

Al treilea drum, mai ocolit, mergea prin Stoenеști-Torlui (dreptul Strâmbei) unde trecea Călniștea, suia spre Nord spre Urzicari, unde trecea Neajlovul la Stănești, și de acolo se îndrepta spre a trece Argeșul împreună cu cele două drumuri precedente, la Copăcenii.

Satul Comana nu este arătat, și nici trecere nu este arătată în dreptul acestui sat. Și nici la Dadilov nu este arătată trecere, precum nu este arătată trecere nici la Goștinari; și de aceea drumul Pietrilor este îndreptat prin Fălăștoaca. Se confirmă deci și prin această hartă convingerea pe care mi-am format-o și pe care am enunțat-o mai sus, și anume, că trecerea drumurilor care legau Giurgiul de București peste Călniște, Neajlov și Argeș era în funcție de existența, sau buna-stare a podurilor peste aceste ape.

Pe această hartă Călniștea este numită Salcza (Salcia) iar Neajlovul, Călniște.

Satul Strâmba nu este arătat; în schimb este arătat din nou Terluiuul sub forma de Torlui, existent deci încă în anul 1856.

Harta Instit. Geogr. Milit. K. u. k din anul 1857; No. 19.

Este cea mai bună ridicare topografică înainte de ridicarea executată de Serv. Geogr. R. între anii 1893 și 1899 a acestei regiuni, și de care ne-am servit și noi până la ridicarea acesteia din urmă.

După această hartă s'a tipărit, redusă, harta strategică 1/300.000 a aceluiași institut, și pe care o dau în copie la No. 21,—precum și harta 1/750.000.

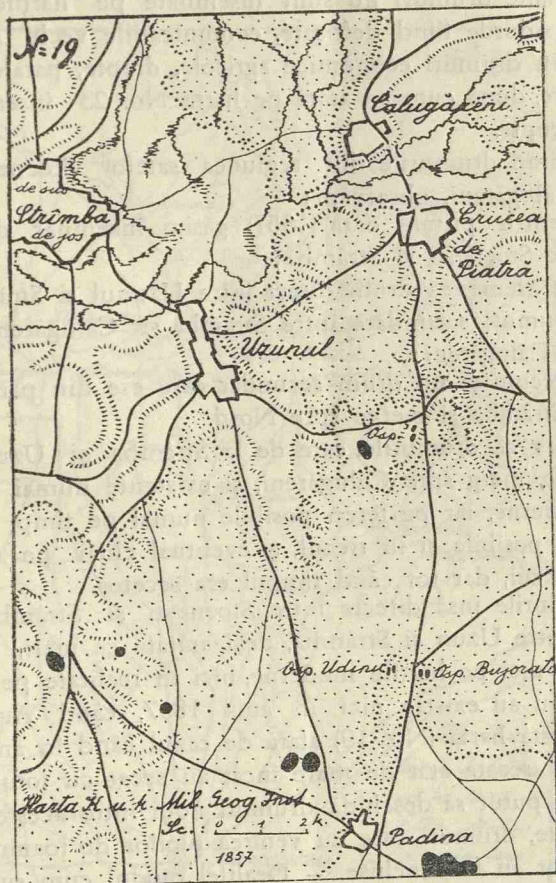
Această hartă deși relativ nouă, adică ridicată acum aproape 100 de ani, sau 262 de ani după data Bătăliei de la Călugăreni, prezintă totuși un foarte mare interes pentru reconstituirea situației topografice a terenului pe care au avut loc operațiunile, adică a terenului dintre Strâmba, Uzunul, Padina și Călugăreni. — Și zic că prezintă interes prin arătarea poienilor care se văd deschise în pădure la Sud de Crucea-de-Piatră, precum și prin arătarea poienii din regiunea Padinei și Ospătăriei Bujoratu, care din cauza formelor lor neregulate cred că sunt poieni vechi care datează chiar din timpul lui Mihai-V.

Marea poiană din jurul satelor Strâmba și Uzunul probabil

că reprezintă terenul de cultură al satelor Meru, Terlui, Hulubești, (Columbești) și Strâmba. Tot așa și poiana din jurul satului Călugăreni.

Drumurile însemnate cu linii groase sunt drumuri mari, iar cele însemnate cu linii subțiri reprezintă drumuri secundare.

Drumul Padina-Crucea-de-Piatră-Călugăreni este drumul pe care se mergea de la Giurgiu la București înainte de construirea

șoselii actuale, și care era numit de locuitori „Drumul Olacului”, după cum dealtfel este scris și pe harta 1/50.000 a Serv.-Geogr.-R. ridicată în anii 1893 - 1898.

Dintre drumurile arătate pe această hartă se găsesc însemnate și pe hărțile Serv. G. R. numai drumurile care trec prin pădurile care existau în momentul ridicării acestor hărți, precum sunt:
- drumul Uzun - Crucea-de-Piatră; - drumul care ese din Cru-

cea-de-Piatră și merge spre Est; — drumul care merge paralel și pe la Est de drumul Călugăreni — Padina; — drumul care se desprinde din drumul Călugăreni—Padina și merge spre Est spre Dadilov; — și drumul care se îndreaptă spre Nord-Est spre Dadilov de la Osp. Buzoratul.

Celelalte drumuri nu sunt însemnate pe hărțile moderne, deoarece pădurile fiind defrișate, comunicațiile vechi au fost înlocuite prin drumuri economice agricole, drepte, paralele și perpendiculare, după cum se arată pe harta No. 23 însemnate prin linii întrerupte.

Studiind drumurile din regiunea satelor Stoenеști-Strâmba Uzunul-Călugăreni, observăm:

— pentru prima dată (1857) găsim însemnat drum mare direct între Stoenеști și Strâmba;

— de asemenea drum direct între Uzunul și Strâmba;

— drumuri secundare între Strâmba și Călugăreni, și între Uzunul și Călugăreni;

— precum și un drum secundar care ese din partea de Est a satului Strâmba și merge spre Nord.

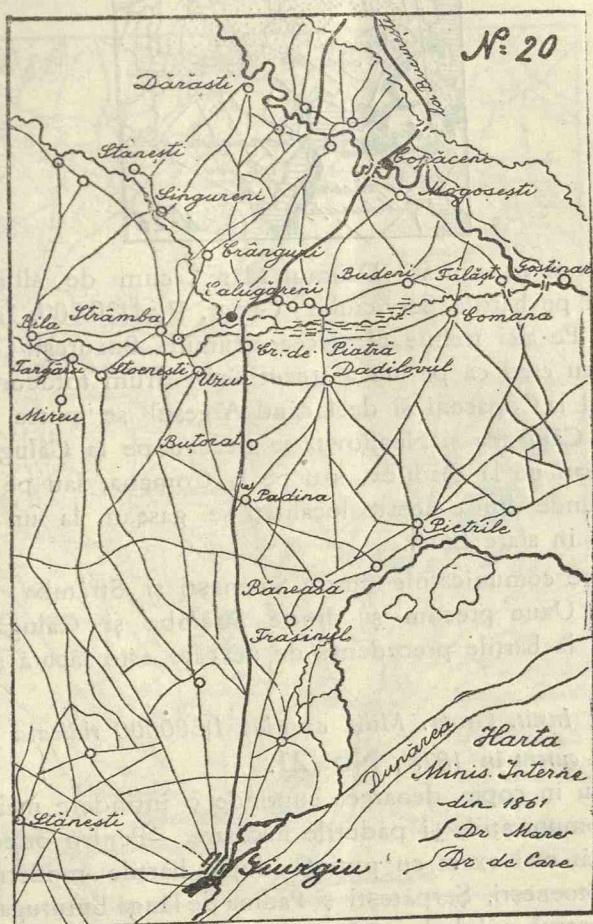
Observ că drumurile, care de la Strâmba și Uzunul, după ce se unesc, merg spre Călugăreni, și existente numai în parte pe hărțile moderne, iar pe teren posibile numai pe timp de secetă, le socotesc posibile și în trecut, și eventual chiar pe timpul lui Mihai Viteazul, dar tot când timpul era secetos.

Drumurile însă directe între Stoenеști și Strâmba, și mai ales cel dintre Uzun și Strâmba, deși arătate ca mari, inexistente în prezent, nici pe hărțile moderne, nici în realitate pe teren, socotesc că nu au existat nici în anul 1857, când Austriicii au ridicat această harta (No. 19) afară de cazul când în anul ridicării hărții a fost secetă atât de mare încât au secat cu totul bălțile, și oamenii au putut să deschidă drumuri noi între aceste sate peste bălțile secate, drumuri care cu venirea ploilor de toamnă și topirea zăpezilor au fost închise. — Dealtfel modul cum sunt arătate pe această hartă, atât apele curgătoare, cât și bălțile din luncile Câlniștei și Neajlovului, adică fără nici o baltă propriu zisă, ci numai scurgeri mai mult sau mai puțin rătăcitoare prin lunci, dovedește că în anul ridicării acestor lunci trebuie că a fost secetă, sau că regiunea s'a găsit într'o perioadă tectonică de ridicare, cum am arătat mai înainte; altfel nu-mi explic existența mai ales a unui drum direct între Strâmba și Uzun, între care în prezent se găsește o baltă destul de lată și care nu se poate trece cu căruța în nici un chip.

Harta Ministerului de Interne din 1861; No. 20.

Această hartă a fost întocmită probabil după harta militară austriacă din 1857.

Deși la 1861 nu se începuse construcția șoselii București-Giurgiu, sau era începută la această dată numai la capetele dinspre București și Giurgiu, totuși vedem că comunicația principală între aceste două localități se făcea prin Călugăreni-Copăceni-Sin-

tești, adică pe drumul Olacului care trecea pe acest traect, deși existau treceri peste Câlniștea și Neajlov, și la Strâmba-Singurei și la Dadilov-Brâniștari, și la Comana și la Fălăștoaca,— aceasta pe pod, — precum și la Goșinari peste Argeș deasemenea pe pod.

În pădurea dintre Argeș și Sabaru, între Copăceni și Sintești se găsește în prezent o brazdă largă de drum vechi neumblat, pe

care locuitorii o numesc „Drumul Mare“, cum de altfel este însemnată și pe hărțile Serviciului Geogr. R. 1/20.000, 1/50.000, și 1/100.000. Pe aici trebuie că trecea drumul București-Giurgiu la 1861. Ba eu cred că pe aci a trecut acest drum totdeauna când a existat pod la Copăceni și deci când Argeșul se putea trece pe aci, fie că Câlniștea și Neajlovul se treceau pe la Călugăreni, fie că se treceau pe la Dadilov, sau pe la Comana, sau pe la Fălăștoaca, pe unde dintre aceste localități se găseau la un moment dat poduri în stare bună.

Despre comunicațiile dintre Stoenеști și Strâmba și dintre Strâmba și Uzun precum și dintre Strâmba și Călugăreni am vorbit deja la hărțile precedente de pe care este făcută și această hartă.

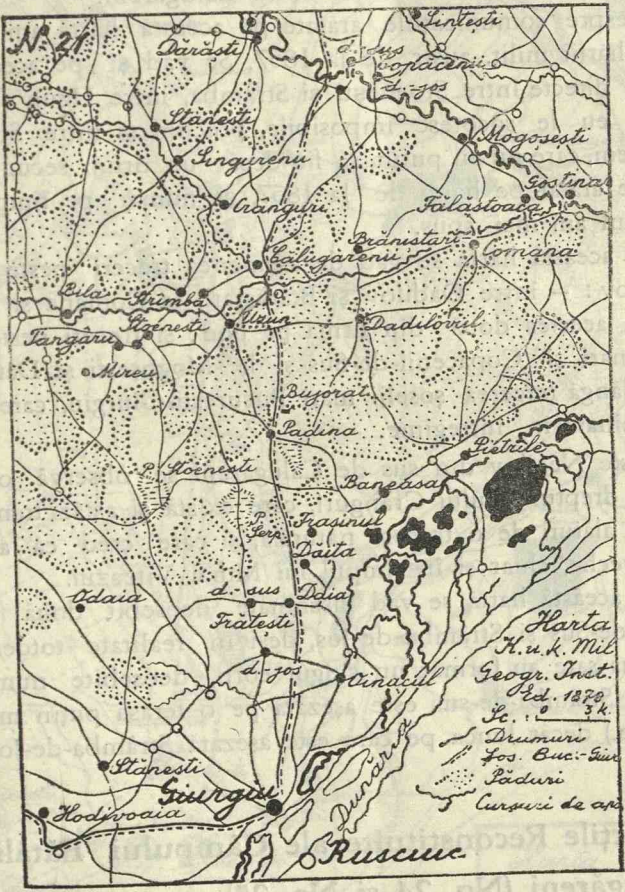
Harta Instit. Geogr. Milit. austriac 1:300000 ridicată în 1857 și adusă la curent în 1878; No. 21.

O dau în copie, deoarece cuprinde o întindere mai mare de teren cu comunicațiile și pădurile necesare. — Pentru orientare am însemnat cât mai exact cu puțință după hărțile moderne locul padinelor Stoenеști, Șerpătești și Padina de lângă Buturugarii-Noui.

Se observă golul de pădure din jurul satelor Bila, Tangărul, Stoenеști, Mireu, Strâmba și Uzun, golul satului Dadilov, golul de la Est de Dadilov al statului Gurbanul (în prezent Vlad Țepeș), precum și marea poiană a padinelor Stoenеști Șerpătești și Padina de lângă Buturugarii-Noui.

Limita de Sud a mării mase păduroase de la sud de Câlniștea pare a fi pe linia Pietrile-Bâneasa-Frasinul-Odaia, care coincide și

cu limita de Nord a stepii Dunării. Deci masa păduroasă de la Sud de Câlniște nu se termina pe linia celor trei padini, ci în regiunea acestor padini se găsea în 1878 un gol mare de pădure care le cuprindea pe câte trele. — Pălcurile de pădure de la sud de linia Pietrile-Frasinul-Odaia reprezintă pădurea înaintată în stepă sub formă de insule izolate. Și trebuie să se știe că din analiza pământului (cernoziom degradat) însăși pădurea de la Sud de cele

3 padini este tot o pădure înaintată (invadată) în stepă; dar nu putem să știm când a invadat această pădure stepa, adică nu putem să știm dacă această invazie s'a produs înainte de timpul lui Mihai-V., sau după acest timp. Perimetrul padinilor însă nu a fost acoperit de pădure niciodată, ele fiind niște depresiuni sub formă de farfurii care totdeauna au ținut apă; ba chiar harta austr. din 1790 arată că padinile Stoenești și Serpătești aveau în

cuprinsul lor lacuri, iar Padina-Buturugarii-Noui are și acum lac în mijlocul său, și deci nu permiteau creșterea pădurilor.

Deci putem conchide că în timpul lui Mihai-Viteazul în regiunea celor 3 padini se găsea în mod sigur o poiană mare, iar în cuprinsul padinelor se găseau lacuri care le acopereau în total sau în parte, lacuri care au oferit apă de băut pentru caii și vitele armatei turcești, care își va fi putut așeza tabăra în aceste locuri în ajunul Bătăliei de la Călugăreni.

Despre comunicațiile arătate pe această hartă am vorbit la studiul hărții milit. austr. de la 1857. Se văd și pe această hartă drumuri directe între Stoenești și Strâmba, între Uzun și Strâmba pe care eu le socotesc imposibile, precum și între Strâmba și Călugăreni, care nu au putut să fie decât un drum secundar, după cum este arătat pe harta de la 1857, și numai pe timp secetos, după cum am mai spus.

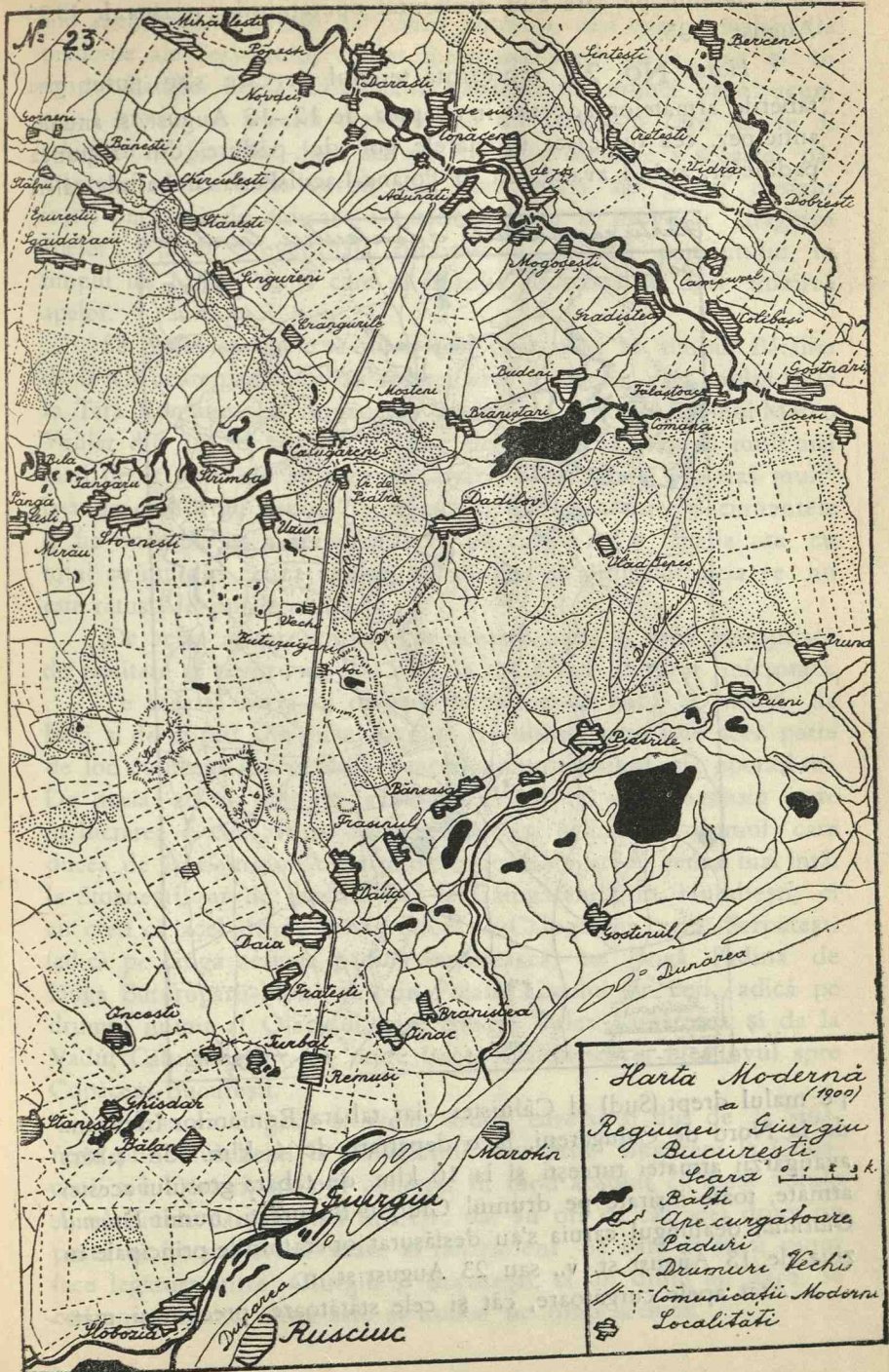
Pe această hartă se văd de asemenea treceri peste Câlniște și Neajlov: — între Dadilov și Brăniștari, la Comana și la Fălăștoaca, — acestea două din urmă pe pod; și treceri peste Argeș la Goștinari și Copăcenii-de-Sus și la Mogoșești și Dărăști fără pod, pe lângă trecerea șoselii mari București-Giurgiu, care la 1878 era terminată în întregime.

Peste Neajlov din sus de Călugăreni se observă o trecere nouă în dreptul satului Crânguri, care există și astăzi transformată în șosea, alături de o trecere naturală, și care cred că a fost o trecere veche, chiar și în timpul lui Mihai Viteazul.

Pe această hartă se văd însemnate deosebit două comune, Strâmba-de-Sus și Strâmba-de-Jos, deși în realitate totdeauna aceste două sate au format un singur corp, deosebite numai prin faptul că Strâmba-de-sus este așezată pe o terasă puțin mai înaltă (2 — 3 m.) decât lunca pe care este așezată Strâmba-de-Jos.

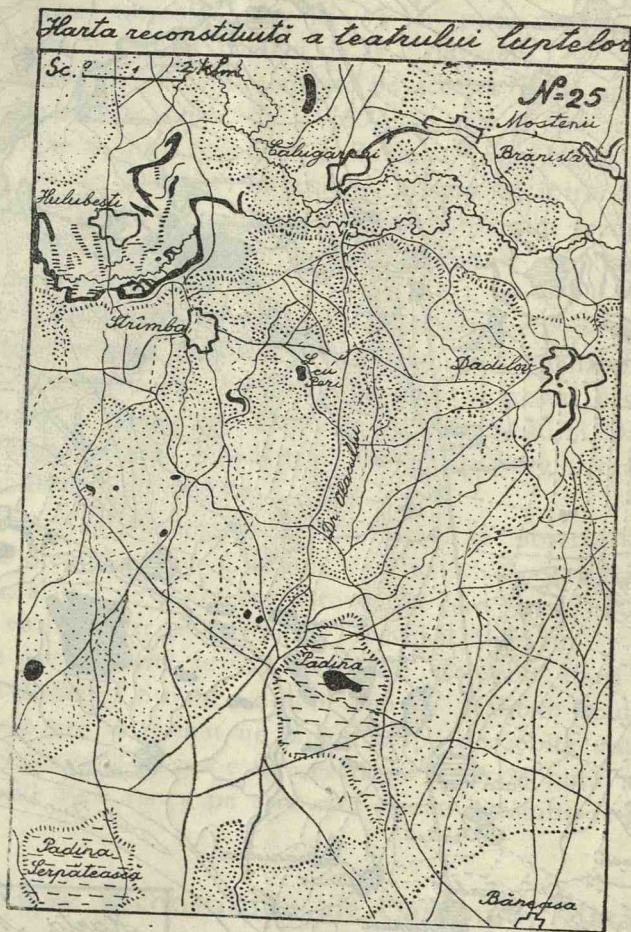
Hărțile Reconstituite ale Câmpului Bătăliei de la Călugăreni (No. 24 și No. 25).

Având în vedere cele spuse mai sus cu ocazia prezentării și studiului fiecărei hărți vechi în parte, precum și harta actuală a luncilor Câlniștei, și Neajlovului (No. 22) și harta generală a teritoriului dintre Giurgiu și București (No. 23), am procedat la întocmirea hărților No. 24 și 25, în care am căutat să reconsti-

tuesc terenul pe care s'au desfășurat operațiunile în ziua de 13/23 August 1859.

Harta No. 25. reprezintă terenul pe care s'au putut găsi taberile armatelor adverse în noaptea de 12–13 August, și anume anticipez, cea turcească în marele gol de pădure din regiunea padinelor, având avangarda în Poiana-Lacul-Peri, cu patrule călări

pe malul drept (Sud) al Călniștei, — iar tabăra Românilor în poiana de la Nord de Călugăreni, la o depărtare de 4 klm. de tabăra avangărzii armatei turcești și la 10 klm. de tabăra grosului acestei armate, toate înșirate pe drumul Giurgiu-București, numit *Drumul Olacului*, dealungul căruia s'au desfășurat operațiunile principale în ziua de 13 August st. v., sau 23 August st. n.

Atât apele curgătoare, cât și cele stătătoare, precum și măt-

cile apelor secate le-am dat, după cum am mai spus, după hărțile moderne ale Serviciului Geogr R., și așa cred că a fost și în timpul Bătăliei de la Călugăreni, deoarece de atunci până acum nu s'a produs în această regiune nici un cataclism care să le fi schimbat. — Și chiar dacă aci are loc acea oscilație a scoarței pământului, de care am vorbit mai sus, astăzi ne găsim desigur într'o perioadă de ridicare a terenului care a provocat „tragerea apelor“, față de o eventuală coborâre a scoarței pământului în timpul lui Mihai V., și care să fi adus adunarea și deci mărirea apelor.

Se poate ca apele să nu fi fost prea mari în timpul Bătăliei de la Călugăreni din cauza secetei care a fost în vara anului 1595 în Țara Românească, după cum se arată în raportul Bailului Marco Venier din 15 Sept. 1595 (F), dar ele trebuie că erau cu mult mai mari decât cum ele se prezintă astăzi, când „apele s'au tras mult“ față de cum erau acum 70 de ani, și pentruca toate documentele să fie unanime în a arăta că locul pe care s'a dat bătălia era cu totul strimț din cauza apelor, mlaștinilor și pădurilor, ceia ce nu este câtuși de puțin astăzi.

De aceia arătarea apelor pe această hartă o cred apropiată de realitate și pentru anul 1595; în tot cazul simțitor micșorată.

Pe această hartă se observă numeroasele bălți și mătci de bălți și de viituri din jurul satului Hulubești, care face acea parte de loc cu totul inaccesibilă pentru comunicațiuni și operațiuni. De aceia eu nu sint de acord cu D I G-ral Al Anastasiu care în lucrarea d-sale afirmă că în timpul lui Mihai-V., drumul care ducea de la Giurgiu la București prin Călugăreni venea mai întâi la Stoenști, iar de acolo trecea la Călugăreni prin Hulubești, ci eu cred că acel drum venea direct la Călugăreni prin Serpătești (adică pe lângă actuala padină Serpătească, pe lângă Padina de lângă Buturugarii-Noui, și prin Poiana Lacului cu Peri, adică pe drumul numit al Olacului, care cobora Valea Țânțaroasa și da la Vadul Călugărenilor, pe unde trecea Călniștea și Neajlovul spre Copăceni-București.

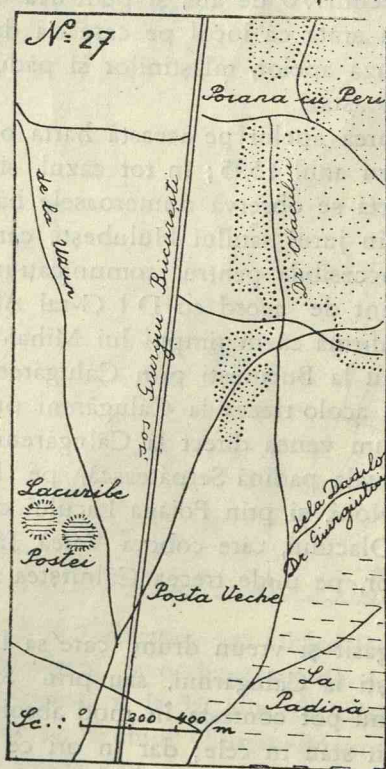
Că se va fi găsit și vreun drum care să fi dus de la Stoenști prin Hulubești la Călugărni, sau prin Singureni la Copăceni, sau Dărăști, nu pot contesta în mod absolut, cu toate bălțile și mlaștinele care îi stau în cele; dar în ori ce caz acel drum nu putea să fie un drum mare și permanent pe care să se fi putut face legătura între Giurgiu și București, ci un drum pe care se comunica numai între sate și numai pe timp secetos.

Intre Călugăreni și Crucea-de-Piatră, unde eu cred că a fost Vadul Călugărenilor, apele cred că au fost așa cum se arată pe hartă, adică numai ape curgătoare cu fundul moale, mlăștinos și având terenul dintre ele îmbibat cu apă și presărat cu mocirle, așa cum spun oamenii bătrâni că era acum 70 de ani.

Sus pe platoul de la Sud de Câlniște, cred că existau lacurile însemnate cu pete negre. Lacul din Padina Buturugarii-Noui cred că era mai mare și că se găseau lacuri și în padina Serpătească și în padina Stoenești.

Pădurile cred că erau aproximativ așa cum sunt arătate pe hartă și anume: — cu marele gol din regiunea padinelor; — cu poieni agricole în jurul satelor; — și cu poiana în care se găsește Lacul cu Peri.

Drumul Olacului cred că era larg de circa 40-50 de metri, cum a fost până în timpul din urmă când nu erau defrișate pădurile, prin care acest drum trecea. Schița **No. 27** arată cum

se prezenta pădurea acum 40-50 de ani în regiunea Buturugarii-Noui, și cred că așa era și în timpul lui Mihai-Viteazul când s'a dat Bătălia de la Călugăreni.

Poiana Lacului cu Peri de la Sud de Crucea de-Piatră am transpus-o cu cea mai mare grijă după harta milit. austr. ridicată în 1857, și cred că așa a fost și pe timpul lui Mihai-Viteazul, deoarece în ajunul bătăliei grosul armatei turcești fiind tăbărut în marea poiană a celor trei padini, după cum vom vedea, avangarda acestei armate nu ar fi avut loc unde să fie tăbărută, dacă nu ar fi fost această poiană.

Toate celelalte drumuri arătate pe această hartă cred că au existat și pe timpul lui Mihai-Viteazul, toate fiind găsite pe hărțile vechi pe care le-am trecut în revistă, precum și pe harta **No. 23**, pe care am trecut toate drumurile pe care le-am găsit arătate pe toate hărțile moderne ale Serv. Geogr. Român. În special pentru reconstituirea acestor drumuri m'am folosit de traseurile drumurilor din interiorul pădurilor, căci numai acolo ele s'au mai putut păstra, deoarece acolo unde pădurile au fost desfrîșate, comunicațiile vechi au fost înlocuite cu drumuri economice agricole rectilinii dintre parcelele de culturi, după cum am mai spus.— Și cred că au fost atât de multe câte sunt arătate pe hartă (**No. 25**), deoarece nu se putea să nu existe drumuri între toate satele, ba chiar și mai multe între aceleași sate, spre a fi folosite unele dintre ele, atunci când altele deveneau impracticabile, sau închise din cine știe ce motive.

În plus că această regiune trebuie că era foarte umblată, găsindu-se între Giurgiu și București, și mai ales în apropierea raielii turcești a Giurgiului. — Nu mai vorbim că această regiune nu a fost niciodată pustie, ci în toate timpurile a fost locuită și exploatată, atât pentru agricultură, cât și pentru lemnul pădurilor; — și dacă nu ar fi fost drumuri nu s'ar fi putut scoate din păduri lemnul, care nu era găteji și surcele, spre a fi scoase cu brațul, sau cu spinarea, ci erau tunchiuri de arbori groși care nu puteau ca să fie transportați de cât cu căruțele, și deci pe drumuri.

Fără îndoială că în cursul timpului unele drumuri din pădure s'au închis, și altele noi s'au deschis, dar drumurile mari, umblate nu s'au închis niciodată.

Dintre sate cred că au existat în timpul Bătăliei de la Călugăreni toate cele arătate pe hartă; — Hulubești sau Merul în locul Strâmbei actuale; — Strâmba în locul Uzunului actual; — poate Terlui sau Torlui între Uzunul și Stoenesti; — probabil Căciulatul

la Vest de Hulubești; — Călugărenii în locul său actual, — poate mai extins la Est de șosea; — Dadilovul a existat sigur acolo unde se găsește acum, deoarece îl găsim arătat în mod persistent aproape pe toate hărțile vechi; — tot așa și Brăniștarii și Baneasa; — a existat în mod sigur și satul Serpătești undeva pe acolo în marea poiană din jurul padinei Serpătească; — Și va fi existat și satul Stoenеști; — și satul Moșteni dintre Călugăreni și Brăniștari cred că a existat, deoarece îl arată numele a fi fost vechiu, în plus că îl identific cu Măneștii, Morești, și Măreștii, sate pe care le găsim însemnate pe unele hărți vechi cam în același loc.

Harta No. 24. a câmpului de bătălie o dau spre a arăta relieful Văii Țânțaroasa, în care eu cred că s'a produs o parte foarte importantă a Bătăliei de la Călugăreni, — precum și Poiana Lacului cu Peri în care eu cred că s'a găsit tabăra avangărzii armatei turcești, sau o fracțiune înaintată a acestei avangarde, care a fost atacată de Mihai-Viteazul în zorii zilei bătăliei. Cuprinsul acestei poiene îl dau după harta ridicată de Austrieci în anul 1857, precum și după unele puncte ale hărților Serv. Geogr. R., puncte rămase din această poiană, după ce au fost tăiate parte din pădurile din jurul poienei; și cred că a fost așa și în timpul lui Mihai-Viteazul având în vedere forma sa neregulată,

Prin această poiană trecea după cum se vede drumul dintre Dadilov și Strâmba la încrucișarea căruia cu Drumul Olacului se va fi găsit în toate timpurile o ospătărie, sau han.

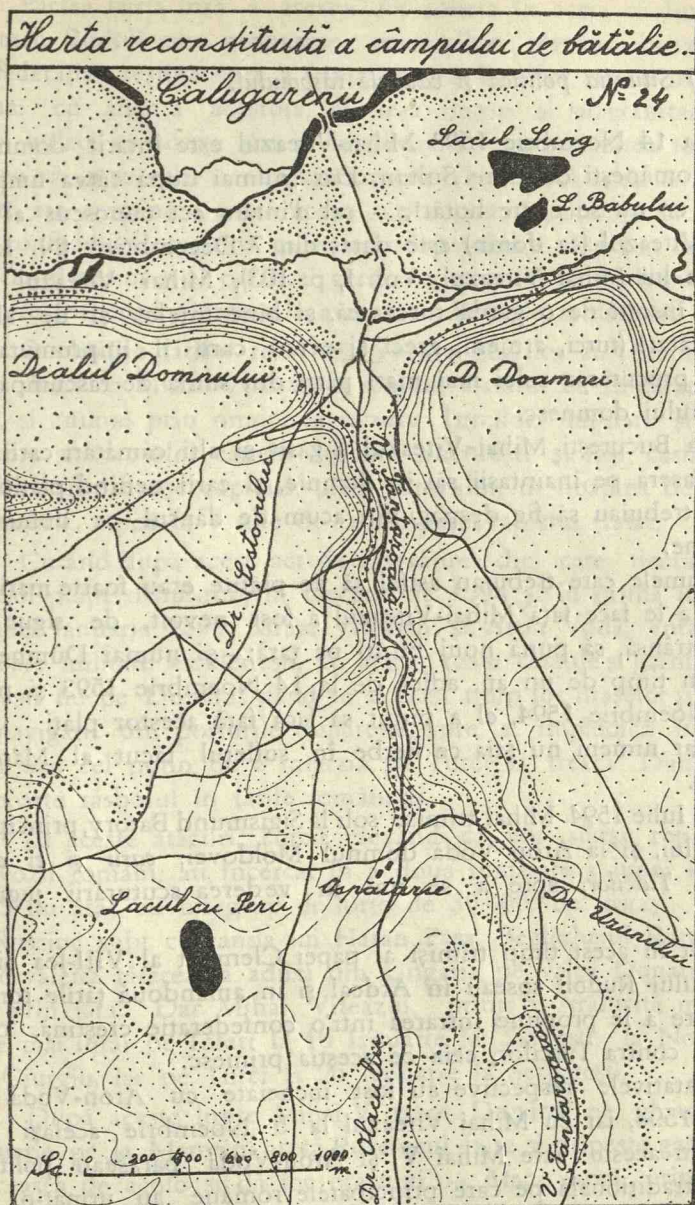
În poiană sus pe platou se găsea Lacul cu Peri, care cred că atunci nu era secat.

Cred că și pădurile din luncile Călniștei și Neajlovului erau așa pe timpul luptelor, având în vedere forma neregulată a lizierelor lor din preajma drumului, ceea ce ne îndreptățește a afirma că erau naturale.

Tot pe această hartă se arată cum se îndreptau către trecerea peste Călniște de la Sud de Călugăreni 7 drumuri: — unul dinspre Strâmba; unul, drumul Siștovului; — trei drumuri dinspre Sud, printre care și drumul Olacului; — precum și două drumuri dinspre Dadilov și Comana.

Sunt interesante și numirile, Dealul Domnului și Dealul

Doamnei, date celor două dealuri care încadrează la Est și la Vest gura Văii Țanțaroasa, unde s'a produs una din cele mai interesante

faze ale Bătăliei de la Călugăreni. — Aceste două numiri mi le-a comunicat Moș Micu.

IV

Reconstituirea Operațiunilor Militare

1) Situația politică și cauzele războiului.

La 14 Noembrie 1593 Mihai-Viteazul este întărit domn al Țării Românești de către Sultan. Dar „numai după câțva timp, la o dată ce nu se poate hotărî, — cel d'întăiu act cunoscut al lui Mihai-Viteazul (ca domn) este datat din 7 Decembrie” (N. Iorga — Istoria lui Mihai Viteazul, Vol. I, p. 103), Mihai Viteazul sosi în țară însoțit de o gardă turcească, și bine înțeles și de alaiul de cămătari (turci, armeni, greci și evrei) carii îl imprumutaseră pentru procurarea celei mai mari părți din suma de răscumpărare a scaunului domnesc.

La București Mihai-Viteazul a găsit și alți cămătari carii imprumutaseră pe înaintașii săi în domnie, și carii nefiind plătiți de aceștia, trebuiau să fie despăgubiți acum de dânsul ca domn în funcțiune.

Sumele care trebuiau astfel să fie plătite erau foarte mari; și pentru a le face față Mihai-Viteazul a fost nevoit, de sigur cu inima strânsă, să pună noi biruri pe țară; — și numai Dumnezeu știe cum timp de un an, adică de la 14 Noembrie 1593 și până la 12 Noembrie 1594, el a putut să facă față acestor plăți.

Dar nimeni nu știa ce fierbe în sufletul tăcut al Marelui Voievod.

În Iulie 1594 Mihai trimise soli la Sigismund Batory, principele Ardealului, și la Aron Vodă domnul Moldovei, carii și ei erau tributari Turcilor, spre a se uni în vederea scuturării jugului turcesc.

Tot în acest timp trimiși ai papei Clement al VIII-lea și ai Împăratului Rudolf soseau în Ardeal și în amândouă țările românești spre a le propune intrarea într-o confederație creștină, care să lupte contra Turcilor, ceia ce aceștia primesc.

Tratatul respective au fost încheiate cu Aron-Vodă în August 1594, iar cu Mihai Viteazul la 5 Noembrie același an.

Prin aceste acte Mihai V. și Aron-Vodă părăseau politica externă tradițională pe care principatele române au urmat-o cu mici incidente și intreruperi, Moldova dela moartea lui Ștefan cel Mare, iar Țara Românească de la Mircea-cel-Bătrân, și anume menținerea lor în situația de vasali ai Imperiului Turcesc.

Acest pas urmă să fie de mare importanță pentru viața țării românești.

Partea tristă însă a acestui act consta în aceea că Impăratul German Rudolf care propusese voevozilor români intrarea în confederația creștină spre a lupta contra Turcilor, nu s'a mulțumit numai cu alianța acestora, ci le-a impus și suzeranitatea sa; adică îndată ce aceste țări se lepădau de suzeranitatea turcească urmau să intre sub o altă suzeranitate chiar dacă această suzeranitate era creștină; —parcă aceste țări nu ar fi putut să facă parte din confederația creștină ca state independente. De aci se vede caracterul nesincer al politicii germane, precum și relele intențiuni pe care Imperiul German le avea față de țările românești.

Ostilitățile țării românești contra Turcilor au început scurt timp după ce Mihai Viteazul a semnat tratatul cu Impăratul Rudolf, și anume prin omorârea tuturor Turcilor, militari și civili, precum și a tuturilor cămătarilor din București și Iași, carii așteptau în aceste orașe capitale, plata datoriilor, în noaptea de 12-13 Noembrie, adică la 7 zile de la semnarea acestui tratat.

Curând după acest act de răsvrătire, din care decurgea și refuzul plății tributului, în Decembrie 1594 și în prima jumătate a lunii Ianuarie 1595, Mihai Viteazul și Aron Vodă, întăriți cu ajutoare militare ardelenesti, au atacat toate cetățile și garnizoanele turcești de pe Dunăre, dând în același timp foc orașelor și vaselor de navigație din porturile dunărene, spre a împiedica în acest chip, sau cel puțin de a întârzia pe Turci să treacă Dunărea și să poarte războiul în țările românești.

La aceste atacuri, Turcii, crezând că vor sfârși repede cu voevozii români, au încercat în a doua jumătate a lunii Ianuarie 1595 un atac cu un grup de forțe de 30.000 de ostași adunați la Rusciuc sub comanda lui Hasan Pașa, Beglerbeiu Rumeliei, și cu cavaleria tătarească adusă din Ungaria pe valea Dunării pe la noi prin țară. Dar Mihai Viteazul, printr'o strălucită manevră, bate mai întâi pe Tătari la 16 Ianuarie la Stănești, la Nord-Vest de Giurgiu, iar pe Turci la 26 Ianuarie la Serpătești.

După aceste lupte Mihai-V. trece Dunărea pe gheață la 29, Ianuarie pe la Marotin, atacă Rusciucul, bate și risipește garnizoana turcească de acolo și dă foc orașului. — Atacă apoi prin Banul Mihalcea, Silistra, care avu aceeași soartă, iar la întoarcere arde și Turtukaia.

În același timp garnizoana turcească din Hârșova trecând

Dunărea este atacată și bătută de Frații Buzești, carii trec apoi Dunărea și dau foc Hârșovei.

La 1 Martie ajutoarele ardeleni sub comanda lui Albert Kiraly atacă Brăila, pe care o cucerește. — după care trec Dunărea și ajung până la Babadag arzând totul în drumul lor.

În primăvara anului 1595 Sig. Bathory, principe tânăr și îngâmfat, profitând de strimtoarea în care se găseau acum țările românești din cauza amenințărilor turcești, și pretextând ajutorul militar pe care li-l dăduse în timpul iernii spre a ataca pe Turci, — și ca și când suzeranitatea germană nu era de ajuns, împuse acestora, și suzeranitatea sa, deși prin luptele date la Dunăre și în țările românești se apăra și Ardealul contra năvălirilor turcești.

Aron-Vodă neprimind această situație, adică situația și de vasal al prințului Ardealului, a fost arestat („prins”, — Veress) în Aprilie 1595 de către trupele de ajutor ardeleni din armata sa, sub motiv că uneltia în taină cu Turcii, și că voia să trădeze și să omoare pe Bathory în țara lui (!), — (Veress) și dus în Ardeal, unde a fost închis și jefuit de averea sa, și apoi otrăvit; iar în locul său a fost ridicat în domnie Răsvan, fostul său hatman, care îl trădase și care luă acum numele de Ștefan Răsvan.

Mihai-V. trimițând soli la Alba Iulia spre „a se tocni” cu Sigismund-B. asupra legământului dintre Ardeal și Țara-Românească, aceștia (soli), fie din nepricepere, fie că vedeau țara strimtorată în fața amenințărilor turcești, dar mai ales din interes personal, au semnat la 20 Maiu 1595 un act prin care Țara-Românească era declarată vasală și a prințului ardelean, act pe care Mihai-V. a fost nevoit să-l recunoască, dar pe care l-a socotit totdeauna ca o mare nedreptate care s'a făcut țării, precum și ca o mare scădere și înjosire care i s'a adus lui personal, fapt de care s'a plâns în urmă în toate ocaziile care i s'au prezentat.

Prin acest act (care mai purta și numele de Confederația Dunăreană, — (Veress) principele Ardealului devenia voevod de drept al Țării Românești, iar Mihai-V. rămânea numai „Voevodul lui Sigismund”, „un vice gerend voevod”, și avea dreptul să se amestece în treburile interne ale țării, și chiar în darea justiției, ceia ce Turcii nu făcuseră niciodată.

Tot pe baza acestui act țărani din Țara Românească erau legați de satele și moșiile pe care ei se găseau,—adică o extindere a iobăgiei care era în ființă în Ardeal,—fapt cunoscut sub numele de legământul lui Mihai-V. — Acest act a fost foarte mult discu-

tat și considerat ca o pată asupra domniei și numelui lui Mihai-V.

Iată deci unde a dus intrarea țărilor românești în confederațiunea creștină a Impăratului Rudolf, și în confederațiunea danubiană a lui Sig. Bathory.

Așa că este o chestiune de discutat dacă schimbarea politice externe tradiționale a țărilor române a fost atunci un bine, adică a adus vreun folos acestor țări, sau a fost păgubitoare.

Și de aceia ne putem gândi, dacă nu cumva Mihai-Viteazul ar fi putut realiza unirea celor trei țări românești mai sigur și mai trainic în cadrul suzeranității turcești.

Pentru a aprecia foloasele sau pagubele aduse țărilor românești de noua suzeranitate, nu avem decât să ne gândim la următoarele fapte petrecute în urmă, și anume: — târziul ajutor primit de Mihai-Viteazul cu ocazia războiului din vara anului 1595 care a dus la Bătălia de la Călugăreni, și la retragerea lui Mihai-V. și a armatei sale în munții Dâmboviței; — nevoia pe care a simțit-o mai târziu (1599) Mihai-V. de a intra în Ardeal pentru a înlătura de acolo pe Batorești, foștii săi suzerani, cari călcaseră jurământul lor față de Imp. Rudolf; — ajutorul dat de generalul Împărătesc Basta în anul 1600 răsculaților ardeleni contra lui Mihai-V. în Bătălia de la Mirislău, în loc să-l ajute pe el spre a supune pe răsculați; — isgonirea lui Mihai-V. din Ardeal după această bătălie și lăsarea acestuia la discreția Turcilor și Polonilor, carii năvăliseră în Țara-Românească, deși Mihai-V. depusese în fața comisarilor imperiali un nou jurământ către împărat în tabăra de la Sânt-Pietru de lângă Brașov, și își dăduse soția și fiul ostatici aceluiași comisari ai împăratului; — și în fine asasinarea lui Mihai-V. tot de către generalul imperial Basta, după ce împreună cu acesta Mihai-V. bătuse la Goroslău pe Ardeleni, carii se resculase din nou contra împăratului, și supusese din nou Ardealul pentru Impăratul Rudolf.

Unde mai punem că în acel timp Polonii făcând o politică de amicitie față de Turci, Mihai-V. și-a făcut dușmani și pe Poloni prin intrarea sa sub suzeranitatea ungaro-germană.

Și mai erau și Tătarii, carii găsindu-se sub ordinele Imperiului Turcesc, abia așteptau la Nistru un semn al Sultanului spre a năvăli în țările românești.

Deci prin trecera sub suzeranitatea germano-ungară a domnilor români, țările românești și-au făcut dușmani pe trei sferturi

din frontierele lor, și anume: la Dunăre, la Nistru și în Bucovina, cari erau mai greu de apărat, —și își câștigaseră prieteni indoelnici pe al patrulea sfert din frontiere, sfert care era apărat de munți; deci se puneau într'o situație politică și militară cu mult mai rea ca înainte.

Având în vedere situația grea care se creia Țării-Românești prin intrarea sa în confederația creștină sub suzeranitatea germano-ungară, s'ar putea pune întrebarea: cum a putut Mihai-V., care era un cap luminat politic și militar să facă această mare greșală de ordin politic, dar mai ales militar? — Adevărul însă este că Mihai V. a fost înșelat în timpul tratatelor de către solii Impăratului Rudolf, soli cari îl încredințaseră că din confederația creștină făcea parte și Polonia, în care Mihai V. avea cea mai mare încredere că prin puterea lor ar fi putut pedeoparte să țină în frâu pe Tătari, iar pedealtăparte ajutorul lor militar era foarte prețuit în luptele pe care el avea să le poarte la Dunăre contra Turcilor; —căci iată ce a spus Mihai Viteazul în luna Iunie (sau. Iulie) 1595, adică după intrarea sa în confederația creștină care a avut loc în toamna anului 1594, și după încheierea actului cu Sigismund Batory în Maiu 20, 1595, zic, iată ce a spus Mihai V. solului Liubienicki: „nici nu aș fi primit legătura cu Imperiul, dacă nu mi s'ar fi dat încredințarea că regele Poloniei este unit cu Impăratul și cu domnii creștinilor ca să facă împreună războiu Turcilor și că vreau să continue acest război“. — Iar despre ajutorul unguresc a spus același sol gândindu-se probabil la pățania lui Aron Vodă: „mă tem mai mult de dâșii decât de Turcii cari odinioară erau în țara mea; mai sigur eram sub Turci decât acum sub creștini“. „Mi s'a făgăduit ajutor și dela Ardelean și de la Impărat, și nu mi-a venit până în acest ceas decât bieții 3.000 de Unguri“. — Și mai departe spune tot acestui sol că dacă ar avea la granița de jos 10.000 de Poloni, ce n'ar putea fi! (vezi N. Iorga Istoria lui Mihai V., Vol. I, pag. 193 și 194).

D-l Veress crede că Sigismund „a dat dovadă de „de o rară dibăcie diplomatică“ prin inițierea confederației dunărene care ar fi adus roade bune.“ —Eu cred că atât Impăratul Rudolf cât și Sigismund Batory au dat mai degrabă dovada de o rară perversitate diplomatică prin inițierea confederațiilor creștină și danubiană, perversitate de care trebuie să se teamă și să se ferească orice om și orice popor, deoarece oamenii carii nu se pot alia și nu pot lucra cu oameni și cu popoare libere. ci numai cu vasali.

și robi, sunt oameni cari nu prețuesc onoarea și nu pot suferi demnitatea omenească.

Dar în aceste timpuri ideia de a lupta pentru creștinătate contra Turcilor era în mare favoare, și deci voevozii români au adoptat noua politică.

În orice caz Mihai V. a făcut acest pas, adică de a intra în confederațiunea creștină și de a ridica armele contra Turcilor, din tot sufletul și cu toată convingerea, și a fost hotărât să rămână credincios până la moarte legământului făcut și jurământului pe care îl jurase, ceea ce a și făcut, și ceea ce se vede în mod destul de luminos spus și repetat în nenumărate ori în memorialul pe care l-a prezentat Împăratului Rudolf cu ocazia mergerii sale la Praga.

La 3 Iunie 1595, adică după 13 zile după încheierea actului dela Alba-Iulia cu Țara-Românească (20 Maiu) solii lui Ștefan Râșvan au încheiat și ei un act identic tot la Alba Iulia.

Față de aceste acte, și anume: intrarea țărilor românești în confederația (liga) creștină, — lepădarea suzeranității turcești și intrarea acestor țări sub suzeranitatea Sfântului Imperiu Roman de Origină Germană al Casei de Habsburg, precum și actele de ostilitate din toamna anului 1594, și din iarna anilor 1594—1595, acte care aduceau o ofensă Imperiului Turcesc și o simțită stânjenire a războiului pe care Turcii îl duceau atunci în Ungaria, — precum și lipsirea Imperiului Turcesc de veniturile și aprovizionările pe care le procurau țărilor românești până atunci pentru hrănirea armatelor turcești și chiar a populațiunii din Constantinopol, care începuse să se miște din cauza foamei, zic, aceste acte au dus implicit la luarea de măsuri militare serioase, adică pornirea războiului de către Turci contra țărilor românești, și anume a unui războiu cu forțe indestulătoare, bine pregătit și bine condus, cum nu se mai întreprinsese contra țărilor românești din timpurile lui Mircea-cel-Bătrân, Vlad-Țepeș și Ștefan-cel-Mare.

Acesta fu războiul din vara anului 1595 care a dus la Bătălia dela Călugăreni.

2) Scopul și Planul de Războiu al Turcilor.

a) Scopul pe care Turcii și-l propuneau să-l ajungă prin acest războiu se arată destul de precis în documentele A, C, G, N, O, și U la punctele (2) și era anume de a cuceri și a preface Țara Românească, Moldova și Ardealul în pașalâcuri turcești, pentru ca apoi rezemați pe aceste țări, din care și-ar fi procurat și aprovi-

zionările necesare armatelor, să atace cu mai mult folos fâșia de teren care mai rămăsese nesupusă (neprefăcută în pasalâc turcesc) din Regatul Ungar, și apoi însuși Imperiul German. — În acest scop Sinan Pașa chiar adusesese cu dânsul trei Pași pe care avea să-i întroneze, pe unul în Țara Românească în locul lui Mihai-Viteazul, pe al doilea în Moldova în locul lui Ștefan Râșvan, și pe al treilea în locul mult îngâmfatului principe al Ardealului, Sigismund-Bathory.

Dar în primul rând Sinan vrea să-și potolească furia ce avea contra lui Mihai-Viteazul, pe care el îl susținuse și îl așezase în domnie; și de aceea avea mare poftă să-l prindă și să-l omoare.

Că Sinan a avut intențiunea (scopul) de a preface Țara Românească (Muntenia) în pașalâc turcesc, nu mai este nici o îndoială, când știm cele ce a făcut, atât la București, cât și la Târgoviște, unde a pus să se construiască câte o cetate, a așezat în fiecare câte un Pașă păzit de garnizoana necesară, și a transformat bisericile creștine în moschee, ceia ce Turcii nu făcuseră niciodată în țările române, afară de raiielele pe care ei le aveau pe malul de Nord al Dunării, la Brăila, la Giurgiu și lângă Turnu Măgurele.

b) Nu putem să știm care a fost *planul de războiu* conceput de Sinan Pașa pentru cucerirea Țării Românești și transformarea ei în pașalâc, dar din modul în care a decurs operațiunile, acest plan pare a fi fost foarte simplu și anume: a trece Dunărea cu un singur dar puternic grup de forțe prin vadul Rusciuc-Giurgiu, — a înainta spre București pe care să-l ocupe și să-l întărească, după ce va fi bătut forțele inamice pe care le-ar fi întâlnit în cale, sau care l-ar fi atacat, — și apoi să procedeze la ocuparea restului țării.

După cum se vede Sinan își propusese ca scop de ajuns al operațiunilor un obiectiv geografic, care era în acelaș timp și un obiectiv politic, capitala țării dușmane, căci numai așa ne putem explica, cum el a trecut Dunărea numai cu un singur grup de forțe, când el ar fi putut să treacă Dunărea prin mai multe puncte, sau cel puțin și pe la Turtucaia și Șistov, care erau vecine vadului de la Giurgiu.

În documentele K și R se spune că odată cu trecerea de la Giurgiu ar mai fi trecut Dunărea și un grup de forțe de câteva mii de Turci pe la vale de Giurgiu, și anume la două zile de această localitate, ceia ce ar veni că a trecut pe la Turtucaia; dar despre niscăi operațiuni pe care le-ar fi executat acest grup de

forțe în interiorul țării pe direcția Oltenița-București, nu se vorbește în nici o cronică, sau document, nimic ; ceia ce ne îndreptățește să credem că pe la Turtucaia-Oltenița s'a produs numai un simulacru de trecere, pentru a face pe Mihai V. să retragă trupele care apărau Dunărea la Giurgiu, de teamă să nu fie atacate în spate de acest grup.

Faptul că Sinan Pașa a trecut Dunărea și a înaintat spre București numai cu un singur grup de forțe, cred că trebuie socotit ca o greșală din partea sa, deoarece, pedeoparte Mihai V. ar fi putut să-i împiedice trecerea Dunării mult timp, și să-i provoace pierderi, iar pedealtăparte Sinan a pierdut ocazia în Bătălia de la Călugăreni de a învălui și chiar de a înconjura printr'o mișcare largă, armata română care i-a oprit înaintarea în strimtoarea de la Călugăreni ; — și Mihai V. ar fi avut putința să reziste acolo mult mai mult timp, dacă nu interveneau anumite motive care l-au făcut să se retragă și pe care le vom vedea în capitolul 15.

S'ar putea crede și zice, că un comandant trebuie să-și adune cât mai multe forțe în vederea bătăliei, și că deci Sinan a făcut bine că a avut la Giurgiu și apoi la Călugăreni întreaga sa armată adunată spre a da bătălia cu toate forțele reunite ; dar nu este mai puțin adevărat că un comandant nu trebuie să-și bage toate forțele într'o strimtoare de pădure și de ape ca aceia care era între Serpătești și Călugăreni, unde nu putea să lupte decât cu foarte puține forțe, restul nefiindu-i de nici un folos, sau cel mult spre a împropăta forțele din fruntea armatei cari îi erau distruse treptat — treptat de către inamic, adică să fie bătute în parte.

În privința locului ales de Sinan pentru trecerea armatei sale peste Dunăre la vadul Rusciuc-Giurgiu, cred că acest loc nu a fost bine ales, deoarece toate drumurile, care duceau de la acest vad la București, treceau prin păduri mari, în care numeroasa cavalerie turcească nu putea să-și dea tot randamentul, după care trebuia să treacă, — fie în parte Călâniștea, Neajlovul, Argeșul și Sabarul, — fie Călâniștea și Neajlovul unite, după care să treacă Argeșul și Sabarul, — fie Argeșul după ce primește apele Neajlovului și Călâniștei, pe care, pe toate Mihai-V. putea să-și reazime rezistențe succesive.

Dacă armata turcească ar fi trecut Dunărea din sus de Giurgiu, la Siștov sau la Nicopoli, drumul până la București ar fi fost mai lung, armata ar fi trebuit să treacă deacurmezișul râurile Vedea, Teleormanul, Călâniștea, Glavaciocul, Neajlovul, Argeșul, Sabarul

și Ciorogârla, la care, la fiecare din ele, Mihai-V. i-ar fi putut opune rezistență, mai ales că aceste râuri la Nord de linia Alexandria - Toporul - Odaia - Frasinul curgeau prin păduri tot așa de mari ca și pădurile dintre Serpătești și Călugăreni; în plus că acest drum mergând de la Sud-Vest către Nord-Est, armata turcească ar fi fost expusă să fie atacată cu ușurință în flancul său stâng și în spate, în timp ce era oprită de front la trecerea râurilor arătate mai sus.

Direcția cea mai bună de invazie pe care o putea folosi armata turcească pentru pătrunderea în Țara Românească era aceea a drumului Oltenița-București, care, pedeoparte nu avea de trecut nici un râu până la București, urmând în lung văile Argeșului de jos și Dâmboviței, iar pedealtăparte nu avea de străbătut în toată lungimea lui nici o regiune păduroasă, ci numai câteva petice de pădure fără importanță militară, acest drum găsindu-se la marginea de Apus a stepii Munteniei.

De aceea cred că Sinan-Pașa nu a fost bine informat asupra împrejurărilor geografice și topografice din Țara Românească atunci când a ales ca loc de trecere peste Dunăre vadul Rusciuc-Giurgiu. — Se poate însă că Sinan a ales acest vad, deoarece găsindu-se într'un punct central față de frontiera Dunării și într'un loc către care se îndreptau majoritatea comunicațiilor care veneau dinspre Sud, inlesnea adunarea forțelor armate și transportul materialelor în acest loc; — în plus că aci la Rusciuc se va fi găsit ateliere de armament și echipament, și magazii în care depozitarea celor necesare armatei se va fi făcut mai cu înlesnire.

Poate că Sinan a ales vadul acesta pentru că aci se găsea și o cetățue în ostrovul din fața Giurgiului și care îi proteja trecerea, și însuși orașul era fortificat în forma unui cap de pod pe malul românesc. — Era un avantaj, însă nu decisiv, deoarece orașul se găsea în stăpânirea Românilor încă din timpul iernii și primăverii, iar din cetățuia din insulă nu se putea trece brațul Dunării dintre insulă și malul românesc atât timp cât malul era apărat de Români. — Și ca dovadă că lucrurile se prezentau așa, avem faptul că Turcii nu au putut să pună piciorul pe țărmul nostru decât după ce au făcut un simulacru de trecere (trecere demonstrativă) la vadul Turtukaia-Oltenița.

Dar chiar dacă ar fi fost așa, Sinan trecând Dunărea la Oltenița ar fi avut puțința ca după sosirea la București să-și schimbe, după 2-3 zile comunicația prin Giurgiu-București decât să ia în piept strămtorile formate de pădurile și apele dintre Giurgiu și

București, în care putea să se înfunde fără eșire, dacă nu intervineau anumite cauze care să facă pe Mihai Viteazul să se retragă de la Călugăreni. — Și eu nu sânt de părere că orice întreprindere care ese bine a fost bine pusă la cale.

3) Scopul și Planul de Răsboiu al lui Mihai-Viteazul.

a) Cu forțele de care dispunea Mihai-V. în momentul când Sinan era gata să treacă Dunărea, scopul de răsboiu pe care Mihai Viteazul și-l putea pune, nu putea să fie altul decât apărarea țării contra invaziei turcești.

Sigur dacă lui Mihai-V. i-ar fi sosit ajutoarele pe care le aștepta de la Ștefan Râșvan, de la Sig. Bathory și de la Impăratul Rudolf, aliații săi din confederația creștină și din confederația dunăreană, pe carii în zadar i-a înștiințat de pericolul care se ridica la Dunăre, și le-a cerut ajutorul pe care ei erau datori să i-l trimeată, — și dacă ar fi putut angaja mai mulți Cazaci, și i-ar mai fi sosit și câteva mii de Poloni pe care compta atunci când a intrat în așa zisele confederații, și deci ar fi avut armata mai mare, de sigur că scopul și planul de răsboiu ar fi fost altul, și anume, ar fi trecut el la atac, așa cum îl îndemna pe el sufletul, și așa cum știm că îi era strategia și tactica lui militară, nu să stea în apărare și să aștepte pe dușmani să se adune la graniță și apoi să-i primească loviturile, — ci ar fi trecut Dunărea cum făcuse de două ori în iarna trecută, ar fi răvășit tot malul Dunării, și ar fi trecut chiar mai departe spre Sofia și la Târnova, și în Munții Balcani, unde îl așteptau Românii și Bulgarii din Peninsula Balcanică; — și de acolo mai departe spre Adrianopole și Constanti-nopole, spre „a pune odată capăt vacului Imperiului Turcesc,” cum zicea Mihai-V. adesea, nu să stea ca acum și să aștepte ca inamicul să-i pătrundă în țară.

În fața acestei situații, adică dispunând numai de oastea sa de țară și de câteva sute de Unguri și Cazaci lefegii, după cum vom vedea, Mihai V. a trebuit să se resemneze la apărare, adică cum zicem noi acum la defensivă strategică.

b) În situația în care se afla, adică cu oaste puțină, Mihai-V. a adoptat următorul plan de răsboiu, care reese din mersul operațiunilor: a apăra cu parte de forțe Dunărea în sectorul în care se adunau forțele turcești, iar cu restul forțelor (grosul) s'a așezat înapoia acestui sector într'un punct central, de unde să poată interveni pe direcția, sau pe direcțiile, pe care avea să se producă invazia dușmană.

Nu se știe cu ce forțe și în ce puncte a apărat Dunărea, și

nici cum erau așezate aceste forțe, adică în ce dispozitiv, cum se zice în vorbirea militară modernă.

Grosul forțelor a fost așezat în regiunea București-Măgurele-Copăceni, de unde putea să se îndrepte cu ușurință, atât spre Giurgiu, unde ce părea că se găsește grosul armatei turcești, cât și spre Oltenița sau Zimnicea, în caz când trecerea s'ar fi făcut la aceste vaduri; dar după cât se pare această așezare, și mai ales trecerea la un moment dat a grosului armatei române de la Măgurele la Copăceni, arată că temerea era mai mare dinspre Ruscuc, de unde Mihai va fi avut știri că se va executa în adevăr trecerea; mai ales că acolo se vedeau adunate materialele de pod, și chiar lucrările pe construire a podului, care nu puteau să fie ascunse, cum, de pildă, se pot ascunde acum.

Că Mihai Viteazul a apărât Dunărea, este sigur, dar chestiunea care se pune este dacă la această apărare a luat parte și Mihai Viteazul în persoană cu grosul armatei, și dacă el a venit la Măgurele și apoi la Copăceni după ce s'a retras de la Dunăre, nu plecând de la București. — Aceasta chestiune vom încerca să o descurcăm în capitolul 7.

4) Forțele care au luat parte la lupte.

a) Forțele turcești

— Cronica (N) publicată în D. H. Vol. XI la p. 302 dă numărul armatei turcești la 60–70.000;

— Stavrinov (O) spune că oastea turcească era foarte mare.

— Palamed (P) dă numărul armatei turcești 100.000;

— Walther arată că Sinan a plecat însoțit de o armată de 180.000 oameni;

— Iacob Thuani spune că Sinan se găsea în fruntea unei oști de 55.000 de oameni;

— Szomoskozy arată că Logofătul Mirislău și Dan Vistierul a spus lui Albert Kiraly că „ce pot face 16.000 de ostași împotriva a 100.000 de Turci,

— Istvanfius afirmă că Sinan Pașa era cu întreaga oaste care trecea de 100.000 de oameni.

— După două relațiuni nemțești din 1595 la Kertbeny, No. 1161 și No. 1167 armata turcească era de 50.000 (Veress, p. 15 (79).

— Mihai-V. anunțând la 6 Aug pe Sigismund-Bathory că Sinan-Pașa a terminat podul peste Dunăre, i-a comunicat că ar-

mata turcească începuse să treacă Dunărea în număr de 64.000 de oameni (Veress, pp. 16 — 80, — 17 — 81).

D-l G-l Al. Anastasiu admite că armata lui Sinan-Paşa a fost de 100.000 de oameni împărţiţi pe arme astfel: 25.000 (1/4) pedestrii, — 65.000 (2/3) călări, şi 10.000 (1/10) artilerişti şi lucrători.

— D-l Profesor N. Iorga, care a scris Istoria Imperiului Turcesc, şi prin urmare ştie bine numărul ostaşilor pe care Turcii obişnuiau să-i întrebuiţeze în diferitele lor expediţii, crede că „oastea turcească trebuie să fi fost mare; şi până la 50.000 de oameni“.

Cred că putem afirma în mod sigur că armata lui Sinan-Paşa, şi anume armata regulată de operaţiuni nu putea să fie mai mare de 50.000 ostaşi.

În ce priveşte compoziţia pe arme, nu cred că proporţia era aceea admisă de D-l G-l Al. Anastasiu, şi în special cavaleria, care ar fi fost 2 treimi (65 %) din totalul armatei, căci dacă Sinan ar fi dispus de o aşa masă de cavalerie, adică 33,200 de călăreţi (2/3 din 50.000) ar fi învăluit cu siguranţă armata lui Mihai-V. de la Călugăreni, folosind toate drumurile dintr'o parte şi din alta a drumului pe care se angajase grosul armatei turceşti; şi mai ales cred că Mihai-V. nu ar fi avut putinţa să se retragă de la Călugăreni la Târgovişte prin Bucureşti, — chiar fiind plecat înainte, — aşa cum a plecat, căci ar fi fost urmărit şi ajuns de cavaleria turcească şi ar fi fost înconjurat pur şi simplu şi covârşit, mai ales dacă Sinan ar fi dispus de 65.000 de călăreţi, de câţi crede d-sa că a dispus Sinan-Paşa.

b) Forţele Româneşti.

— Mihai-Viteazul arată în scrisoarea adresată Ducelui de Toscana (B) că a eşit în întâmpinarea lui Sinan-Paşa „cu acele oşti puţine ce avea“.

— Scrisoarea germană (C) spune că Mihai-V. „se agita de moarte, căci nu putea opune vestitului Sinan-Paşa decât 8000 de ostaşi, din care jumătate călăreţi“.

— Logofătul Theodosie şi Cronicarul Walther, în cronicile lor, (K şi R) arată că Mihai V. a eşit din Bucureşti cu o oaste de 8.000; dar în cursul descrierii bătăliei spune că creştinii, abia 16.000, erau departe de a se asemana cu numeroasa oştire a păgânilor. Probabil ca la cele 8000 s'au mai adăugat trupele apărării Dunării şi ajutorul ardelean comandat de Albert Kiraly şi Mihail Horvath, dar care nu a luat parte la lupte, spre a ajunge cifra de 16.000.

— Cronica Anonimă (L) arată că Mihai V. își strânse oaste câtă avu și se pripi de se loviră cu Turcii în apa Neajlovului fără să spună în ce număr.

— Constantin Căpitanul Filipescu (M) de asemenea spune că Mihai V. și-a strâns oștile, fără să dea numărul acestor oști.

— Cronica (N) publicată în Doc. Hurm., Vol. I, pag. 302, arată că oastea lui Mihai V. compusă din Moldoveni, Valahi și Transilvani, era de aproape 20.000.

— Stavrinos spune în poemul său (O) că Mihai V. și-a adunat oștile, iarăși fără să arate numărul.

— Palamed (P) afirmă că „Mihai V. numărându-și ostașii au eșit că cei numărați erau cam 12.000 călări, afară de care mai erau 6000 de pedestrași, oameni iarăși de trebuință”.

D-l General Al. Anastasiu admite că Mihai V. dispunea la Călugăreni de 16.000 ostași împărțiți pe arme în proporția dată de Palamed, adică două treimi (12.000) călăreți și o treime (6000) pedestri.

Informații din Muntenia socotiau, acum, armata lui Mihai V. ca alcătuită din 350 Cazaci pe jos și tot atâția călăreți poloni, 7000 de Români trimeși în ajutor, 1000 de „curteni și alți ajutători”, dar, cu țărani cu tot, sunt până la 25.000 (Isopescu în Diplomatorium, I. c. pag. 431) N. Iorga Ist. lui M. V., Vol. I, pag. 202)

Este de crezut că Mihai Viteazul a avut la Măgurele și Copăceni 8000 de ostași, jumătate călăreți și jumătate pedestrii, toți oaste de țară, la care s'au adăugat trupele care au apărut Dunărea în număr cred de 2–3000 luptători de asemenea oaste de țară amestecați cu ceva lefegii Unguri (200) și Cazaci (200); și în fine trupele ardelene în număr de 4–5000 ostași sub comanda lui Albert Kiraly (3000) și Mihail Horvat (2000), trupe care nu au eșit din București împreună cu Mihai Viteazul, ci au venit spre câmpul de bătălie de la Călugăreni în seara zilei de 13 August, când bătălia se terminase, și deci nu au luat parte la nici o luptă. Deci armata lui Mihai-Viteazul care a luat parte la lupte a fost de 10–11.000 de oameni oaste de țară, românească, printre care nu se găsea decât câteva sute de Unguri și Cazaci lefegii angajați de Mihai-Viteazul.

La această oaste se adăogau și 11 – 12 tunuri mici care cred că aparțineau în mod exclusiv lui Mihai-V., căci nu-mi inchipui că Mihai-V. nu dispunea de tunuri după biruințele câștigate în timpul iernii contra Turcilor și Tătarilor și după prădăciunile făcute prin cetățile și garnizoanele turcești de pe Dunăre.

Deși în unele documente se spune că în armata lui Mihai erau și Moldoveni, ba încă arătați în fruntea celorlalte neamuri care compuneau această armată, adevărul este însă că ajutorul militar pe care era dator să i-l trimeată Ștefan-Răsvan pe baza tratatelor, nu a sosit, deoarece nu a putut să fie trimis, din cauză că Moldova era amenințată de Tătari și chiar de Poloni, carii nu puteau admite pe tronul Moldovei o creatură a lui Sigismund Bathory, și carii chiar au năvălit în Moldova în timpul când Sinan-Pașa se găsea în Țara Românească, și a înlocuit pe Răsvan prin Ieremia Movilă.

Deci armata turcească, care a pătruns în țară sub comanda lui Sinan-Pașa, era cel puțin de 5 ori mai mare decât armata română care a luat parte la Bătălia de la Călugăreni sub comanda lui Mihai-Viteazul.

5) *Locul de adunare al armatei turcești de operațiuni.*

De sigur că Turcii au păstrat garnizoanele necesare în toate cetățile de pe malul drept (Sud) al Dunării și în toate orașele principale din interiorul Peninsulei Balcanice, pentru pază și apărarea frontierei Dunării și pentru menținerea ordinii interne.—Aceste trupe și în special cele din cetățile de pe Dunăre nu au luat parte la lupte în nici un chip, după cât se știe; sau mai bine zis nu se știe ca vreo trupă turcească din cetățile de pe Dunăre să fi trecut Dunărea și să fi întreprins vreo operațiune militară, sau de jaf, pe teritoriul țării.

Armata turcească de operațiuni trasă din toate garnizoanele imperiului s'a adunat în mod sigur la Rusciuc și în împrejurimile acestui oraș și cetate, după cum am arătat la capitolul 2, și pentru motivele arătate la acel capitol.

6) *Locul de adunare al armatei românești de operațiuni.*

Vorbim de grosul armatei române, excluzând trupele de pază a Dunării, care încă din timpul operațiunilor din iarnă și primăvară, precum și după aceste operațiuni se găseau de sigur pe Dunăre, apărând vadurile și acoperind astfel teritoriul țării, și odată cu aceasta și pregătirile de războiu.

Din nenorocire însă timpul liber de care s'a dispus după ciocnirile din timpul iernii, și mai ales răspasul pe care creștinii l-au avut până în August din partea Turcilor, nu a fost folosit nici de Împăratul Rudolf nici de Sigismund Bathory spre a trimite ajutoare, sau cel puțin bani, cu care Mihai-Viteazul să fi recrutat ostași cu leafă, și în special Cazaci, spre a forma o armată

cu care să se poată opune mării invazii turcești care se pregătea. Ba ceva mai mult, nădrăvanul prinț al Ardealului tocmai acum își găsise să-și serbeze nunta; iar Impăratul Rudolf își vedea de pielea lui pregătindu-se de războiu la el acasă, dovedind prin aceasta că atragerea țărilor românești în confederația creștină nu era făcută decât cu scopul de a încurca pe Turci la Dunăre un timp oarecare, spre a-și desăvârși el pregătirile de războiu acasă la el.

De aceia în Iunie (sau Iulie) Mihai destăinuindu-se solului polon Liubienicki putea să spună că Ardelenii nu i-au trimis decât „bieteți 3000 de Unguri“, și nu avea nici bani cu care să recruteze pe cei vreo 400 de Cazaci cărui se aflau în acel timp disponibili pe la Brăila.

Așa că Mihai Viteazul a rămas să facă față situațiunii cu oastea sa de țară pe care o putuse aduna în pripă în număr de vreo 10.000 ostași și cu Ungurii lui Kiraly.

Unde s'a adunat această oaste?

„La 18 Iunie Albert Kiraly își avea Ungurii la Colentina lângă București și gata să înainteze spre Dunăre“, așa cum el scria lui Sigismund la acea dată (N. Iorga, Istoria lui Mihai-Viteazul. Vol. I, pag. 191).— Este cred vorba de cei „bieteți 3000 de Unguri“.

Oastea românească nu se știe unde s'a adunat, dar este mai mult ca probabil că s'a adunat la București, căci numai de aci a putut „eși“ Mihai Viteazul spre a-și așeza, în vederea luptelor, lagărul la Măgurele. În plus că Mihai-Vodă avea nevoie de o oaste credincioasă, de țară care să-i facă siguranța personală contra trupelor de ajutor (?!) ardelene, în care el nu avea încredere, ba de care chiar „se temea mai mult decât de Turcii cărui erau odinioară în țară“.

Adunarea la București a armatei române era perfect logică față de pericolul care se ridica de la Dunăre, din sectorul Rusciuk.

Păcat că nu cunoaștem data când Mihai Viteazul a părăsit Bucureștii și și-a pus tabăra la Măgurele, precum și data când a plecat de acolo, căci prin aceasta am descurca multe chestiuni.

7) *Mișcările armatei române înaintea Bătăliei de la Călugăreni; apărarea Dunării.*

În capitoul precedent (6) am afirmat că încă din timpul ciocnirilor din iarnă, precum și a acelor din primăvara anului

1595, o parte din armata română se găsea înșirată pe Dunăre, unde apăra vadurile; și chestiunea care se puneă, era de a ști dacă Mihai-V. a luat parte la această apărare puțin înainte, sau timp de o lună, după cum se arată în unele documente, el personal, fie numai cu trupele care apărau Dunărea, fie cu grosul forțelor, sau numai cu o parte din aceste forțe. — Și mai spuneam că, dacă am ști data la care Mihai-V. a eșit din București și și-a așezat tabăra la Măgurele, am descurca și alte lucruri.— Unul din aceste lucruri este și mișcările pe care le-a făcut grosul armatei române înaintea Bătăliei de la Călugăreni, care este titlul acestui capitol, și care este un lucru de mare importanță pentru a înțelege manevra pe care a conceput-o și a executat-o Mihai-Viteazul pentru apărarea țării.

Neștiind data la care Mihai-V. a eșit din București și și-a așezat tabăra la Măgurele, vom căuta să descurcăm pe altă cale participarea lui Mihai-V. la apărarea Dunării cu grosul armatei, adică a operațiunilor grosului armatei române înaintea Bătăliei de la Călugăreni.

Astfel, Mihai-Viteazul vorbind cu solul polon Liubienicki în preajma zilei de 11 Iunie (sau 11 Iulie) adică cu o lună — două înainte de Bătălia de la Călugăreni, spune acestuia precis: „Măine voi pleca pentru ca să li împiedic (Turcilor) cu ajutorul lui Dumnezeu trecerea Dunării“. — Această afirmație a lui Mihai-Viteazul ar fi de ajuns spre a rezolvi chestiunea, deoarece Mihai-V. spune categoric că va pleca mâine să apere trecerea Dunării, și el nu putea să se ducă acolo singur spre a apăra Dunărea numai cu trupele care se vor fi găsit acolo; — și nu-mi inchipui că Mihai-Viteazul va fi spus solului polon că pleacă, fără să fi plecat.

Dar iată ce spune în această privință atât Logofătul Theodosie în Isvodul său, cât și Walther în „Scurtă și adevărată sa istorie a faptelor lui Mihai-Viteazul“: „după aceia, — adică după ce și-a așezat tabăra la Măgurele, unde a ținut un consiliu de războiu, — mai o lună întregă împiedică inamicul la facerea podului, până ce în urmă câteva mii de Turci isbutesc a trece Dunărea la o depărtare de două zile în jos de Giurgiu, în timp ce alții o treceau în vase în fața Giurgiului. Atunci Mihai-V. se vede constrâns a se retrage și a păstra pe ai săi pentru luptele cele mari ce se apropiau“.

Cred că este concludent că Mihai-V., el personal, a mers la Dunăre și a apărut-o cu grosul armatei sale. — Și zic că e conclu-

dent, cu toate că din alte cronici și documente ar reeși altfel.

Este o mare lipsă că nu dispunem de începutul scrisorii (C) aflată în biblioteca lui Oscar Müller din Praga, — căci după modul cum începe partea publicată în „Revista Cercul Publicațiilor Militare“, cred că această descriere este ciuntită, — deoarece cred că dacă am dispune de acest document în întregime, am avea clar descrise și operațiunile grosului armatei române dinainte de Bătălia de la Călugăreni. Și afirm acest lucru, deoarece iată ce spune acest document în aliniatul său 3 : „Un moment acest prinț (Mihai-V.) era gata să cedeze ispitei sufletului de a părăsi poziția în care el înșuși atrăsese pe Turci“. — Ori, pentru a atrage o armată într'un anumit loc, sau pe o anumită direcție, acest lucru nu se poate face invitând acea armată într'acolo, ci angajând-o mai 'nainte și aducând-o în retragere către acel loc, sau pe acea direcție :—deci și Mihai-V. pentru a atrage armata turcească în strămoarea Călugărenilor, trebuie că a luptat cu grosul armatei sale mai întâi la Dunăre, și apoi în retragere a atras pe Turci spre Călugăreni.

Deci putem afirma că Mihai-Viteazul nu s'a mulțumit să apere Dunărea numai cu trupele de straje, sau de acoperire care se găseau la vaduri, ci fiind bine informat că Sinan-Pașa va trece pe la Giurgiu, — și era destule semne care dovedeau aceasta, — a pornit cu grosul armatei într'acolo, spre a-l împiedica să treacă.— Și de acest lucru nu trebuie să ne îndoim de loc când știm cum a procedat Mihai V. în timpul iernii trecute, când a coborât spre Giurgiu, — adică nu s'a oprit la Călugăreni, — deși atunci era atacat nu numai de Turci pe la Giurgiu, ci și de Tătari cari veneau din Ungaria dealungul și pe la Nord de Dunăre, și cari puteau să-l atace în flancul său drept (Vest) și chiar să-l inconjore în timp ce el era atacat dinspre Sud ; — și deci cu atât mai mult Mihai-V. nu era să-l lase pe Sinan să treacă Dunărea în voie, și apoi să se bată în câmp deschis pe pământul țării cu o armată atât de puternică ca aceia cu care el venia, în timp ce Mihai-V. avea o armată foarte mica.

Mihai-Viteazul procedând așa, a operat după toate regulile strategice și tactice pe care un comandant trebuie să le aplice în situația în care se găsea în acel moment Țara-Românească și armata sa, — având granița așezată pe un fluviu mare, și anume : a apăra trecerile fluviului cu o perdea de trupe și a ține grosul într'un punct central ; — iar când inamicul a pronunțat trecerea, sau se cunoaște precis pe unde el va face trecerea principală, să se îndrepte cu grosul forțelor spre a-l opri și arunca înapoi.

Și apoi Mihai-Viteazul nu era omul care să stea la București, atunci când inamicul năvălea în țară.

În timpul când Mihai-V. se opunea sigur cu succes trecerii lui Sinan-Pașa la Giurgiu, fiind înștiințat că pe la Oltenița a trecut câteva mii de Turci, s'a retras spre a nu fi înconjurat. — Nu putem să știm dacă Turcii au executat în adevăr o trecere a Dunării pe la Oltenița, sau a fost numai un simulacru de trecere, sau numai o veste pur și simplu, care putea să fie ticluită chiar de Sinan spre a face pe Mihai-V. să se retragă din fața Giurgiului. În orice caz în nici un document nu se vorbește de vreo acțiune pe care o unitate turcească care ar fi trecut pe la Oltenița să o fi întreprins contra armatei lui Mihai, sau spre București.

În urma acestei știri Mihai-V. retrăgându-se de la Giurgiu a mers cred la Copăceni, unde se știe că și-a avut tabăra înaintea bătăliei, adică fără să se oprească la Călugăreni.

Retragerea sa la această localitate se explică prin temerea pe care Mihai o avea că ar putea să fie înconjurat de trupele turcești despre care avusese știre că trecuseră pe la Oltenița; — și de aci, de la Copăceni, pe lângă că se sustrăgea înconjurării, el putea să execute manevra numită pe un punct central, sau pe linii interioare, pe care el o folosise cu mare artă și cu un succes desăvârșit contra Turco-Tătarilor în iarnă. În plus că de aci, de la Copăceni, el ar fi putut să iasă înaintea lui Sinan pe oricare din drumuri ar fi luat aceasta și pe care se mergea de la Giurgiu la București, adică: — prin Goștinari, prin Fălăstoaca, prin Comana în caz când nu ar fi urmat drumul Călugărenilor.

De aci de la Copăceni, probabil încredințându-se că trecerea pe la Oltenița fusese numai un svon, sau că fusese numai un simulacru, care sigur gonise străjile de acolo, și că Sinan cu armata sa a luat drumul Călugărenilor, — s'a îndreptat spre Călugăreni spre a da aci bătălia.

Despre luptele date de Mihai-V. pentru apărarea Dunării, deși nu intră în subiectul expunerii de față, avem următoarele știri:

— La 18 Iunie Albert Kiraly raportează lui Sigismund Bathory că cu trei săptămâni înainte, deci la sfârșitul lui Maiu, un căpitan ungar cu 60 de ai lui, împreună cu cercetași călări de ai lui Vodă (Mihai-Viteazul) și cu ce mai putuse găsi în drum, Români, Bulgari și „ajutători de oaste liberă“, a trecut ziua pe la Nicopoli, a bătut streaja turcească de acolo, a dat foc pregătirilor de trecere a Dunării pe care Turcii le făcuseră timp de un an și

jumătate, cu peste 1000 de luntri, ucigând și un Pașă și 500 de Turci. Tot în acest raport Albert Kiraly laudă pe Mihai-Viteazul, arătând că este viteaz și servitor norocos al Serenității Sale. (N. Iorga Ist. lui Mihai-V., Vol. I, p. 191).

- La începutul lui Iunie Hasan-Pașa încercând să facă un pod la Rusciuk, - încercare care a avut mai mult caracterul unei demonstrații și unei pipăiri, întâmpină o puternică rezistență din partea trupelor lui Mihai-V., care pândeau în apropiere, ceia ce îl făcu să se oprească cerând ajutoare. (N. Iorga, Ist. lui Mihai-Viteazul Vol. I, p. 189).

- Într-o scrisoare din 13 Iunie 1595 Nunțiul din Cervio comunica Nunțiului San Severo, că puține trupe și cu câteva tunuri se îndreptau spre Dunăre, fără să pună la ce dată.

- „La 10 Iunie 1595 Mihai-V. comunică lui Sigismund-Bathory că trecând Dunărea cu oastea sa română și aventurierii unguri, la Nicopoli, a doua zi luă și arse orașul, omorând 3000 de Turci, ocupând 58 de luntri, cu cari păgânii voiau să facă un pod, precum și 4 nave pline de muniții și provizii, dând foc lunturilor și distrugând și lemnele pregătite acolo spre acelaș scop. - Cu prilejul acesta s'au luat 6 steaguri și 2 falconete, pe care Mihai-Vodă le-a trimis lui Bathory împreună cu 16 tunuri și alte arme.“ (Veress, Campania Creștinilor în contra lui Sinan-Pașa din 1595, pag. 14-78.-)

Probabil că această lovitură este aceeași despre care vorbește Albert Kiraly, dar pe care acesta vrea să o pună la activul unui căpitan ungar, în timp ce de fapt a fost o faptă de arme a lui Mihai-Viteazul și al oastei sale românești, pe lângă care se alăturase și vreun căpitan ungar cu 60 de aventurieri ai săi.

Deci Mihai-Viteazul a mers și a condus personal apărarea Dunării; și această apărare nu a fost pasivă, ci cu totul activă, trecând Dunărea spre a distruge mijloacele de trecere pe care Turcii le pregăteau în toate garnizoanele de pe Dunăre, fie spre a le transporta la Rusciuc, unde avea să se facă trecerea armatei turcești, fie să le folosească acele garnizoane, ele înșile, spre a face incursii peste Dunăre înainte, sau odată cu trecerea grosului armatei turcești. De aceea la un moment dat Hasan-Pașa, care a condus armata de la Dunăre până la sosirea lui Sinan, era foarte încurcat pentru că Mihai-V. le-a distrus șeicele pe care le pregătiseră pentru trecere. (N. Iorga, Ist. lui M-V., Vol. I, p. 195). Și cred că și aceasta a fost una din cauze pentru care

Turcii nu au putut trece Dunărea decât târziu în vară (11 Aug.), în loc să înceapă campania în primăvară, cum era obiceiul Turcilor.

8) *Trecerea Dunării de către armata turcească.*

Este sigur că armata turcească a trecut prin vadul Rusciuk-Giurgiu, vad care fiind bine apărat de Români, sau pentru a înlesni această trecere, Sinan a dat ordin ca să se facă un simulacru de trecere la două zile de drum în josul (nu în susul) Dunării, adică la Oltenița, căci alt vad nu mai era până acolo, — fapt care a făcut pe Mihai-Viteazul să se retragă din fața Giurgiului.

De sigur că Turcii nu-și puteau închipui că vor putea executa o trecere a Dunării numai printr'un singur loc, căci nu este de crezut că comandanții lor erau atât de naivi, încât să poată crede că un fluviu atât de mare și care era apărat de inamic, s'ar fi putut trece numai printr'un singur loc, ba încă în locul cel mai probabil, cum era vadul Rusciuk-Giurgiu.

9) *Drumul urmat de armata turcească după trecerea Dunării la Rusciuk; — l-a urmat de bunăvoie, sau a fost atrasă de Mihai-Viteazul pe acest drum.*

După cum am arătat la reconstituirea hărții terenului de pe timpul lui Mihai-Viteazul, cred că comunicația dintre Giurgiu și București se făcea pe mai multe drumuri, și anume: — primul, Drumul Olacului, zis al Pietrilor, care de la Giurgiu mergea spre Nord-Est prin Băneasa și Pietrile, iar de la acest din urmă sat se desfăcea în 3 ramuri care duceau fiecare la câte o trecere peste Neajlov, sau peste Argeș, și anume: — prima ramură spre Goștinari, unde ducea drumul propriu zis al Olacului, care trecea aci Argeșul pe pod; — a doua ramură la Fălăstoaca, unde trecea Neajlovul pe pod; — și a treia ramură la Comana unde de asemenea trecea Neajlovul pe pod; — al doilea drum mergea prin Frasinul, sau Băneasa, trecând Neajlovul între Dadilov și Brâniștari; — al treilea drum mergea prin Frățești-Serpățești-Padina și trecea Câlniștea și Neajlovul la Călugăreni; — și al patrulea drum se desfăcea din cel precedent, cam din dreptul Șerpățeștilor și trecea Câlniștea la Hulubești, iar Neajlovul la Singureni.

Pe timp uscat se putea merge pe oricare din aceste drumuri; — pe timp ploios însă se mergea rău pe toate, căci toate erau

drumuri naturale; — dar dintre toate era preferat, după cum am spus, drumul, sau drumurile pe care se găseau la un moment dat poduri în bună stare, — așa cum se face și acum pe unele locuri și chiar se zice: „o luăm pe cutare drum că este pod bun peste cutare apă, — sau „nu mergem pe căci este podul stricat peste“.

Cel mai lesnicios drum între Giurgiu și București era de sigur Drumul Pietrilor, și anume ramura Goștinariilor, deoarece acest drum avea de trecut numai Argeșul. — După acesta, ca ușurință cred că trebuesc clasate drumurile prin Fălăstoaca, Comana și Dadilov, care treceau Câlniștea și Neajlovul unite, pe câte un singur pod; — după care venea imediat drumul prin Călugăreni, care trecea Câlniștea și Neajlovul fiecare pe câte un pod; — și numai în locul al patrulea cred că trebuie pus drumul prin Hulubești (Strâmba) care avea de trecut Câlniștea aparte pe 2–3 poduri, și Neajlovul tot aparte pe cel puțin două poduri. — Cel mai scurt și cel mai direct dintre toate aceste drumuri era de sigur drumul prin Călugăreni, care, eu cred, că nu a lipsit să fie deschis nu numai în timpul lui Mihai-Viteazul, dar chiar din timpurile cele mai vechi.

Toate aceste drumuri treceau Argeșul pe timpul lui Mihai-Viteazul la Copăceni, afară de drumul Goștinariilor.

Din studiul terenului, atât pe hărți, cât și la fața locului, precum și din studiul documentelor și cronicelor, în care se descrie desfășurarea bătăliei, eu mi-am format convingerea că armata turcească a urmat ca drum central, sau ca ax de mișcare, drumul care trecea prin Serpătești — Padina — Poiana Lacul-cu-Peri — Valea Țanțaroasa — Călugăreni — Copăceni, deoarece desfășurarea luptelor, așa cum cred eu că s'au desfășurat aceste lupte, se potrivește fără nici un fel de dificultate și fără nici un fel de concesie, sau compromis, cu terenul din preajma acestui drum, după cum se va vedea.

Zic, acest drum cred că a fost luat ca ax de înaintare de către armata turcească, deoarece eu nu mi închipui că Sinan-Pașa care era un general bătrân (80 de ani) și cu o foarte mare experiență a războaielor, a făcut greșeala ca să-și angajeze armata, care era formată din 50.000 de luptători, numai pe un singur drum, adică numai pe drumul Călugărenilor. — Că unitățile îndreptate pe drumurile laterale nu și-au manifestat de loc prezența și acțiunea lor pe acele drumuri, sau și-au manifestat-o slab din cauză

că nu au avut timpul necesar să-și desvolte această acțiune, sau din alte motive, asta este altă chestiune.

Se pune acum chestiunea, dacă Sinan a urmat acest drum din proprie inițiativă, adică de bunăvoia sa, sau a fost atras de către Mihai-V. să-l urmeze, spre a-l aduce în strimtorile Călugărenilor.

Categoric nu ne putem pronunța, nici într'un fel, nici în altul, dar eu înclin a crede ca Sinan a fost atras de către Mihai-V. pe acest drum, deoarece, întâi, scrisoarea germană (C) din Praga afirmă categoric acest lucru, și al doilea pentru că Mihai-V. a folosit atât de bine terenul, pădurile, apele și mlaștinele acestei strâmtoni, și a trântit aci pe Sinan-Pașa într'o cursă, după cum vom vedea, atât de artistic concepută și executată, încât este imposibil să credem că Mihai-V. a putut să facă acest lucru în mod improvizat, adică la repezeală, ci cunoscând și recunoscând la perfecție terenul, și folosindu-l cu o artă militară desăvârșită. Și de aceia zic, că Mihai-V. știind mai d'inainte acest lucru, a căutat să-l atragă pe Sinan pe acest drum spre a-i da aci bătălia.

Astfel nu pot să-mi inchipui cum Mihai-V. cu o mână de oaste de țară, „trupe rurale (manum rusticum), cum afirmă Heidenstein, sau „carii in cea mai mare parte nu erau soldați“ (vezi Veress, p.), a putut să înfrângă o armată atât de mare turcească, comandată de cel mai bun general al lor din acel timp; — căci trebuie să se știe că Sinan a fost bătut la Călugăreni în mod hotărât, după o bătălie care a ținut o întreagă zi de August din zori și până în noapte.

De aceia mă încument a afirma că Mihai-Viteazul prin modul cum a făcut retragerea de la Giurgiu, a atras pe Sinan pe drumul Călugărenilor, cea ce constituie încă un mare merit militar al său.

10) *Dispozitivul armatei turcești in ajunul Bătăliei de la Călugăreni; — locul taberii.*

In documente și cronici sunt arătate două păreri diametral opuse asupra acestei chestiuni, și in special in ce privește locul taberii, și anume: una, că armata turcească in înaintarea sa spre București a trecut în ajunul bătăliei râul Neajlov și că ar fi ajuns la Călugăreni, pe care l-ar fi ocupat; — și a doua, că armata turcească nu a ajuns la Călugăreni în ajunul bătăliei, ci că s'a oprit și și-a așezat tabăra la Sud de strâmtonile Călugărenilor, acoperit de o avangardă care avea elementele cele mai înaintate

de cavalerie pe malul de Sud al Câlniștei unită cu Neajlovul din fața vadului Călugărenilor.

Eu afirm anticipat că sint de acord cu cea de a doua părere, deoarece, pedeparte această părere este mai clar și mai categoric arătată în documente și cronici, iar pedeałtăparte, dacă am admite prima părere și anume că armata turcească a ocupat din ajunul bătăliei satul Călugăreni, bătălia nu s'ar fi putut desfășura așa cum s'a desfășurat.

Pentru a ne clarifica mai ușor asupra acestei chestiuni voi cita aci imediat din toate documentele părțile care tratează această chestiune.

Astfel :

Scrisoarea germană (C) aflată în biblioteca Oscar Müller din Praga spune :

„Era timpul când ziua se luptă cu noaptea (în ziua bătăliei). Turcii bazați pe numărul lor cel mare se odihneau încă pe câmpia ce se întindea dincolo de pădurile seculare care acopereau malul drept (Sud) al râului Neajlov“.

„Numai mici trupe de călăreți (turci) cutreerău încet malul râului păzind ordiile turcești adăncite în somnul lor.

„Pe țărmul stâng (de Nord) al aceluiași râu, dar acoperit oarecum de vederea Turcilor tot prin copaci mari seculari, carii formau însă o pădure mai mică de această parte, se afla oastea valahă.

„În acest scop (Mihai V.) trimise infanteria sa ca să ia poziție pe malurile râului Neajlov, și dănsul în capul unei părți de cavalerie se aruncă ca un trăsnet asupra corpului turcesc ce se pregătea tocmai a începe trecerea peste podul de lemn, care se întindea d'asupra râului, pentru a-și urma drumul spre București.

„O panică de neînțeles cuprinse corpul acesta turcesc care era partea înainte mergătoare a marei armate comandate de Sinan-Pașa.

„Între acestea Prințul Valah înaintase luptând pe drumul ce se deschidea dincolo de podul peste care trecuse cu mai multe sute dintre călăreții săi, și cu toate că pădurea era deasă și calea foarte îngustă“

Din aceste citații nu numai că se deduce, dar chiar se vede lămurit că Turcii în ajunul zilei de bătălie nu ocupaseră Călugărenii, ci grosul armatei turcești se găsea mult la Sud de Câlniște, și a-

nume la marginea de dincolo (Sud) a pădurilor care se desfășurau pe malul drept (Sud) al Călniștei, fiind acoperit spre această apă cu o avangardă care avea la rândul ei elementele de cavalerie, deci cele mai înaintate, abia pe malul acestei ape; și că Mihai-V. spre a ataca pe Turci, sigur avangarda lor, în zorii zilei de bătălie, a trebuit să treacă podul de peste Călniște și să înainteze prin pădure pe o cale foarte îngustă până la tabăra avangărzii turcești.

Din cuprinsul acestui document pe care eu îl socotesc scris de un militar cu mintea clară și care a mers la fața locului însoțit de cineva care a fost părtaș la bătălie, putem deduce cu cea mai mare siguranță că grosul armatei turcești a fost tăbărut în ajunul zilei bătăliei (13 Aug.) precum și în noaptea de 12-13 August în marea poiană din regiunea celor trei padini, având avangarda la circa 4 klm. înainte în Poiana-Lacului-cu-Peri, iar cavaleria avangărzii pe malul de Sud al Călniștei la circa 3 klm. înaintea avangărzii, dispozitiv și distanțe convenabile într-o oarecare măsură situației tactice în care se găsea armata turcească, dar mai ales impuse de teren.

Citez mai departe extrase din:

Izvodul Logofătului Theodosie (K) și din cronica (R) lui Balthazar Walther, care sunt identice:

„Sinan-Pașa gătind în fine podul atinge malul Țării-Românești, îl ocupă, purcede înainte împreună cu ceilalți pași, cu oastea și cu munițiunea sa, și în locul ce se chiamă Călugăreni tare prin dealurile, silbele (pădurile) și râul său Neajlov, după ce trece 3 poduri, se oprește în depărtare de 2 miliarde de la castrele lui Mihai își infige corturile într'un loc cuviincios și mai sigur“.

Din aceste cronici se înțelege tot așa de clar că armata turcească și-a așezat castrele în ajunul bătăliei, cel puțin ale avangărzii, la Nord de Neajlov, la Călugăreni, și că în același timp tabăra armatei române s'ar fi găsit la 2 miliarde, adică la 16.000 m. mai la Nord, prin urmare înapoia Argeșului la Copăceni, ceea ce mie mi se pare că este cu neputință, deoarece în această situație bătălia nu s'ar fi putut desfășura, așa cum vom vedea că s'a desfășurat.

Tot în felul acesta se exprimă și Cronica Anonimă a țării (L) inspirată și influențată probabil de aceleași izvoare; astfel:

„Turcii trecură Dunărea și începură a robi și prăda, și puseră tabăra la Călugăreni, iar Mihai-V., dacă văzu că i-se zăbovește a-

jutorul (de la Sig. Bathory), el își strânse oaste câtă avu, și pripri de se lovira cu Turcii de față în apa Neajlovului în vadul Călugărenilor.

Și Stravinos (O) arată pozițiile armatelor adverse în acelaș fel:

„Eară dânsul (Mihai) veni și se așeză aproape de Copăceni, când și Turcii ajunseră la Călugăreni.

Palamed (P) însă arată pozițiile taberilor de o parte și de alta a Neajlovului, dacă nu chiar s'ar înțelege că Mihai a trecut cu armata în partea cealaltă a strimtorii ca să aștepte dincolo pe Turci; astfel:

„A mers apoi (Mihai) de a găsit un loc ce i-a plăcut, care românește se numește Călugăreni. Era mlăștinos locul pe unde trebuia să treacă Pașa cu întreaga lui oaste. Mihai s'a oprit acolo cu voe bună în partea cealaltă ca să aștepte pe Turci cu Pașa dincolo; și ceva mai departe: „oștile lui Mihai nu se puteau zări fiind umbrite de pădurea și tufișurile ce erau pe acolo“.

Iacob Thuanul este aproape de perfect acord cu scrisoarea germană (C) a lui Oscar Müller:

„Această strămoare pe unde căutau să treacă Turcii, ocupând-o ai noștrii, își așezară castrele în apropiere. Eară Turcii trecând Dunărea pe podul de la Giurgiu, se așezară pe un deal de cealaltă parte a pădurii, așa încât putea să vadă pe ai noștrii, carii încă pe un deal se puseră, fiindcă pădurea din bălțile văii, ce-i despărtea nu împiedica privirea, nici de o parte, nici de alta“.

„Sinan alese și trimise la acea strimtoare 12.000 soldați“.

Din această descriere nu trebuie, cred, să înțelegem cum că inșeși taberile se vedeau una pe alta, ci că unitățile turcești de cavalerie, care patrolau pe malul de Sud al Câlniștei, mal care se știe că domină cu 40 m. luncile Câlniștei și Neajlovului vedeau, deși nu destul de bine, cum spune scrisoarea germană (C), tabăra românească care se găsea la Nord de Neajlov, probabil pe terasa pe care este așezat actualul sat Călugăreni pitit după o pădure nu tocmai mare „fiind umbrită (tabăra) de pădurea și tufișurile ce erau pe acolo“, cum spune Palamed; — adică tabăra lui Mihai-Viteazul nu se găsea tocmai la Copăceni, cum spune Stavrinov, Theodosie și Walther, căci dacă ar fi fost acolo, deci cel puțin la 12 klm. de malul de Sud al Câlniștei, unde se găseau străjile turcești de cavalerie, ar fi fost cu neputință să se vadă; — și mai ales Mihai-V. nu ar fi putut să vină la Călugăreni, și să atace în

zorii zilei avangarda turcească care se găsea în Poiana Lacul cu Peri, la 16 klm. depărtare. Nu mai vorbim că dacă Mihai-V. s'ar fi găsit la Copăceni în ajunul bătăliei, Sinan ar fi ocupat la sigur și cu cea mai mare ușurință strimtoarea, ar fi protejat-o cu avangarda (cap de pod), și a doua zi și-ar fi continuat drumul spre Argeș.

Iar dacă taberile nu s'au văzut una pe alta, nu era din cauza distanței, ci din cauză că tabăra românească era oarecum pitită, sau umbrată de pădure și tufișuri, iar taberile turcești erau așezate mult înapoi în poenile pădurilor de la Sud de Câlniște.

Și Istvanfius se exprimă aproape în același fel:

„Și nu departe de locurile acelea înguste pe care le-am pomenit mai sus, își puse castrele într'un loc mai ridicat în vederea alor noștrii, așa încât ambele castre să se poată vedea una pe alta. În ziua următoare Sinan a ales 12.000 dintre cei mai ageri Turci, care trecând strimtoarea să atace pe ai noștrii.

Istoricul Hammer, deși nu dă descrierea precisă a terenului și a poziției taberilor, cred că este de acord cu descrierile care arată că Turcii nu au ocupat în ajunul bătăliei Călugărenii, ci s'a oprit cu armata la Sud de strâmtoare:

„Patru mile (adică 32 klm., cât este de la podul de peste Câlniște până la București) înainte de a sosi la acest din urmă oraș (București) ele (oștile turcești) se găsiră în fața armatei valahe în defileul de la Călugăreni acoperit de păduri și de mlaștini. —Marele Vizir așeză ieniceri (probabil avangarda) într'o pădure de stejari, stabili o baterie de 10 tunuri pe o înălțime (sur une eminence), și ocupă poziția pe un teren mlaștinios în vecinătatea podului de la Călugăreni“.

Deci conchid că în ajunul Bătăliei de la Călugăreni Sinan Pașa și-a tăbărut grosul armatei sale în marele gol de pădure din regiunea celor trei padini, având o avangardă de 12.000 de oameni, adică un spert din efectivul oștirii, tăbărută în Poiana Lacul cu Peri, iar patrurile de cavalerie ale avangărzii pe malul de Sud al Câlniștei.

Și mai este o chestiune foarte importantă de clarificat în ce privește dispozitivul armatei turcești în ajunul Bătăliei de la Călugăreni, și anume, unde se găsea corpul de armată comandat de Hasan Pașa, Beglerbeiu Rumeliei (sau Greciei), care a comandat trupele turcești din regiunea Rusciucului până la venirea lui Sinan Pașa la comanda armatei.

În raportul din 15 Sept. 1595 (F) al Bailului Marco Venier se arată că în seara zilei bătăliei a sosit pe câmpul de luptă Hasan, Beglerbeiu al Greciei, care cu câteva zile mai înainte, prin urmare înainte ca Sinan cu armata sa să fi trecut Dunărea, plecase cu vorba ca să meargă în ajutorul Ungariei, dar dată fiind întorsătura lucrurilor, când se credea că s'a depărtat mai multe zile, se arată (bine înțeles pe câmpul de luptă) înainte de a apune soarele, cu armata sa proaspătă în număr de 10.000 luptători în fața creștinilor, carii crezându-l venit cu puteri mai mari fură împiedicați de a-și mări victoria cu facerea extremei lor sforțări.

Iar în alte câteva documente, după cum vom vedea la descrierea bătăliei, se arată că acest Hasan a apărut pe un drum prin pădure cu scopul de a ataca în flanc sau în spate armata română, care lupta în strâmtoarea Călugărenilor.

Se pun deci următoarele chestiuni: -- dacă Hasan a fost detașat spre a merge în ajutorul Ungariei în adevăr; -- de unde a fost detașat? -- unde se găsea el în ajunul Bătăliei de la Călugăreni? -- și ce mișcare a făcut el în cursul zilei de bătălie?.

Este fără îndoială că Hasan-Pașa nu a fost trimis în ajutorul Ungariei, și mai ales cu câteva zile mai înainte, căci dacă ar fi fost trimis în adevăr, el s'ar fi găsit departe, și nu ar fi fost timp ca să fie chemat, după ce Sinan a văzut strajnica rezistență pe care i-a opus-o Mihai-V, la Călugăreni în cursul zilei bătăliei, și să aibă timp să și vină până seara, după ce se depărtase mai multe zile de drum.

De aceia este de crezut că Hasan nu a fost trimis cu corpul său de armată în ajutorul Ungariei cu mai multe zile înainte, ci a fost îndreptat pe un drum lateral spre a executa o mișcare de întoarcere a strimtorii de la Călugăreni, și în acelaș timp de învăluire, sau chiar de înconjurare a armatei române în timpul când această armată lupta în zisa strâmtoare, așa cum se spune în cronica lui C-tin Căpit. Filipescu, adică de a lovi oastea lui Mihai-V. pe dinapoi, sau cum spune Stavrinos în poemul său că Sinan-Pașa și Hasan-Pașa vrură să apuce pe Mihai-V. la mijloc și să-l bată de două părți, cum de altfel știm că obișnuia să atace armata turcească, adică prin învăluirea uneia din arpile armatei dușmane, sau a amândorora.

Dar se va vedea că Mihai-V. s'a așteptat la așa ceva, s'a păzit, a luat cunoștință din vreme de mișcarea înconjurătoare a lui Hasan-Pașa, și, deși avea trupe foarte puține, l'a tratat cum se cuvine și cum se va vedea.

Deci dispozitivul armatei turcești în ajunul Bătăliei de la Călugăreni arătat mai sus trebuie corectat cu detașarea pe unul din flancuri a corpului de armată al lui Hasan-Pașa.

Ar fi interesant să știm precis pe care flanc al armatei turcești a fost detașat Hasan, pe flancul drept, sau pe cel stâng, și deci pe ce drum se mișca, — pe drumul Dadilovului sau pe drumul Strâmba-Singureni, sau pe un alt drum mai depărtat; dar acest lucru nu se arată în nici unul din documentele sau cronicile de care dispunem. De aceea vom căuta să stabilim acest lucru prin deducție, și anume cu ocazia descrierii Bătăliei de la Călugăreni, după ce vom cunoaște și alte lucruri.

11) *Dispozitivul armatei românești în ajunul bătăliei; locul taberii românești.*

Din expunerea capitoului precedent și în special din citatele făcute, s'a putut vedea, cred, destul de precis unde s'a găsit așezată tabăra armatei române în ajunul bătăliei, și anume pe terasele care se ridică ca niște trepte la Nord de actualul sat Călugăreni, fără să putem preciza pe care anume terasă, și la ce anume distanță de trecerea de peste Neajlov.

În ce privește dispozitivul pe care Mihai-V. l-a adoptat pentru armata sa, și anume dacă tabăra era acoperită de o avangardă (avanposturi) și dacă Mihai-V. trimesese cumva unități spre a se păzi pe drumurile laterale, documentele și cronicile nu spun nimic; dar din desfășurarea luptelor se va vedea că Mihai-Viteazul a prins de veste că Hasan Pașa, condus probabil de cunosători ai terenului a încercat să-l înconjoare, și i-a făcut față la timp, ba l-a și pus pe goană, ceia ce nu ar fi avut timp să facă, dacă drumurile laterale nu ar fi fost păzite.

Și dacă Mihai-V. a luat măsuri pentru pază pe drumurile laterale nu era să neglijeze de a-și pune străji și înainte spre a nu fi surprins.

De aceea cred că putem afirma că tabăra grosului armatei române s'a găsit la 2 — 3 klm. la Nord de Neajlov și având străji, atât pe Neajlov, — aci poate o mică avangardă, — cât și pe Călniște în contract cu străjile turcești, precum și străji pe drumurile laterale care veneau dinspre inamic în flancurile și în spațiile poziției de la Călugăreni.

12) *Descrierea terenului câmpului de bătălie; pe câte poduri trecea drumul peste Câlniște și Neajlov.*

Descrierea terenului câmpului de bătălie s'a făcut aproape în întregime în capitalul reconstituirii terenului, prin ajutorul hărților vechi și noi, precum și prin declarațiile celor doi oameni bătrâni din Călugăreni și Crucea-de-Piatră.

Acum nu ne mai rămâne decât să complectăm această reconstituire prin unele indicații pe care ni le dau unele documente și cronici și numai pentru câmpul restrâns pe care s'au desfășurat luptele.

Astfel:

Scrisoarea germană (C) arată că la Sud de Câlniște erau pături seculare mai mari ca cele din luncile Câlniștei și Neajlovului; iar Neajlovul era un râu, care, deși nu mare, era însă greu de trecut din cauza fundului nâmolos și a smârcurilor care îi formau un fel de paravan care îi măria mai mult valoarea militară.

Cred că voește să descrie Câlniștea, deoarece Neajlovul se poate trece prin vad, pe cât timp Câlniștea nu.

Drumul care se deschidea dincolo (Sud) de Câlniște, trecea printr'o pădure deasă și era foarte îngust, ceea ce dovedește că coastele dealurilor Doamnei și Domnului care încadrează valea Țânțăroasa la Vest și la Est erau și ele acoperite cu pădure.

Bailul Marco Venier spune în raportul său din 2 Septem. 1595 (E) că Sinan Pașa mergând spre București a trebuit să facă un pod peste râul, dincolo de care era armata românească, ceea ce ar însemna că drumul nu trecea ambele râuri, Câlniștea și Neajlovul, fiecare pe pod, ci probabil numai Câlniștea, iar Neajlovul îl trecea prin vad, lucru posibil, deoarece acest râu se poate trece și acum pe alocurea prin vad, dar Sinan a făcut și peste acesta pod, sau peste vreun braț de apă dintre ele, cum se arată că era, pe harta austriacă din 1790.

Tot Bailul Marco Venier arată în raportul său din 15 Sept. (F) că vara anului 1595 a fost secetoasă, ceea ce a făcut ca apele, atât cele curgătoare, cât și bălțile să fie mai scăzute ca de obicei, dar în tot cazul mai mari decât acum și chiar decât în anii 1893—1898 când serviciul nostru geografic a ridicat harta sa (vezi schița No. 22).

Logofătul Theodosie și cronicarul Walther arată că poziția de la Călugăreni era tare nu numai prin pădurile și râul său Neajlov, ci și prin dealurile sale, dovedind astfel că strimtoarea în care s'a

dat bătălia era formată nu numai din păduri și mlaștini, ci și din dealuri, ceia ce înseamnă că bătălia s'a dat și la Sud de Câlniște, și anume în valea Țanțaroasa, pe care drumul cobora spre trecerea de la Călugăreni

Tot acești doi cronicari mai spun că drumul Giurgiu-București trecea Câlniștea și Neajlovul la Călugăreni pe 3 poduri, adică așa cum trecea și în anul 1790, cum este arătat pe harta militară austriacă ridicată în acest an.

Și în fine că locul de luptă avea lărgimea unui sfert de miliar adică 2500 de pași sau, 2000 de metri, ceia ce nu poate să fie adevărat decât pentru poiana de la Nord de Neajlov, căci între Câlniște și Neajlov și la Sud de Câlniște până în Poiana Lacul cu Peri strimtoarea era mult mai îngustă după cum am văzut mai sus.

Palamed (P) spune că locul pe unde trebuia să treacă Pașa cu întreaga lui armată era numai mlaștinos, ceia ce știm și este sigur.

Stavrinos (O) arată că Mihai-V. a mers și a întâmpinat pe Turci pe punte, ceia ce poate să se înțeleagă că drumul pe care înainta armata turcească trecea Neajlovul și Câlniștea pe o punte, adică numai pe una.

Intrucât Istvanfius amestecă descrierea poziției de la Călugăreni cu poziția ocupată de Mihai în munții Dâmboviței, în așteptarea lui Sigismund Bathory, istorisirea sa nu prezintă importanță decât prin arătarea că în poziția lui Mihai-V. de la Călugăreni nu se putea intra decât pe un singur drum, ceia ce nu era adevărat, — precum și poduri construite din lemn și totuși neîntrerupte.

În fine istoricul Hammer spune că defileul de la Călugăreni era acoperit de păduri și de mlaștini, și că Sinan a ocupat poziție pe un teren mlaștinos în vecinătatea podului de la Călugăreni, ceia ce înseamnă că pe Câlniște și Neajlov exista cel puțin un pod în timpul bătăliei.

13) Cum s'a desfășurat bătălia :

a) manevre (curse), dispozitiv de luptă;

b) cum s'au dat luptele;

c) fazele bătăliei;

și d) durata bătăliei.

În acest capitol mă voiu mărgini să arat cum cred eu, că

s'au desfășurat acțiunile de luptă, întemeiat pe documentele și cronicile de care dispun, referindu-mă numai din când în când la textul documentelor pe care mă sprijin, sau care contrazic modul meu de a vedea, — și făcând în acelaș timp și o critică rezervată a operațiunilor, atât de o parte, cât și de alta, și extrăgând învățămintele respective din operațiuni.

Pentru a doua zi (13 Aug.), deși inferior în număr Mihai-Viteazul găsindu-se la Copăcenii, și probabil fiind informat că armata turcească înaintează pe drumul Călugărenilor, a hotărât să-i dea bătălia în defileul Călugărenilor, unde superioritatea numerică a armatei turcești putea să fie scăzută prin faptul că Turcii nu puteau să-și desfășoare pentru luptă decât numai o parte din forte.

În acest scop Mihai-V. și-a pus armata în marș spre Călugărenii în dimineața s'au în cursul zilei de 12 August, și, sigur, în așa fel încât Turcii să nu poată ajunge și pune mâna pe trecerile de peste Câlniștea și Neajlov înaintea sa.

Acest marș cred că a fost executat în timpul zilei și că la Călugărenii a sosit de vreme, deoarece numai așa ne putem explica cum unitățile de cavalerie turcești, care patrolau pe malul de Sud al Câlniștei au putut să vadă, mai mult sau mai puțin, tabăra românească de la Nord de Neajlov.

Sosit la Neajlov, de sigur că Mihai-V. a luat măsuri de pază (streaje), atât de front pe strânga Câlniștei, cât și pe flancuri pe drumurile care treceau Câlniștea și Neajlovul pe la Hulubești, pe la Strâmba (Uzunul de astăzi) și pe la Dadilov, dar mai ales a luat un dispozitiv puțin adânc, cam de 2-2½ Klm., cât este de la Câlniște până pe terasele de la Nord de Neajlov, dispozitiv potrivit pentru atac, spre deosebire de armata turcească care adoptase un dispozitiv prea adânc, de 8-10 Klm., dispozitiv nepotrivit pentru ofensivă și chiar pentru defensivă în apropiere de inamic, și care poate să fie socotit ca una din cauzele înfrângerii pe care Turcii au sferit-o aci a doua zi, 13 August.

Față de situația în care se găsea armata turcească, și dacă nu a avut timp, sau nu a putut trece Neajlovul și ocupa Călugărenii din cauză că era ocupat de armata română, Sinan Pașa trebuia să-și împingă armata mai înainte ocupând cu grosul Poiana Lacului cu Peri, iar cu avangarda, nu numai cu patrule de cavalerie, să fii ocupat malul drept (Sud) al Câlniștei, și anume pe toate drumurile pe care se putea merge din Poiana Lacului

cu Peri spre Câlniște, spre a feri în acest fel grosul armatei de surprinderea pe care a suferit-o avangarda în zorii zilei; și aceasta în afară de trimiterea corpului de armată al lui Hasan-Pașa pe unul din drumurile laterale, cu însărcinarea de a întoarce apărarea din defileul Vadului Călugărenilor.

Și astfel, de unde Mihai V. se găsea în defensivă strategică, îl vedem pornind spre inamic, adică luând ofensiva tactică; și de unde Sinan-Pașa se găsea în ofensivă strategică prin faptul că năvălise în Țara-Românească, îl vedem căzut în defensivă tactică prin faptul trecerii la ofensivă, adică a luării inițiativei operațiilor de către Mihai-Viteazul.

Mihai-V. sosit la Călugăreni și cunoscând în mod desăvârșit terenul pe care avea să se dea bătălia, și desigur cunoscând și dispozitivul armatei turcești, hotărăște planul bătăliei, așa cum reese din luptele care au urmat, și anume:

1) Luând inițiativa operațiilor, să dea el prima lovitură inamicului, atacând prin surprindere în zorii zilei, cu parte din forțe, avangarda armatei turcești tăbărută în Poiana Lacul cu Peri, și în caz de isbândă să ducă mai departe atacul asupra grosului armatei turcești. În același timp restul forțelor era ținut înapoi a strimtorii spre a asigura flancul și spatele atacului.

2) Apoi să se retragă în mod meșteșugit de acolo dela Sud de Câlniște, unde dăduse lovitură, și în felul acesta să atragă și să trântescă într'o cursă bine ticluită tot dincolo de Câlniște (adică dincolo de defileul format de râuri și de mlaștini) trupele turcești care l-ar urmări nehibzuit.

și 3) În fine cu totalitatea forțelor să apere înapoi defileul format de apele din luncile Câlniștei și Neajlovului, asigurându-și bine înțeles în același timp mai departe flancurile și spatele.

De și avea o armată mult mai mică decât dușmanul, — și poate chiar din această cauză mai ales, Mihai-V. dând prima lovitură așa cum dealtfel a procedat în toate luptele pe care le-a dat, atât înainte Bătăliei de la Călugăreni cât și după aceasta până la Goruslău, ultima sa isbândă, înțelegea prin aceasta să se impună inamicului ridicând curajul ostașilor săi și slăbind curajul dușmanilor.

Observând acest lucru, adică rezervarea pentru dânsul a primei lovituri în bătălie, putem afirma că acest fel de a proceda era una din concepțiile sale tactice; și prin aceasta el făcea să reinvie vechea tactică națională folosită de marii voievozi români, adică de a nu lăsa pe dușmani să atace ei cei d'întâi, ci după ce dușmanul era atras în locuri prielnice de curse și de luptă, să treacă la atac, chiar dacă aveau forțe mai puține.

Și cum că acest fel de a lupta era unul din procedeele sale de luptă, Mihai-V. o spune el însuși în Memorialul prezentat Împăratului Rudolf la Praga, când zice despre bătălia de la Mirislău: „Dar eu, creștin fiind și neinvățat a mă bate împotriva creștinilor, deși eram împins de nevoe, nu m'am luptat după cum eram datat, ca împotriva dușmanului firesc, aprinzând pe ai mei cu cuvântul și pilda mea și susținând insumi întâia lovire a dușmanului,“

Și dând atacul în zorii zilei, sau cum spune cronicarul, atunci „când ziua se luptă cu noaptea“, adică atunci când somnul este mai dulce mai cu seamă pentru oamenii oboșiți de drum, și când chiar paza se face mai slab, Mihai-Viteazul folosea tot un mijloc de luptă tradițional și specific românesc pentru a realiza surprinderea, care se știe ca este un act de importanță capitală în războiu pentru a micșora puterea de luptă a dușmanului și în acelaș timp a mări puterea de luptă proprie.

Trecând însă Neajlovul și Câlniștea spre a ataca pe Turci, luptând astfel cu defileul în spate, Mihai-V. introducea în arta militară o inovație, și aceasta cred spre a mări și mai mult surpriza; căci cine și-ar fi închipuit că Mihai-Viteazul oprit cu armata înapoia strâmtorii ca pentru apărare, va trece strimtoarea și va ataca luptând astfel cu un defileu în spate?

Este drept că în războaie sunt și cazuri când un defileu se apără și înainte, dar aceasta se face numai în două cazuri, și anume: când o armată se retrage printr'un defileu, sau când o armată voește să treacă spre a lupta dincolo de defileu; — dar în nici un caz atunci când o armată este mai mică decât a dușmanului și se găsește în apărare. De aceia afirm că Mihai-V. a atăcat dincolo de defileu spre a mări surprinderea dușmanului, ceea ce i-a reușit pe deplin, și prin aceasta a făcut o inovație fericită în procedeele tactice.

Și nu numai atât, dar Mihai-V. dându-și perfect seama de pasul pe care-l făcea, adică de pericolul la care se expunea luptând cu defileul în spate, a luat, după cum vom vedea la descrierea bătăliei, măsuri cu totul eficace nu numai spre a înlătura acest pericol, dar chiar printr'o manevră genială și extrem de abilă, să inverseze rolurile și să bage în baltă și să strivească acolo întreaga avangardă turcească.

Această manevră constă în cursa pe care Mihai-V. a întins o avangărzii turcești, cursă care constituie faza a doua a Bătăliei de la Călugăreni și pe care o voi arăta la timpul ei.

Apărarea înapoia defileului a fost făcută după toate princi-

piile și procedeele artei și științei militare, distingându-se, după cum vom vedea, prin contra-atacuri date la timp și cu putere, adică făcând o apărare viguros activă, singurul fel de apărare care poate aduce înfrângerea atacatorului, precum și prin măsuri de pază pe flancuri.

Pentru atacul taberii avangărzii turcești, care se afla în Poiana Lacul cu Peri, în zorii zilei de 13 Aug, Mihai-V. a folosit o unitate formată numai din cavalerie, desigur pentru că operațiunea trebuia să fie executată repede și cu putere, spre a nu da timp trupelor turcești să se desmeticească și să ia măsuri de apărare, după ce vor fi fost anunțate de străjile care o acopereau pe malul drept (Sud) al Câlniștei, că Români atacă.

Efectivul acestei unități nu se poate stabili, deoarece în documente și cronici este dat cu totul deosebit.

Astfel scrisoarea germană (C) arată că la acest atac a luat parte numai o parte din cavalerie, și anume, mai multe sute.

Bailul Marco Venier spune în raportul său de la 15 Sept. (F) că la început a fost vorba numai de o escortă de 200 de călăreți cu care un căpitan al lui Mihai trebuia să facă o recunoaștere și spre a face prizonieri; dar mai în urmă spune că în această întreprindere au fost folosiți 10.000, dacă nu chiar 20.000 de călăreți, — și că numai pentru atragerea Turcilor în cursa care a urmat a fost folosită o unitate de 1200 de călăreți.

Raportul din Veneția din 11 Dec. (J²) arată că în timpul luptelor cu Sinan, Mihai-V. a folosit 1200 de călăreți spre a zdrobi într-o cursă întinsă într-o pădure, pe un sângeac care avea sub comanda sa 3000 de oameni și voia să prindă pe Mihai.— Putând să fie vorba de lupta din Poiana Lacul cu Peri, luăm notă și de această cifră.

Logofătul Theodosie și Cronicarul Walther spune că oastea cu care Mihai-V. a atacat tabăra turcească în zorii zilei a fost puțină.

Intrucât știm că oastea de țară a lui Mihai-V., și singura care a luat parte la această bătălie a fost de cel mult 10.000 de oameni, dintre carii jumătate erau călăreți și jumătate pedestri, cred că putem afirma cu multă probabilitate de adevăr că această oaste a fost cel mult de 5000 de călăreți, trupă necesară nu numai de a da atacul taberii turcești, dar și pentru a întinde și cursa care a urmat imediat după acest atac.

Comanda acestei unități a luat-o personal Mihai-Viteazul, deoarece lovitura trebuia dată repede, cu energie și curaj, iar cursa care a urmat trebuia organizată cu multă finețe și dusă la bun

sfârșit în toate fazele ei; — și numai Mihai-Viteazul era în stare să realizeze o operațiune militară atât de delicată.

Căpitanul care se zice că îl chema Abatele (che dicono chiamarsi l'Abbate) și care se presupune că ar fi Popa Stoica din Fărcășenii Romaniților, de care se vorbește în raportul Bailului Marco Venier și care se crede că ar fi condus atacul taberii turcești, eu cred că nu el a condus întreaga operațiune de la Sud de Câlniște, ci numai a luat parte la această operațiune, și în special el a condus acțiunea de momeală pentru a atrage avangarda turcească în căpcana pe care Mihai-Viteazul le-a întins-o, și în care aceasta avea să cadă; — iar întreaga operațiune care s'a desfășurat în pădurea de pe dreapta (Sud) a Câlniștei, a fost concepută și executată de Mihai-V. personal, astfel cum se arată în documentele și cronicile în care se vorbește de această operațiune.

Astfel:

Scrisoarea Germană (C) spune că „dânsul (Mihai-V.) în capul unei părți de cavalerie se aruncă ca un trăsnet asupra corpului turcesc . . . care era partea înainte mergătoare a marelui armate comandată de Sinan-Pașa“.

Raportul din Veneția din 11 Dec. (J²) arată tot pe Mihai-V. ca conducător al cursei în care a căzut acel sângeac cu cei 3000 oameni ai săi.

Logofătul Thedosie și Balthazar Walther arată în cronicile lor (K și R) cu toată preciziunea și în mod categoric că „Eroul nostru“ (adică Mihai V.) de care vorbește ceva mai sus „iese la luptă cu oaste puțină“ și „isbește însăși tabăra turcească“.

Și în fine Mihai-V. spune în scrisoarea pe care a adresat-o Ducelui de Toscana: „Iar eu chemând în ajutor numele lui Dumnezeu m'am încăerat în luptă cu ei în așa chip“

Și nici nu se putea altfel, deoarece pe lângă că operațiunea trebuia să fie condusă, după cum am spus mai sus, cu multă dibăcie și energie, dar Mihai-V. nu era omul pe care să-l lase inima să stea înapoi, în timp ce o mare parte din armata sa dedea o lovitură decisivă.

Lovitura dată avangărzii turcești a fost strajnică. Turcii căzuți în cea mai mare parte în panică au fugit spre tabăra grosului armatei urmăriti de aproape de Români.

Scrisoarea germană (C) arată că Mihai-V. a înaintat luptând, adică a urmărit avangarda turcească pusă pe fugă, până când a întâmpinat o rezistență puternică și a aflat că întreaga oștire turcească a pornit înainte.

Raportul din Praga din 19 Septembrie 1595 (H) arată că nu

numai avangarda turcească a fost pusă pe fugă, ci chiar întreaga armată turcească a început să se retragă, și apoi în chip vădit a fugi spre Dunăre, unde ajungând și văzând moartea rușinoasă care îi așteptă, s'au întors la luptă cu mai multă ardoare împingând înapoi pe Români.

Logofătul Theodosie și Walther afirmă că în atacul dat în zorii zilei de 13 Aug. Români au ajuns până în tabăra turcească, unde au sfâșiat un cort, fără însă să specifice care anume tabără turcească, a avangărzii, sau a grosului.

Szamoskoszy arată în cronică sa (S) că Mihai-V, a ajuns în înaintare, — sigur în urma primei lovituri, — până aproape de cortul lui Sinan-Pașa, deci până în mijlocul taberii grosului armatei turcești, de unde nu a putut să fie respins decât în urma intrării în luptă a unui corp de 20.000 de ienicerii care se găsea în dosul taberii turcești.

În fine Albert Kiraly arată în raportul, pe care l-a înaintat lui Sig. Bathory a doua zi după bătălie (D), că un turc, care în armata turcească se găsea în preajma comandantului artileriei turcești, și care fusese făcut prizonier, i-a comunicat că în timpul atacului Românilor Sinan-Pașa dăduse ordin la un moment dat să se încarce bagajele armatei și să fie retrase, ceea ce ar dovedi că presiunea atacului Românilor ajunsese până în apropierea taberii grosului armatei turcești.

Ordinul dat de Sinan la un moment dat de a se încărca bagajele și a le retrage este confirmat și de raportul din Praga din 26 Sept. 1595 (I).

Față de cele arătate mai sus eu cred că în urma atacului dat de Mihai-V. în zorii zilei asupra taberii avangărzii, avangarda a fost pusă pe fugă și nu s'a oprit decât atunci când a fost sprijinită de o parte din grosul armatei turcești, care a avut timp să ia armele și să iasă în întâmpinarea atacului Românilor, carii s'au retras atunci când au început să simtă acea rezistență puternică care era a grosului armatelor turcești, așa cum spune scrisoarea germană (C).

După retragerea Românilor de la atacul taberilor turcești, a urmat a doua parte a acțiunii de la Sud de Câlniște, și anume cursa întinsă de Mihai V. la gura Văii Țântăroasa, cursă decât care nu cred că a fost alta mai frumoasă, mai cavalerescă, mai cu dibăcie întinsă și cu mai mult succes realizată în tot trecutul militar al neamului nostru;— o adevărată bijuterie tactică fără asemă-

nare în toată istoria militară a omenirii, atât cât eu o cunosc; — numai Trasimenul cumva dacă ar putea-o egală.

Și această cursă a urmat repede după atacul taberii turcești, spre a nu da timp Turcilor să se desmeticească, să se gândească și să bănuiască ceia ce li se pregătise și ceia ce avea să pătească corpul turcesc care a căzut în ea.

Pentru că această cursă este descrisă clar și complet, atât ca organizare, cât și ca execuție în raportul Bailului Marco Venier din 15 Septembrie 1595 (F), deși am promis să nu mai fac nici un citat în text, dau aci mai jos un extras din acest raport, referitor la această cursă, pentru ca cititorul să aibă imediat în față descrierea respectivă pe care numitul bail a făcut-o asupra acestei memorabile acțiuni:

„Cu această ceată căpitanul care se zice că se cheama Abatele înainte astfel către București (București) și așezând într'un loc înșelător alți soldați, el cu 1200 de călăreți mergând pe coasta unui deal, se arată cu istețime către inamici, fugind în acelaș timp, mai mult prefăcându-se că aceasta s'a întâmplat fără voce, și de aceia se puse cu dibăcie să se retragă. Ceia ce văzând Turcii, repezindu-se la arme și strigând, se puseră cu toată armata să urmărească în neorânduială din toate părțile, de teamă ca să nu fugă (să nu-i scape); dar el fiind urmărit sgomotos de atâta mulțime, primind atacul, trage pe aceia (pe Turci) dincolo de locul de pândă și partea vecină (a celeilalte ostiri) lângă o baltă întinsă și perpetuă.

„Aci dând semnalul, Turcii fură pe neașteptate atacați din flanc și din spate, mai mult ca din față, de creștini, carii se asvârliră asupra lor (a Turcilor), carii în acel moment încă se apărau rezistând nu puțin cu cel mai mare succes (până la) apusul soarelui (del tramonte) neîncetând în timpul acesta creștinii cu bună ordine și cu pricepere de a se arunca în spinarea lor (a Turcilor) vitejește isbindu-i și făcându-i să se reverse o foarte mare mulțime în mocirla apropiată, unde rămaseră înecați și îngropați în baltă, ceilalți în mare parte fiind fugăriți și împrăștiați, mulți pieriseră, carii de foc și carii de fier cu diferite feluri de moarte“.

După această splendidă descriere nu ne mai rămâne decât de a transpune acțiunea pe hartă.

Probabil că atunci când Mihai-V. a trecut Câlniștea spre a ataca tabăra turcescă din Poiana Lacul cu Peri, a așezat în dreapta și stânga drumului care suia în sus pe Valea Țânțaroasa, în pădure sus pe dealurile care încadrează valea spre Vest și spre Est.

câte o unitate, sau o singură unitate numai pe unul din aceste dealuri, cu misiunea ca atunci când Mihai se va retrage de la atacul taberii turcești, și se va scurge în jos pe drumul din fundul văii spre podul de pe Câlniște, aceste două unități să atace dintr'oa parte, și din alta, precum și din spate corpul turcesc care l-ar fi urmărit; și pentru ca atunci când Mihai-V. se va fi retras venind pe Drumul Olacului de la Sud de Poiana Lacul cu Peri, unde urmărise avangarda turcească căzută în panică și fugă, și după ce va fi traversat poiana și va fi coborât în Valea Țânțaroasa, — pentru a-i momi și mai bine pe Turci, spre a-l urmări mai energic, a însărcinat pe acel căpitan numit Abatele, care va fi fost Popa Stoica din Fărcașeni, — acel „Popa Stoica din Fărcași, care sare șapte pași. Moșul Fărcașenilor, știa treaba oștilor, cred, și pe-a războaielor; care s'a lăsat de popie și s'a apucat de vitejie,“ — cum îl desmeardă poezia populară, — zic, a însărcinat pe acest căpitan al lui (da un suo molto valoroso et esperimentato Căpitano), — nu vreun căpitan de al lui Albert Kiraly sau Mihail Harvath, — ca cu 1200 de călăreți, sau cu mai puțini, să apară pe coasta dealului de la Nord de „Ospătărie“ (vezi harta **No. 24**), pe Drumul Uzunului, și să se prefacă a fugi în jos pe Valea Țânțaroasa, pe unde se va fi retras Mihai-V. cu trupele cu care atacase, pentru a atrage pe Turci în jos pe vale, unde să-i prindă din ambele părți și mai ales din spate, și să-i mâne spre bălțile Câlniștei, adică spre acea mocirlă întinsă și veșnică, despre care vorbește documentul, și să-i distrugă, sau să-i inece în baltă, așa cum s'a și întâmplat.

Și Mihai-V. dându-și seama și de greutatele și chiar de pericolele pe care executarea acestei operațiuni le prezintă, și anume pentru că trupele aveau să lupte cu un obstacol în spate, care se trecea numai pe un singur pod, a luat măsuri pentru a se proteja retragerea, căci iată ce spune scrisoarea germană (C):

„Lupta era tare de amândouă părțile, dar Valahii văd mereu cum șivoiul turcesc venea neconținut mărindu-se, și oricâți cădeau în luptă, alții indoți și întreiți le luau locul.

„Intr'un moment Prințul Creștin văzu pe toți ai săi carii erau aproape, cotropiți de Turci, și în curând podul era să fie stăpânit și el, deoarece lupta dedese înapoi. Atunci de teamă de a nu pierde podul, ordonă la ai săi să se retragă; dar în această retragere Valahii lăsară vrășmașului lor groasnicele urme ale morții teribile; totul cade împrejurul lor, iar Valahii nu mai văd în Prințul lor decât un inger al morții, pe un semizeu.

„Ajunși înapoi la pod Mihai dă ordin să treacă bravii săi,

pe când el însuși apărea aproape singur podul, și nu trece decât cel din urmă pe malul cellalt, dar și mai în acelaș timp odată cu parte din armata turcească care se lupta cu înverșunare fiind împinsă și ea de la spate.

„Se zice că nu se mai cunoaște o altă bătălie în lume în care cei doi vrășmași să se fi bătut cu o mai mare ură decât Valahii cu Turcii în această vestită bătălie.

Așa dar Mihai-V. dându-și seama că retragerea trupelor care au luptat dincolo de Câlniște va fi grea și însoțită de primejdi, trebuie că a luat personal comanda trupelor de protejare a acesteia retrageri, și cu aceste trupe a eșit înaintea grosului armatei turcești spre a-i opri înaintarea, în timp ce celelalte trupe care fuseseră așezate în pândă, probabil infanterie, deoarece călăreții nu puteau năvăli prin pădure, — desăvârșiau snopirea și nimicirea corpului turcesc care în urmărire pătrunsese în jos pe Valea Tântăroasa, și fusesse prins acolo.

Se adeverește deci spusa legendii comunicată mie de Moș Micu, că mai întâi Mihai-V. s'a bătut în gura Văii Tântăroasa unde a băgat pe Turci, în „cociocul“ (mlaștina) de acolo.

Și se mai adeverește că crucea de piatră ridicată de Șerban Cantacuzino pe malul sudic al Câlniștei în gura Văii Tântăroasa se găsește așezată într'un punct al câmpului de luptă, unde s'au petrecut fapte de mare vitejie, și unde, poate Marele Voevod al Unității Naționale, el însuși va fi stat la capul podului de pe Câlniște și va fi ținut singur piept armatei turcești spre a proteja retragerea „bravilor săi“, și de unde nu se va fi retras decât cel din urmă, după cum se exprimă autorul scrisorii germane (C).

Este drept că celelalte documente și cronici nu vorbesc de această cursă, dar nici unul din aceste documente și nici una din aceste cronici nici nu are pretenția de a face o descriere amănunțită a desfășurării bătăliei și a modului cum s'au desfășurat evenimentele.

Și mai luase Mihai-V. și altă importantă măsură de siguranță înainte de a trece Câlniștea și a proceda la atacul avangărzii turcești, și anume „trimesese infanteria ca să ia poziție pe malurile râului Neajlov“ (recte Câlniște). — Această infanterie așezată acolo nu putea să aibă alt rost decât să-i protejeze trecerea peste pod atunci când Mihai-V. a trecut podul cu călăreții săi și a respins de acolo cavaleria turcească de straje, și apoi să oprească înaintarea Turcilor peste Câlniște până când Mihai-V. va fi luat măsuri pentru apărarea înapoi a strimtorii, după retragerea de dincolo de Câlniște.

Precum vedem Mihai-V. luase o seamă de măsuri care să-i asigure, pedeoparte reușita atacului avangărzii turcești, iar pedealtă parte a succesului cursei întinse dincolo de Câlniște, precum și a retragerii sale de acolo; ceia ce dovedește că Mihai-V. nu a operat la întâmplare, sau în mod improvizat, cum ar fi inclinat cineva să creadă, ci după un plan bine chibzuit și bine organizat pe teren, plan care s'a dovedit realizabil, și care i-a dat o isbândă deplină.

Și astfel se termină lupta de la Sud de Câlniște, care a dus la scăderea moralului armatei turcești, la ridicarea moralului armatei române, și care a provocat dușmanilor pierderi simțitoare.

După retragerea Românilor înapoia Câlniștei a urmat *apărarea înapoi a strimtorii formată de trecerea pe poduri sau prin vad a Câlniștei și a Neajlovului.*

Sigur, Turcii au dat năvală buluc la podul de peste Câlniște în urmărirea trupelor românești care se retrăgeau dincoace de Câlniște, și cu intențiunea de a trece podul odată cu aceste trupe, —reușind chiar acest lucru, după cum spune scrisoarea germană (C) din Praga: „Și nu trece (Mihai) decât cel din urmă pe malul cellalt, dar și mai în acelaș timp odată cu parte din armata turcească“.

Am spus că lupta dinapoia Neajlovului, adică apărarea strimtorii înapoi, s'a făcut după toate principiile și procedeele artei și științei militare, adică prin rezistență imediată, la gura strimtorii, respectiv a podului, printr'o apărare ceva mai napoi, și mai ales prin contra-atacuri date cu rezervele și la sfârșit printr'un contra-atac general dat cu rezerva generală a armatei, adică printr'o contra-ofensivă executată cu totalitatea forțelor, care a dus la respingerea atacului turcesc înapoi peste pod și chiar urmărirea inamicului respins, dincolo de pod, adică înfrângerea lui totală, cu care s'a încheiat ziua bătăliei.

Chestiunea care se pune acum însă, și care trebuie clarificată este: de câte ori a încercat Turcii să treacă podul, și de câte ori au fost respinși, căci numai aceasta ne va da măsura rezistenței armatei române și dârjenia cu care s'a dat lupta.

Pentru aceasta voi lua în parte fiecare document și fiecare cronică care tratează această chestiune și voi căuta să scot adevărul.

Astfel:

Scrisoarea germană (C). vorbește numai de o pătrundere a armatei Turcești peste pod, cu care ocazie Turcii au cucerit tunurile Românilor, pătrundere urmată de un contra-atac general con-

duc personal de Mihai-Viteazul, prin care tunurile au fost recucerite, Turcii sunt respinși înapoi peste pod, și urmăriți până pe întunec, după care Românii se retrag și distrug podul în urma lor.

Acest contra-atac a fost însoțit și de un atac de flanc executat din ordinul lui Mihai-V. de 300 călăreți comandați de un căpitan numit Gheți (eu cred Ghiată) și despre care vom vorbi îndată.

Albert Kiraly, comandantul trupelor ardelene de ajutor din armata lui Mihai-V., în raportul (D) pe care l-a înaintat lui Sig. Bathory a doua zi după Bătălia de la Călugăreni arată că „de câteva ori Turcii au fost fugățiți până în tabăra lor, unde strângându-și din nou puterile au respins pe ai noștrii. În urmă 3 Pași au condus armata turcească spre noi până în tabăra noastră, unde ai noștrii ajutându-se unii pe alții au respins pe Turci de acolo din nou și definitiv“.

Bailul Marco Venier în raportul său de la 15 Sept. 1595 (F) descrie lupta de dincoace de pod ca o continuare a luptei de la Sud de pod, luptă din care Turcii nu au scăpat de la prăpădul desăvârșit decât grație sosirii lui Hasan-Pașa cu cei 10,000 de luptători ai săi înainte de apusul soarelui.

În raportul anonim din Viena din 16 Sept. 1595 (G) se spune că „în cursul luptei care a durat tot cursul zilei, armatele s'au odihnit (răsufat) de două ori, iar a treia oară Românii reîntorcându-se la luptă, lovira cu atâta putere pe Turci, încât a înfrânt a lor furie punându-i pe fugă.

Raportul din Praga din 19 Sept. (H) arată că la prima ciocnire Turcii s'au retras până aproape de Dunăre, de unde revenind la luptă au respins pe Români până în cartierele lor, unde fiind încurajați și ajutați de trupele de pază ale taberii, au contra-atacat și au pus pe Turci în evidentă înfrângere, — ceia ce ar însemna că după lupta de la Sud de Câlniște a avut loc numai o ciocnire la Nord de acest râu.

Raportul din Praga din 26 Sept. (I) vorbește numai de un atac al armatei turcești la pod, cu care ocazie au ajuns până la artileria Românilor pe care a cucerit o, și apoi de un contra-atac al Românilor, carii și-au recucerit tunurile și au respins pe Turci, carii îngrămădindu-se la pod, unii venind în ajutor și alții fugind de pe câmpul de luptă, au rupt podul sub greutatea lor, din care cauză de sigur Românii nu au putut urmări.

Cronicele Logofătului Theodosie (K) și a lui Walther (R) arată că după lupta de la Sud de Câlniște, Turcii au atacat sub protecția artileriei lor, au trecut podul, și în înaintare au cucerit

11 tunuri românești; — Mihai-V. a contra-atacat de front cu 200 de Transilvani și cu 200 de Cazaci și sprijiniți de două tunuri ale lui Albert Kiraly, iar el personal a contra-atacat pe Turci în coastă și în spate, a respins pe Turci, a recucerit spre seară tunurile pe care le pierduseră, și a alungat pe Turci în ruptul capului, ca pe vite, spre tabăra lor.

Cronica Anonimă (L) vorbește mai întâi de o ciocnire fără succes, nici de o parte, nici de alta, în vadul Călugărenilor, ciocnire urmată de o navală a întregii armate turcești care a dus la cucerirea câtorva tunuri, după care a urmat un contra-atac al armatei Române condus de Mihai-Viteazul însoțit de toți boierii și de toți căpitanii săi, contra-atac prin care Turcii au fost respinși.

Constantin Căpitanul Filipescu vorbește în cronică sa (M) numai de o ciocnire între armata turcească și armata românească în Vadul Călugărenilor, ciocnire în care Turcii au fost respinși în tabăra lor, după care Hasan cu corpul său de armată și însoțit de Mihnea Turcitul, fostul domn al Țării-Românești, a încercat să atace armata română „pen pădure, pe denapoi“, dar a fost respinși printr'un contra-atac condus de însuși Mihai-V.

În cronică (N) publicată în Doc. Hurm., vol. XI, se arată că în cursul luptelor fiecare parte a fost constrânsă de două ori a se odihni (răsufflă) și că a treia oară în sfârșit Turcii repezindu-se la pod amestecați căzura unii peste alții și se sufocară.

Vistierul Stavrinou, în poemul său (O) afirmă, ca și C-tin Căpit. Filipescu, că între Români și Turci a avut loc o singură ciocnire la podul de peste Neajlov, în care Turcii au fost învinși și o altă ciocnire între Mihai-V. și Hasan care venea prin pădure să apuce pe Mihai-V. la mijloc atacându-l din două părți.

Palamed arată în poemul său (P) că între Români și Turci a avut loc numai o ciocnire în Vadul Călugărenilor, din care Turcii au eșit înfrânți.

Din descrierea pe care Szamoskoszy (Ș) o face luptelor, reese că tot numai o ciocnire s'a produs între Turci și Români la Călugăreni.

Iacob Thuani (T) vorbește tot de o singură ciocnire începută de avangardă (cei 12.000 de Turci) și continuată de grosul armatei turcești care a fost respins.

Istvanfius de asemenea, adăogând însă intervenția decisivă la sfârșitul bătăliei, a 300 de Unguri care fuseseră trimiși în ajun după nutreț și carii au sosit cași trimiși din cer din mila Domnului, și au adus un ajutor nimerit și necesar.

Privind în totalitatea lor toate aceste descrieri ale bătăliei

date în documente și cronici cred că putem conchide că după luptele de la Sud de Călniște care s'au terminat cu retragerea Românilor înapoi peste pod și cu o îngrămădire la pod a Turcilor carii urmăreau, — Turcii au atacat încercând să treacă strămoșia de două ori, și anume: — odată au atacat cu o unitate, putem să-i zicem de avangardă, căruia Sinan i-a dat ordinul să deschidă drumul, dar care nu a reușit să înainteze mult peste pod, fiind oprită de infanteria românească sprijinită de artilerie; — și a doua oară a atacat cu grosul armatei turcești condus de Sinan împreună cu cei 3 Pasi carii îl însoțeau, atac putem să-i zicem general, sprijinit de întreaga artilerie a armatei turcești care a ocupat poziție probabil pe cele două dealuri de la Sud de Călniște, al Domnului și al Doamnei, care încadrează strămoșia la Est și la Vest, și unde va fi fost adusă pe numeroasele drumuri care se văd pe harta austriacă militară ridicată în anul 1790. Acest atac a dus la cucerirea de către Turci a artileriei românești care după tactica timpului se găsea așezată înaintea frontului armatei românești, precum și la trecerea unei părți din armata turcească peste pod.

Acest atac a fost respins de Mihai-V. printr'un contra-atac general, — contra-ofensivă cum zicem noi acum, — dat cu toate forțele, sprijinit de 2 tunuri de ale lui Albert Kiraly, și condus personal de Mihai-Viteazul, după ce, pentru a-și încuraja ostașii, Mihai-Viteazul a făcut acel fapt de vitejie extraordinară pomenit și laudat de toate documentele și cronicile, năvălind singur în frontul armatei turcești, omorând în dreapta și în stânga ostași și căpeteni turcești, după care s'a întors nevătămat la ai săi.

Prin acest contra atac Mihai Viteazul a reușit să respingă pe Turci înapoi peste pod, să-și recucerească tunurile, ba chiar să treacă podul și să urmărească pe Turci dincolo de pod până pe înserate, cu care ocazie probabil o parte din ostașii săi s'au suit pe cele două dealuri și au capturat acele 6 tunuri care vor mai fi rămas acolo neretrase de către artileriștii turci, la timp.

Și numai noaptea și oboseala luptei, — căci aceiași ostași au susținut lupta din partea Românilor de dimineață până seara, — au oprit pe Români să urmărească și să bage în Dunăre întreaga armată turcească căzută în panică; — și poate și sosirea și intervenirea în luptă a lui Hasan Pașa, după cum arată unele documente și cronici.

Se pune acum chestiunea: care a fost dispozitivul armatei române în darea acestui memorabil contra-atac, sau mai pe românește, cum a fost dat spre a avea o reușită atât de deplină și de strălucită.

Despre acest lucru se vorbește numai în două documente, și anume în poemul lui Palamed și în cronicile Logofătului Theodosie și a lui Walther.

Astfel, Palamed (P) arătând, după cum am spus, că între Sinan și Mihai s'a produs numai o ciocnire, spune că Mihai și-a așezat oastea pentru luptă după practica războiului, și anume: la aripi a așezat infanteria, și la mijloc călărimea, iar bombardele înainte.

Iar Logofătul Theodosie și Walther spun: „În zadar ienicerii cercau a plini desiertul prin focurile lor, căci îndată 200 de Transilvani și tot atâția Cazaci cu Căpitanul lor Coscea (în polonă Koscza) pedestrii, se reped cu înverșunare asupra-le, turbură ordinea, culcă la pământ și taie oastea turcească, (iar) de la spate și din coastă îi lovește cu bărbăție Mihai cu ai săi.

Nu este adevărat ceia ce spune Palamed că practica războiului din acel timp era ca infanteria să fie așezată la aripi și cavaleria la mijloc, ci în acele timpuri cavaleria se așeza de obicei în dispozitivul de luptă la flancuri ca la Rocroy (1643) unde și Francezii și Spaniolii au avut cavaleria la aripi; — sau la o aripă ca Francezii înaintea Bătăliei de la Turckheim, (1675) rezervată pentru manevră, sau ca germanii în aceeași bătălie, înapoia uneia din aripi și înapoia frontului, rezervată pentru șocuri și manevre în timpul luptei; — sau întreaga cavalerie masată înapoia frontului ca la Fontenoy (1745) unde atât Francezii cât și Anglo-Olandezii au așezat cavaleria înapoia infanteriei spre a o întrebuița pentru manevră ca rezervă călare;— fie în pachete mici așezată înapoia intervalelor liniei de luptă formată de infanterie spre a șarja prin aceste intervale, ca Francezii la Marignan (1516); — și în fine cavaleria în pachete mici intercalate pe front între unitățile de infanterie, ca la Cerisole (1540), adică niciodată în centul liniei de luptă.

Dar nu numai atât, însuși Mihai-V. a întrebuițat în luptele sale aproape toate aceste dispozitive, după cum se prezintă terenul, adică puțința de a manevră și șarjă a cavaleriei, după cum își dispunea trupele adversarul, și mai ales după cum credea el că va putea bate mai ușor pe inamic prin întrebuițarea armelor după proprietățile lor.

Deci este posibil că Mihai-Viteazul în Bătălia de la Călugăreni și-a așezat cavaleria la centru și infanteria la aripi; — și a făcut așa, deoarece îi impunea pedeoparte terenul, care la centru era descoperit și deci propriu pentru șarje, iar la aripi era împădurit și deci propriu pentru lupta infanteriei, — de sigur așezată

acolo pentru a acoperi flancurile atacului, cavaleriei contra vreunui atac prin surprinderea din pădure.

Aceasta în ce privește în general așezarea tupelor pentru luptă.

Dar Mihai-V. nu s'a mulțumit numai cu luarea acestui dispozitiv de luptă de front, ci a mai realizat și o combinație de direcții în atac (contra-atac), adică a căutat să facă o manevră completă, care știm că este compusă din dispozitiv, dozare de forțe și combinare de direcții, și în timp ce a întărit centrul care era format din cavalerie, cu 200 de Transilvani și 200 de Cazaci pedestri, spre a întări contra-atacul care avea să fie dat de front în direcția podului, a organizat și un atac asupra flancului și chiar asupra spatelui trupelor turcești care trecuseră podul, atac pe care Mihai-V. a ținut să-l dea el, cu ai săi, așa cum spune Logofătul Theodosie și Walther în cronicile lor: „iar de la spate și din coaste îi lovește cu bărbăție Mihai-V. cu ai săi“.

Aci se naște o nouă chestiune de lămurit și anume: cum îi va fi lovit Mihai în coaste și în spate? — și pe unde anume?

Este posibil ca Mihai-V. cu ai săi să fi atacat pe Turci, sau pe la dreapta, sau pe la stânga: adică pe la dreapta prin pădure dealungul și în josul Neajlovului, având flancul drept rezemat pe acest râu, și deci ferit de o lovitură din această parte, — sau pe la stânga, dinspre Lacul cu Fluturi, pe unde se pare că nu era pădure și tot dealungul Neajlovului, dar în susul acestui râu, având flancul stâng rezemat, și deci iarăși protejat de acest râu.

Este mai probabil că acest atac să fi fost dat pe la stânga, deoarece pe aici ajungea mai ușor în spatele Turcilor la pod, după cum se vede pe harta No. 22, în plus că pe aci nefiind pădure, Mihai-V. a putut să conducă personal atacul, deoarece nu ne putem închipui că Mihai-V. nu a condus acest atac călare, ceia ce el nu ar fi putut să facă prin pădurea de pe dreapta.

Și nu numai atât, dar Mihai a căutat să asigure reușita marului său contra-atac dat asupra trupelor turcești care trecuseră podul la Călugăreni și printr'o acțiune întreprinsă asupra flancului și spatelui și chiar asupra comunicațiilor întregii armate turcești, dacă este să credem scrisoarea germană (C) atunci când spune: „Dar totul nu era sfârșit. Eroul creștin văzând că situația săi (iar căpitan al său) cu numele de Gheți (eu citesc Ghiatâ), căruia îi dăde ordin a lua 300 de călăreți, a trece Neajlovul mai la vale de locul numit Călugăreni, pe o direcție mai puțin grea de trecut (deci iată încă o trecere peste Neajlov, ba chiar mai ușoară).

și după ce o va trece, să meargă a atacă coloana turcească a mării oștiri ce înainta prin pădure spre a ajunge mai curând la pod“, și apoi mai departe: „Atacul impetuos al Valahilor (contra-atacul general dat la pod) oprește deodată înaintarea Turcilor“. „Momentul e grozav“, . . . „Dar printre Turci deodată se vestește că înapoi în pădure se aud trâmbițe și sgomot de trupe ce sosesc din partea dreaptă (a Turcilor). Erau călăreți Valahi (nu Unguri sau Cazaci, ci Români) cari reușiseră a trece râul și străbătând prin pădure, se apropiau de Turci. Spaima atunci este grozavă printre adoratorii semi-lunei, și atunci începe o retragere precipitată și fără ordine, de frică a nu fi tăiați pe la spate. Partea de trupe care trecuse Neajlovul căuta a fugi înapoi. Acest moment folosi Prințului Creștin care profitând de această panică incurajează din nou pe ai săi la luptă. Furia acestui atac asupra necredincioșilor este din acele ce nu se pot descrie. Nimic nu poate să reziste Sinan este rănit Și noaptea este salvarea . . . Dar și Valahii sunt zdrobiți de oboseală și văzând pe Turci fugind se retrag și ei dincoace de pod.

Am dat în întregime această parte din scrisoarea germană (C), deoarece pe lângă preciziunea cu care face descrierea acestei acțiuni, ne face cunoscut una din cele mai mari isprăvi de arme ale neamului românesc, atât ca concepțiune tactică, cât și ca execuțiune, precum și ca fapte de bravură; și de aceia am găsit că este bine să fie citată direct în cursul expunerii.

Așa-dar cu toate că acest contra-atac general a fost dat cu trupe puține, — dealtfel Mihai-V, nici nu avea mai multe, — a avut după cum se vede rezultate strălucite; — dar mai ales producerea lui în acelaș timp cu atacul dat în coasta și pe linia de comunicație a armatei turcești prin pădure de către Căpitanul Ghiață cu cei 300 de călăreți ai lui este uimitoare și arată preciziunea cu care lucra Mihai-V. Aproape că nu ne vine să credem, nouă acestora care studiem astfel de lucruri, că s'a putut înfăptui o astfel de ispravă.

Se pune acum o altă întrebare și anume: pe unde a trecut Neajlovul Căpitanul Ghiață cu cei 300 de călăreți ai săi? — pe ce drum a putut al ajunge în coasta mării oștiri turcești care se grăbea să ajungă la Călugăreni? — și în ce punct a atins această coloană?

Un punct mai la vale de Călugăreni, pe unde s'a putut trece Neajlovul pe o direcție mai puțin grea de trecut (de sigur decât la Călugăreni) nu a putut fi decât între Brăniștari și Dadi-lov. — Deci pe acolo trebuie că a trecut. — Iar drumul urmat nu

putea să fie decât unul din numeroasele drumuri care de la Dadilov merg către Padina, adică către locul unde am stabilit că Sinan își așezase în ajunul bătăliei tabăra grosului armatei sale și de unde probabil că încă continuau să se incoloneze unitățile spre a merge spre câmpul de luptă.

Aceasta mai dovedește că în acel timp nu era numai o trecere peste Neajlov, ci mai erau și altele, ba încă mai ușoare, și probabil că nu erau folosite pentru comunicația Giurgiu-București din cauză că nu aveau poduri.

Nu cunosc numele boierilor și căpitanilor români de oaste din timpul lui Mihai-V., dar eu știu că pe Dealul Boldeștilor din Valea Teleajenului de mai sus de Bucov, punctul cota 411, adică acolo unde se găsește așezat acum un rezervor al unor societăți petrolifere, și care este cel mai înalt punct al acestui deal, se numește „la Cetatea lui Ghiață”, fără ca în acel punct să se găsească vreo urmă de cetate. Dar împrejurul acestui punct eu am văzut acum vreo 40 de ani câteva pietre de construcție așezate pe la porțile oamenilor, sau pe sub tălpile caselor de pe acolo, și despre care locuitorii spuneau că sunt de la Cetatea lui Ghiață. Este posibil că acea cetate, sau curte boerească, să fi fost a boerului Ghiață, căpitanul care a condus pe cei 300 de călăreți români la atacul ordonat de Mihai-V. prin pădure; — și deci Căpitanul Ghiață să fi fost de prin părțile Teleajenului unde Mihai-V. își pregătea un culcuș al lui ostășesc. Tot în jurul acestui deal, în comunele Lipănești, Boldești, Scăieni, Pleașa, Balaca, Bucov, Plop și Nisipoasa, locuitorii au purtat în trecut, și încă se mai vede și acum, un costum cu un mintean roșu cu picățele albe, galbene sau negre, costum foarte frumos și mândru, care poate va fi fost uniforma călăreților Căpitanului Ghiață.

Mai departe, cei 300 de Unguri despre care spune Istvanfius că fuseseră trimiși în ajun după nutreț, și cari au sosit către sfârșitul bătăliei și au adus un ajutor numerit și necesar, sunt probabil aceiași cu cei 200 de Transilvani cari împreună cu cei 200 de Cazaci au fost folosiți de Mihai-V. pentru a întări cavaleria din centrul dispozitivului de contra-atac, așa cum spun Logofăt. Theodosie și Walther.

Am afirmat în cursul descrierii bătăliei că Sinan și-a așezat artileria pe Dealul Doamnei și pe Dealul Domnului. Această afirmație am făcut-o, pedeoparte, deoarece de pe aceste dealuri se poate bate, bine înțeles în limitele bătăii artileriei din acele timpuri, care era de circa 2000 m. bătăie maximă, și 1000 m. bătăie practică, — atât trecerile de peste Călniște și Neajlov, cât și terenul

de la Nord de Neajlov pe o distanță de 3-400 m., — iar pedealtă parte întemeiat pe Istoria lui Hammer în care se arată că Sinan Pașa a stabilit o baterie de 10 tunuri pe o înălțime (une eminence) care în acest loc nu poate fi decât aceste dealuri, sau unul din ele. Nu este însă mai puțin adevărat că după ce Sinan va fi trecut podul de peste Neajlov să-și fi trecut și o parte din artilerie peste pod, pe care să o fi așezat înaintea frontului armatei, așa cum era folosită în acele timpuri artileria, mai ales că pe măsură ce armata înaintă dincolo de Neajlov nu mai putea să fie sprijinită de artileria de pe malul de Sud al Câlniștei, ba chiar ar fi devenit primejdioasă pentru trupele proprii; — și în acest caz cele 6 tunuri cucerite de Mihai-V. la sfârșitul bătăliei să fie dintre acestea.

În capitolul (10) asupra dispozitivului armatei turcești în ajunul bătăliei am arătat că Hasan Pașa cu corpul său de armată, despre care se zicea că fusese trimis în ajutorul Ungariei cu câteva zile mai înainte, adică înainte ca Sinan Pașa să fi trecut Dunărea cu armata sa, — căci trebuie să se știe că Sinan a început trecerea la 9 August și a sfârșit-o la 11 August, când a și pornit spre București, — zic, Hasan a apărut spre seară pe câmpul de luptă, scăpând pe Turci de la o înfrângere completă; — și mi-am pus chestiunea, din ce parte a sosit, dinspre Apus, sau dinspre Răsărit, fără însă a putea trage o concluzie definitivă.

Să încercăm să lămurim acest lucru, luând în parte pe fiecare din documentele care tratează această chestiune, și confruntându-le cu desfășurarea bătăliei, să stabilim prin deducție, pe unde a apărut Hasan pe câmpul de luptă.

Astfel:

În raportul Bailului Marco-Venier din 13 Sept. (F) se spune că Hasan se arată înainte de a apune soarele, cu armata sa proaspătă în număr de 10.000 luptători *în fața creștinilor care crezându-l venit cu puteri mai mari, fură împiedicați de a-și mări victoria cu facerea extremei lor sforțări înainte de a fi sosit întunecul nopții.*

Din această descriere se înțelege că Hasan a sosit pe câmpul de luptă în fața creștinilor, adică de front, nu de flanc, și deci că a intrat în luptă alături de trupele care luptau la Nord de Neajlov, sau poate când aceste trupe fiind respinse peste Câlniște, erau urmărite pe inserat dincolo de acest râu de către Români.

C-tin Căpit. Filipescu spune următoarele asupra acțiunii lui Hasan:

„Văzând Vizirul (Sinan) aceasta (după doborârea de pe cal) s'a întors la locul unde era tăbărât, iar Hasan cu Mihnea-Vodă (fost domn al Țării-Românești, iar acum pașă de Vidin sau de Nicopoli) venea pen pădure să lovească oastea lui Mihai pe denapoi: — cărora prinzându-le de veste (Mihai) s'a pornit însuși cu sabia a mână și viteajii lui după dânsul, au intrat ca lupii în oi, și când de când era să ajungă pe Hasan-Pașa să-l taie cu mâna lui, însă au scăpat, și ducându-se la Vizir, își spunea unul altuia patimile.

Din această descriere reese în mod categoric că Hasan făcea o mișcare înconjurătoare spre a sosi pe câmpul de luptă și a ataca armata română pe denapoi, adică nu venea de front, cum pare a arăta Bailul Marco-Venier în raportul său, — și că venea prin pădure; — dar nu a sosit pe câmpul de luptă, deoarece Mihai-V. prinzând de veste, — deci avea străji trimise pe drumurile laterale pe unde inamicul putea să vină să-l atace în flanc sau în spate, — i-a eșit înainte el însuși cu vitejii lui, de sigur ostași de țară, și l-a pus pe fugă.

Pe ce drum și prin ce pădure va fi venit spre a ataca din spate (pe denapoi), nu de flanc armata românească care luptă la Călugăreni?

Poate prin Dadilov-Brăniștari, — poate prin Crângurile și Singureni, pe unde prin ambele părți erau păduri mari în trecut, dar nu prin Strâmba (Hulubești) direct la Călugăreni, pe unde nu au fost în trecut păduri așa mari; în plus că pe acolo au fost în timpurile acelea bălți și mocirle mari și deci trecerea pe acolo era foarte grea, și dacă Mihai-V. l-ar fi întâmpinat în acea parte, cred că s'ar fi arătat în documente că el venea prin locuri băltoase și mlăștinoase.

Dacă ar fi venit prin Dadilov, s'ar fi întâlnit cu Căpitanul Ghiață și cu călăreții lui, ceia ce nu se spune în documente. Deci ar rămâne că a venit prin Singureni, sau prin Crânguri, unde i-a venit mai ușor lui Mihai-V. să afle de sosirea lui, și să se ducă să-l alunge, mai ales că Mihai-V. poate știa că Hasan Pașa se va fi găsit în partea aceia de loc (Apus) adică pornit spre Ungaria.

În fine Stavrinov (O) spune următoarele:

„De altă parte eșiră din ascunzători Mihnea și Hasan-Pașa, acel Hasan viteaz, cu oști nenumărate și vrură să apuce pe Mihai Viteazul la mijloc, de două părți să-l bată; — dar el (Mihai) se întoarse asupra cu inimă îngrozitoare de-i făcu să-și piardă toată vitejia“.

Deci se confirmă că Hasan venea spre a prinde pe Români la mijloc, adică pe un drum înconjurător, dar fără să se arate dacă el venea prin pădure sau printre bălți și mlaștini.

Deci inclin a crede că Hasan Pașa cu corpul său de armată, a fost trimis după ce Sinan a trecut Dunărea, și anume pe flancul stâng al armatei turcești (Apus) cu misiunea ca printre o mișcare largă înconjurătoare să cadă în spatele strâmtorii de la Călugăreni, și deci în spatele armatei române care lupta acolo, și să o înconjoare. — Și este de crezut acest lucru, deoarece Sinan care era un general bătrân și deci cu multă experiență în războaie, și care se va fi informat după trecerea Dunării, cum se prezintă terenul între Giurgiu, și București, nu a putut să facă greșala să se bage cu o armată atât de mare într'o strimtoare ca aceia de la Călugăreni, unde știa el bine că o armată mică și vitează l-ar fi putut ține în loc, și chiar să-l bată.

Și Hasan cred că a făcut mișcarea înconjurătoare urmând drumul prin Tangăru, sau chiar prin Bila, pe unde putea să se apropie de Singureni, sau Crânguri, ascuns prin păduri, care au fost pe acolo până în timpul din urmă, spre deosebire de regiunea Stoenеști-Hulubești, unde pădurile erau mai rare, sau lipseau cu totul. — Iar știrea că Hasan a fost trimis spre Ungaria cu câteva zile înainte, cred că a fost răspândită inadins de Sinan în scopul de a face pe Mihai-V. să creadă că Hasan, despre care Mihai-V. nu se putea să nu afle că se găsește în partea aceia de loc, nu va lua parte la bătălie, ceia ce nu i-a răușit; și Mihai-V. nu numai că a făcut față acestui atac înconjurător, dar a atacat el însuși în coastă coloana armatei turcești care se scurgea prin pădure spre câmpul de bătălie; și toate aceste operațiuni la timp, bine coordonate și cu cel mai desăvârșit succes; încât aproape că nu-ți vine a crede că un comandant de oștire a putut să facă toate aceste lucruri într'o singură zi. — Nici Napoleon nu a desfășurat în cursul unei zile o activitate atât de mare și de variată, adică să dea atâtea lupte și să bată într'o singură zi o armată atât de mare, nici în campania din 1814 în fața Parisului, nici în 1815, și nici chiar în vestitele lui campanii din Italia.

Aceste fapte îl arată pe Mihai-V. ca pe un mare maestru în conducerea războiului.

„Lipsit de cultură militară scolastică, și având experiența numai a 8 luni de războiu Mihai-V. își conducea armata prin acea intuiție militară genială, care a mijit și a înflorit în mod instinctiv în sufletul și în mintea conducătorilor poporului nostru în toate timpurile, intuiție militară care se poate zice că isvoră din chiar

instinctul de apărare al poporului nostru", așa cum m'am exprimat într'o altă scriere a mea în care am vorbit despre campania lui Mihai-V. contra Polonilor din 1600.

Pentru a termina acest capitol, cred necesar a clarifica acele repaosuri, — două sau mai multe, — care s'au produs în timpul bătăliei.

După modul cum am văzut că s'au desfășurat luptele, cred că primul repaos (răsufflare) s'a produs după fugărirea avangardei turcești până când armata turcească desmeticită a putut să trimeată un nou corp de armată, — cei 12 000 de iniceri carii se găseau în dosul taberii turcești, sau acel corp de 12.000 din cei mai aleși ostași, trimeși de Sinan în strimtoare spre a-i deschide drumul, și carii au căzut în cursa întinsă în Valea Țânțaroasa.

Al doilea repaos, cred că s'a produs după ce Mihai-V. a respins primele elemente ale armatei turcești care au trecut podul, și a durat până ce armata turcească sub conducerea lui Sinan Pașa a început să treacă podul din nou.

Și în fine al treilea repaos s'a produs după ce Sinan a pus piciorul solid la Nord de Neajlov și a început sa se pregătească pentru o nouă și ultimă sfortșare spre a câștiga bătălia, — și a durat până ce Mihai-V. a dat contra-atacul general, prin care a respins armata turcească peste pod.

Dar mai de grabă cred că au fost numai două repaosuri, și anume, primul și al treila, după care a urmat sfortșarea supremă a armatei române și biruința zilei.

Și dacă am voi să împărțim pe faze desfășurarea întregii bătălii, distingem următoarele șapte faze :

- faza I, — atacul taberii avangărzii turcești de către Mihai-Viteazul în zorii zilei bătăliei ;
- faza II-a, — retragerea de la acest atac ;
- faza III-a, cursa ;
- faza IV-a, primul atac al Turcilor la podurile de peste Câlniște și Neajlov, și respingerea lui de către Mihai-Viteazul, probabil cu unitățile care nu luaseră parte la atacul de la Sud de Câlniște ;
- faza V-a, — al doilea atac al armatei turcești la aceleași poduri și stabilirea Turcilor de Nord de Neajlov ;
- faza VI-a, — contra-atacul general dat de Mihai-V. cu totalitatea forțelor asupra armatei turcești care trecuse Neajlovul și respingerea acestei armate înapoi peste poduri, — contra atac în-

soțit de atacul dat de Căpitanul Ghiță în coasta coloanei armatei turcești din pădure ;

— și faza VII-a, respingerea atacului inconjurător al corpului lui Hasan Pașa.

În ce privește *durata bătăliei* este sigur că a durat de dimineața până seara, deși Szamoskozy spune că a început de la orele 11. — Poate că acest istoric vrea să spună că la orele 11 a început bătălia la pod.

Ar fi interesant să știm cât au durat luptele la Sud de Câlniște și deci la ce oră a trecut înapoi podul ultimul ostaș român, — Mihai-V., — care a luptat la Sud de Câlniște.

Cred că lupta dincolo de pod a durat cel puțin până la ora 12 din zi.

14) Partea luată la bătălie de ajutoarele ardelene de sub comanda lui Albert Kiraly și a lui Mihail Horvart ; meritul biruinței.

Încă la capitolul prezentării documentelor vorbind de raportul pe care Albert Kiraly, comandantul trupelor ardelene de ajutor din armata lui Mihai-V. l-a înaintat lui Sigismund Bathori, și văzând că acest comandant nu arată cum s'au desfășurat luptele, mi-am exprimat îndoiala asupra participării trupelor ardelene la bătălie ; — și că chiar n'a fost cel puțin martor ocular al acestei bătălii.

Neparticiparea lui la această luptă împreună cu trupele pe care le comandă este dovedită de aproape toate documentele și cronicile, pedeparte prin faptul că el nu apare în nici un moment al bătăliei ca participant, iar în unele documente este acuzat direct că nu a dat ajutorul său lui Mihai-V, în luptă, ci a stat deoparte.

Astfel în primul rând se arată aproape pe față acest lucru în Memorialul lui Mihai-V. (A) când el spune : „Și aceasta am făcut-o dese ori în Țara Românească isprăvind cu o strălucită învingere (de sigur Călugărenii) sub auspiciile (nu ajutoru) M-T., deși alții (adică ardeleni cu Sigismund Bathori și cu Kiraly al său) și-au însușit lauda faptului“, — adică au arătat Împăratului Rudolf că biruința contra lui Sinan-Pașa a fost un merit al lor. Și mai jos repetat același lucru : „deși, cum am zis, — fură unii carii pe nedrept s'au lăudat cu faptele mele, căutând a-și însuși lor meritul meu“, — ceia ce cred că nu ar fi spus Mihai-V. dacă

Albert Kiraly și Mihail Horvath cu ajutoarele ardeleni ar fi luat câtuși de puțin parte la Bătălia de la Călugăreni.

Scrisoarea germană (C.) fără să arate de cine era comandat ajutorul ardelean, care a sosit la Călugăreni la sfârșitul bătăliei, spune: „Intre acestea (când Mihai-V. a pornit contra atacul general contra armatei turcești care trecuse Neajlovul) vine știrea că ajutorul așteptat sosește fiind în apropiere. — Această veste redă curajul ostașilor valahi (deci oaste românească de țară) carii urmând pe Prințul lor se reintorc la luptă“. Și mai jos adaogă: „Când Valahii se strecurară dincoace de pod (adică după ce a respins pe Sinan inapoi peste pod) găsiră că ajutorul așteptat sosise. *Acum însă era prea târziu fiind totul deocamdată terminat*“.

Dar este ciudat faptul că Albert-Kiraly care se găsea în țara cu „cei 3000 de bieți Unguri ai săi“, încă din Iunie, și poate mai de mult timp, în tabăra de la Colentina, abia acum sosia pe câmpul de luptă de la Călugăreni. Oare nu se va fi coborât de acolo împreună cu Mihai-V., — și nu va fi mers împreună cu Mihai-V. la Măgurele, apoi la Dunăre și în fine la Copăceni, și de acolo la Călugăreni? — Ori el se va fi găsit în Țara-Românească pentru alte scopuri, printre care era și acela de a garanta credința lui Mihai-V. pentru actul încheiat între Sig. Bathory și boierii lui Mihai-V. la 20 Maiu, la Alba Iulia? — Și este de crezut că este așa, căci altfel nu ar fi spus Mihai-V. solului polon Liubi-enický că se teme mai mult de acești ostași decât se teme de Turci când aceștia se găseau în țară.

Dar Albert-Kiraly a avut, ce este drept, puțin obraz când în raportul pe care l-a trimis stăpânului său a doua zi după bătălie, a spus despre Mihai-V. că este un bun om și un bun ostaș (eum bonum virum ac militem esse), că nu dă nimic de bănuț dușmanos (adică este credincios) și deci merită toată favoarea și bună voința sa (adică a lui Sig. B.).

Iată deci care era rostul lui Albert-K. pe lângă Mihai-V., — spus de aceasta însuși, — nu ca să lupte alături de Mihai-V., ci să-l supravegheze, și dacă va fi nevoie să-l ridice ca pe Aron Vodă al Moldovei. Iată ce însemna pentru Unguri intrarea lui Mihai-V. în confederațiunea dunăreană a lui Sigismund: Mihai-V. să se bată pentru ei, și păzit de aproape! Și când ne gândim, cu câtă inimă intrase Mihai-V. în confederațiunea creștină!

Raportul din 15 Sept. al lui Marco-Venier (F), deși nu spune mult în această privință, dar spune destul, când zice: „Intr'aceia (după luptă) creștinii plecând încărcăți de câtă pradă luaseră, își

luară drumul către cealaltă armată a lor, care nu se mișcase de loc, ci stetea de pază (ce păzea?) așteptând întoarcerea alor lor“.

Raportul din 26 Sept. din Praga (I) este și mai precis, când spune: „dar s'a înțeles bine că creștinii nu erau toți aceia carii se găseau înarmați în acea țară, și dacă acolo (la Călugăreni) ar fi fost numărul întreg, se zice că (creștinii) ar fi urmărit încă mult mai departe; “ — și mai jos:“ acele popoare merită să fie sărbătorite . . . pentru că singure, neinarmate (adică acei ostași rurali, de care vorbește Heidenstein, — sau între cari „cea mai mare parte nu erau soldați“ (N. Iorga Ist. lui M.-V., Vol. I, p. 199), și numai cu o parte din puterile lor, au dobândit această victorie.

Logof. Theodosie (K) și Walther (R) pomenind de participarea la luptă a lui Kiraly, spun că în momentul când M. V. a dat contra-atacul general, „Albert K. adunând pe ai săi fulgeră două tunuri drept în gloata cea deasă a inamicului și o rărește înfricoșat“, — din care eu înțeleg că Românii pierzând artileria (cele 11 tunuri) Albert K. s'a îndurat să le imprumute două tunuri, spre a avea și ei cu ce trage în momentul sfârșirii supreme.

Cronica Anonimă a Țării-Românești se exprimă astfel în această privință: „iar Mihai-V. dacă văzu că i se zăbovește ajutorul de la Bator, își strânse oaste câtă avea și pripi de se loviră cu Turcii de față în apa Neajlovului în Vadul Călugărenilor“. — Se poate ca să fie vorba, sau de ajutorul pe care trebuia să-l aducă Sig. Bathory în persoană, — dar care acum își serba nunta (!) și deci nici vorbă nu putea să fie că va veni, — sau de trupele de ajutor ardeleni comandate de Albert K., care se găseau în țară și care nu vor fi voit să se coboare de la Colentina împreună cu Mihai-V. În întâmpinarea Turcilor.

Tot în același fel se exprimă și cronica lui C-tin Căpit. Filipescu (M).

Dar cel care dă pe față în mod brutal atitudinea și purtarea pe care a avut-o Albert-K. în timpul Bătăliei de la Călugăreni este Szamoskoszi, care deși Ungur, — probabil un corb alb — nu numai că arată că Albert nu a luat parte la bătălie, dar îi stigmatizează purtarea în termeni foarte aspri. — Aproape întreg textul din cronica sa referindu-se numai la faptul neparticipării lui Albert-K. la luptă, nu-l mai reproduce aci.

Din această cronică se vede că nu numai Albert Kiraly nu a luat parte la luptă, dar tot de o parte a stat și Mihail Horvath, alt comandant ungar (croat, — arvat) care și el comanda o unitate ardeleană de ajutor.

Cred că este deci destul de clar că în Bătălia de la Călu-

găreni a luptat numai Mihai-V. cu oastea sa de țară, iar dintre străini numai cei 200 de transilvăneni și cei 200 Cazaci comandați de Cocea (Coscea, Coscza, șau poate și Costea) care se găseau probabil în oastea lui Mihai-V., angajați de el cu leafă, și carii au fost folosiți în ultimul moment la contra-atacul general, după cum am arătat la descrierea bătăliei. Și deci biruința de la Călugăreni este o faptă de arme curat românească, iar meritul acestei biruinți este numai al lui Mihai-Viteazul.

15) *Retragerea de pe câmpul de luptă; cauzele retragerii.*

Acum când știm în întregime evenimentele, și operațiunile care au dus la Bătălia de la Călugăreni, modul cum s'a desfășurat această bătălie, și mai ales biruința deplină câștigată de Mihai-V. la sfârșitul acestei bătălii, fiecare din noi este îndreptățit să-și pună întrebarea: de ce s'a retras Mihai-V. de pe câmpul de bătălie pe care rămăsese stăpân? — și de ce atât de repede, adică chiar în noaptea care a urmat imediat după bătălie?

Asupra acestei chestiuni însuși Mihai-V. în scrisoarea (B) pe care a trimis-o Marelui Duce de Toscana, a spus că s'a retras spre Târgoviște din cauză că „nu a putut să mai reziste. O fi fost și această cauză fără indoială, dar Mihai-V. nu putea din motive de ordin diplomatic să desvăluc toate cauzele care l-au făcut să se retragă, acestui duce căruia el îi cerea ajutor în bani materiale și oameni pentru continuarea războiului contra Turcilor.

Autorul scrisorii germane (C) crede, în ce privește cauzele retragerii, că Mihai-Vodă s'a retras „spre a nu lăsa în puterea Turcilor pe bravii carii l-au înconjurat în ziua bătăliei“, și „că deoarece oastea turcească este foarte numeroasă *nu ar mai fi înțelept a încerca încă odată în acelaș loc o nouă luptă*, de care este sigur (că se va produce), *căci a doua zi Turcii limpezindu-se (trezindu-se) din amețala lor vor începe lupta cu mai multă furie decât atunci*“.— Motiv foarte bine chibzuit militarmente, deoarece în adevăr Turcii trăgând învățăminte din ce pățiseră în ajun, ar fi procedat altfel a doua zi, și anume, nu s'ar mai fi aruncat în strimtoare spre a-și face drum în mod brutal, ci ar fi procedat la întoarcerea apărării de la Vadul Călugărenilor cu mai multe forțe, și pe alt drum decât cel pe care îl urmărea Hasan. În acest fel trebuie înțeleasă și zisa lui Mihai-V. din scrisoarea lui către Ducele de Toscana, cum că s'a retras, fiindcă nu ar mai fi putut să reziste.

Albert Kiraly, în raportul său către Sig. B. a doua zi după bătălie (D) spune numai atât: „la miezul nopții ne-am retras la

râul Argeș (la Copăceni de unde scrie raportul) la o distanță de o milă (10.000 pași = 8000 m.) de ei (de Turci), unde este nesigur cât timp vom putea rămâne“, — și aceasta după ce a spus mai sus că „noaptea aceasta (după bătălie) ne-am oprit în acelaș loc în care s'a dat lupta“.

Nici nu putea să spună mai mult comandantul unei trupe aliate, din cauza căruia Mihai-V. a fost nevoit să se retragă, după cum vom vedea. Cel puțin este frumos din partea lui că spune că noaptea s'a oprit în acelaș loc „în care s'a dat lupta“, expresie din care se vede că acest general recunoaște singur că lupta s'a dat (de sigur de alții), nu și de el, în care caz ar fi spus bine înțeles: „în care loc am dat (pers. I plural) lupta“.

Bailul Marco-Venier nu arată în nici unul din rapoartele sale care au fost cauzele retragerii armatei române.

Și nici în celelalte rapoarte-documente nu se arată.

Cronica Anonimă (L) arată acelaș motiv al retragerii ca și cel arătat de Mihai-V. în scrisoarea sa către Ducele de Toscana, și anume: „Iar când fu peste noapte Mihai-V. făcu sfat cu boierii, cum ajutorul nu mai vine de la Bator, și fiind Mihai-V. cu puțină oaste, nu vor putea sta împotriva Turcilor, că erau foarte mulți, ci socotiră cum va face să se poată lupta cu atâția vrășmași, ci deteră înapoi pre apa Dâmboviței în sus la sat la Stoenești“.

Cronica lui C-tin Căpit. Filipescu (M) dă cu totul un alt motiv care a făcut pe Mihai-V. să se retragă de la Călugăreni, după ce câștigase atât de strălucit bătălia, motiv pe care îl vom vedea că apare mai clar și mai complet și în alte cronici, și care eu cred că a fost adevăratul motiv care a făcut pe Mihai-V. să se retragă. Iată-l: „Și chemând Pașa (Sinan) pe Mihnea-Vodă (fost domn al Țării-Românești și care s'a turcit spre a nu fi omorât de Sultan, și care acum era Pașa al Nicopolului, sau Vidinului) i-au zis: să scrie la niscareva boieri prieteni ai lui, că le va da Vizirul 50.000 de galbeni să împartă oștilor și să prindă pe Mihai-V., sau să-l lase“ (să-l părăsească), și scriind Mihnea-Vodă la un Dan Vistierul și la alți boieri, și trimițând într'ascuns, au început boierii să-l ficlenească (pe Mihai-V.) și mai vârtos pe Unguri să amăgească cu bani; ceia ce s'a și făcut, că vreau Ungurii să-l lase (pe Mihai-V.) și să fugă“.

Iată adevăratul motiv care probabil a făcut pe Mihai-V. să părăsească câmpul de luptă pe care rămăsese biruitor, și să se retragă, adică trădarea unor boieri în frunte cu Dan Vistierul și cu Logofătul Mirislău, după cum vom vedea, și „mai vârtos Ungurii“, adică ajutorul ardelean de sub comanda lui Albert-Kiraly și Mi-

hail Horvath, carii, după ce nu au dat lui Mihai-V. ajutorul datorit și nu luase parte la luptă, acum îl trăda pur și simplu și îl amenințau că îl părăsesc în fața inamicului comun căruia se vânduse.

Iată motivul cel mai puternic pentru care s'a retras Mihai-V., nu numai pentru că avea oaste puțină, căci doar cu acea oaste puțină câștigase strălucita biruință asupra Turcilor, și în plus că această oaste avea acum moralul ridicat în urma biruinței câștigate, spre deosebire de oastea turcească care trebuie că avea moralul mult scăzut.

Cu astfel de plumb în aripi este drept că Mihai-V. nu putea continua lupta a doua zi, pe acelaș loc.

În ce privește pe Dan Vistierul și Mirislău Logofătul vom mai avea ocazie să vorbim de ei, și puțin mai la vale.

Stavrinos în poemul său (O) arată acelaș motiv al retragerii lui Mihai-V. de la Călugăreni, adică trădarea unor boieri și a lui Albert-Kiraly, trădare pe care o descrie mult mai pe larg. Și Stavrinos știe ce spune, deoarece a fost vistier al lui Mihai-V. De aceia cititorii sunt îndemnați să citească în întregime pasagiul respectiv din acest poem.

Palamed (P) crede însă să „zeul Marte hotări ca vestitul Mihai-V. să nu se mai bată, să se retragă din luptă; și Mihai-V. l-a ascultat, — deoarece un comandant trebuie să fie dibaci, viteaz și cuminte, și să țină seama de împrejurări, . etc, etc.

Walther dă drept cauză a retragerii lui Mihai-V. mulțimea armatei turcești, încăpățănarea Turcilor de a-și ajunge scopul, teama că ar putea să fie impresurat prin înșelăciune sau stratagemă și prins, — și în fine pentru că și-ar fi adus aminte că nu în toate zilele se arată strălucind aceleași stele fericite.

Istvanfius (U) crede că Mihai-V. s'a retras pentru că își dedea seama că în viitor s'ar putea întâmpla să fie inegal inamicului.

Hammer (V) nu arată motivul retragerii.

În fine Szamoskoszy aruncă toată vina retragerii lui Mihai-V. de la Călugăreni pe trădarea boierilor, Dan și Mirislău, și a comandanților trupelor de ajutor ardeleni, Albert Kiraly și Mihail Horvath, și afirmă că dacă Albert K. și boierii ar fi stat alături de Mihai-V., acesta ar fi învins definitiv pe Sinan, și nu ar fi fost nevoie ca Sigismund Bathory să fi venit cu oaste în Țara Românească.

Deci cauzele care au făcut pe Mihai-V. să se retragă de la Călugăreni au fost mai multe: — mulțimea Turcilor, — teama că ar putea să fie impresurat prin mișcări largi inconjurătoare, — in-

căpătânarea cu care ştia că Sinan îşi urmăreşte îndeplinirea scopului propus, — neîncrederea care s'ar fi strecurat în sufletul său că nu în toate zilele se arată strălucind aceleaşi stele fericite, — dar cauza cea puternică care l-a hotărât să se retragă, — el care fusese biruitor în cursul zilei, — a fost trădarea câtorva boieri şi a lui Albert Kiraly şi Mihail Horvath, carii, după ce în ziua bătăliei nu-l ajutaseră cu nimic, acum îl ameninţau că îl părăsesc pe câmpul de luptă în faţa vrăşmaşului, fapt care trebuie socotit ca cea mai mare crimă politică, şi militară pe care un om o poate face faţă de domnul ţării, şi un militar faţă de aliatul său.

Iată cauzele care l-au făcut pe Mihai-V. să părăsească câmpul de luptă unde fusese biruitor câteva ceasuri mai înainte.

Aceste lucruri Mihai-V. nu le putuse spune Ducelui de Toscana, căruia el îi cerea ajutoare pentru a duce lupta pentru creştinătate; — căci cum ar fi putut să spună Mihai-Vodă acestui duce că are o aşa de slabă temelie politică şi militară în ţară şi că nici cu Ardelenii nu se găseşte în legături de încredere? — şi cine riscă să trimeată ajutoare în împrejurări atât de şubrede.

Şi încă vreo două vorbe despre Chir Mirislău Logofătul şi Chir Dan Vistierul.

Iată ce au îndrăsnit aceşti doi diavoli de boieri să facă; — ne-o spune cronicarul Szamoskozy:

„Sigismund a trimes ca ajutor lui Mihai-Vodă în lupta împotriva lui Sinan-Paşa, pe Albert Kiraly, dar acolo s'a purtat prost Albert Kiraly, căci au fost câţiva boieri, carii, sau nu-l iubeau pe Mihai-V., sau erau fricoşi. — Intre alţii fuseseră şi Mirislău Logofătul şi Dan Vistierul, carii au sfătuit pe Albert Kiraly să nu meargă la luptă aşa nebuneşte, căci ce pot face 16.000 împotriva a 100.000! Acest Mihai-V., — ziceau ei, — este numai un om îndrăsnit care nu face nimic din bună chibzuială, ci merge orbeşte la toate, şi pentru nebunia lui vrea să ne piardă şi pe noi şi pe sine. — De aceea nu a luptat Albert Kiraly. — Fost-au o pădure între Mihai-V. şi Albert Kiraly, dar nici nu l-au aşteptat cu boierii pe Mihai-V., nici nu l-au urmat, ci mai bine s'au întors dimpreună cu boierii. Pentru care Mihai-Vodă a voit să spânzure câţiva boieri.

„Măcar că Mihai-V. a mers numai cu oastea sa asupra lui Sinan Paşa, totuşi a bătut oastea acestuia în cea mai mare parte.

„Mihail Horvath nu a mers nici el în această bătălie.

Iată ce au fost în stare să facă Chir Mirislău Logofătul şi Chir Dan Vistierul! — Li se părea că Mihai-V. nu face nimic cu

bună chibzuială. — Mai cu chibzuială incheiaseră legământul de la Alba-Iulia ei, boierii, printre carii se găsea și Chir Dan Vistierul, de dăduseră țara legată pe mâna Ungurilor și scăzuse pe domnul lor din domnia pe care la cererea lor i-o dăduse Sultanul! — Și li se mai părea lor că Mihai-V. merge orbește la luptă. Parcă orbește și fără chibzuială câștigase Mihai V. atâtea lupte contra Turcilor și Tătarilor în iarnă, — și parcă fără chibzuință dăduse atâtea lovituri lui Sinan, și câștigase într'o singură zi o biruință fără seamăn în istoria țării!

Dar adevărul era că acești boieri își temeau pielea, sau cum zice cronicarul, erau fricoși.

Și chiar dacă li s'ar fi părut că Mihai-V. prin nebunia lui vrea să-i piardă și pe ei și pe el, asta nu-i îndreptăția să se ducă la Albert Kiraly să-i spună și să-l îndemne, și împreună să trădeze pe domnul țării; ci avea altele căi, căci d'aia avea țara divan, pentru ca să sfătuiască pe domn. — Și doar domnul i-a chemat la sfat în tabăra de la Măgurele, „unde s'a consultat cu ei asupra modului, cum să poarte războiul mai înțelept și mai fericit pentru țară“, cum spun cronicarii Theodosie și Waltter, și în urma acestui sfat domnul a luat hotărârea de a eși înaintea Turcilor spre a le face războiu. — Și odată hotărârea luată, desigur cu majoritatea boierilor, ei erau datori să urmeze pe domn fără preget, chiar dacă credeau că hotărârea este rea; — nu să se ducă și să clefetească pe domn și să îndemne și pe Kir Kiraly să nu-l ajute.

Mult a avut țara noastră să sufere din partea unor astfel de oameni, carii se gândesc numai la interesele și la pielea lor și știu să se pună bine cu dușmanii țării în momentele grele prin care trece țara.

Și doar nu trecuse prea mult timp de la Ștefan cel-Mare, Vlad-Țepeș, Petru-Rareș, și Ion-Vodă-cel-Cumplit, spre a lua pilde cum se apără țara. Sau poate vor fi luat pilde de la boierii trădători ai lui Ioan-Vodă-cel-Cumplit?

Bine ar fi făcut Mihai să-i scurteze de un cap, ca să învețe și pe alții ce-i așteaptă dacă își ficlenește, sau își trădează domnul.

Și astfel s'a săvârșit Bătălia de la Călugăreni, din care pe lângă învățămintele militare pe care le-m tras, mai trebuie să învățăm un lucru, și anume, că oricât de grea ar fi situația politică și militară a unei țări, niciodată să nu pierdem nădejdea în isbândă, care însă nu se câștigă deplină decât prin unirea tuturilor forțelor naționale în jurul domnului.

Și în fine acum după ce știm cum s'au petrecut luptele în totalitatea lor și în toate amănunțele, să încercăm să clarificăm acea zisă a legendei comunicată mie de Moș Micu, și anume că Mihai-V. după ce a luptat dincolo de Câlniște, a continuat lupta „între ape“, adică între Câlniște și Neajlov, nu la Nord de Neajlov.

Deși la prima vedere acest lucru s'ar părea neprobabil, sau chiar imposibil, totuși cred că nu ar fi exclusă o asemenea eventualitate în mod absolut.

Această eventualitate ar fi fost imposibilă, dacă lunca dintre aceste râuri ar fi fost acoperită în timpul luptelor de mlaștini mari, inaccesibile. — Dar având în vedere că în vara anului 1595 a fost secetă mare, mlaștinile de pe această luncă au putut să fie micșorate și deci s'ar fi putut da luptele pe ea. — Afară de aceasta, dintre aceste două rânduri numai Câlniștea având fundul cu totul moale în tot cursul său, numai acest râu constituia un obstacol de netrecut, și deci apărarea s'ar fi putut face în condițiuni bune numai înapoia acestui râu.

În plus, toate descrierile vorbind că luptele s'au dat numai în jurul unui pod, nu la mai multe poduri, acest pod nu putea fi decât podul de peste Câlniște, care ar fi fost obligat pentru trecerea armatei turcești. Dealtfel podul făcut de Șerban Cantacuzino „cu mare greutate“ a fost făcut peste Câlniște, pe malul căreia a ridicat cunoscuta cruce de piatră, nu peste Neajlov.

În ce privește numirea de Neajlov dată în cronici și documente râului înapoia căruia s'a dat a doua parte a bătăliei, — nu Câlniște, aceasta nu poate constitui un motiv de dezorientare, deoarece aci ambele râuri se confundă și sunt numite, când Câlniște, când Neajlov, fie de către locuitori fie în hărțile vechi, după cum am văzut.

Documente și Cronici

A) — Extras din *Memorialul înaintat de Mihai-Viteazul Împăratului Rudolf*, cu ocazia vizitei sale la Praga, — traducere de Alex. Lapedatu „Din zilele de cădere ale lui Mihai-Vodă Viteazul“.

Redau părțile în care eu cred că Mihai-Viteazul se referă la Bătălia de la Călugăreni.

„Care credință am împins-o până acolo, încât oriunde am simțit că vrășmașii uneltesc ceva împotriva M. T., — punând toate la o parte și considerând ca urzit mie răul ce se pregătește M. T., am dorit a-l răsbună cu credincios jurământul meu. (1) Și aceasta am făcut-o deseori și în Țara Românească *isprăvind cu o strălucită învingere sub auspiciile M. T., desi alții și-au însușit lauda faptului.* — M. T. însă te vei putea încredința despre adevăr de la Catafracții M. T. — (14).

Eu însă, nevoind să adaog puterea Turcilor prin ostașii mei, de bună voe m'am îmbiat a lua parte la Conferațiunea Creștină, prin care faptă pe Turci mi i-am făcut vrășmași de moarte, însetați de sângele meu. (12). Cu acești dușmani neîmpăcați am dat pururea piept, câștigând o mulțime de biruințe din cele mai strălucite și trofee de mare însemnătate, ceia ce nu poate să nu fie cunoscut M. T., deși-cum am zis — fură unii carii pe nedrept s'au laudat cu faptele mele, căutând a-și însuși lor meritul meu. (14).

M'am luptat împotriva dușmanilor numelui creștin cu o inimă atât de neînfrântă, încât nici nu-mi venia a mă mai teme de ei, mai vârtos că isbânda era totdeauna de partea ostașilor creștini.

B) — Extras din comunicarea D-lui Prof. N. Iorga „O istorie a lui Mihai-Viteazul de el însuși“, — făcută la Academia Română; *Memoriile Secțiunei Istorice*, S. III, T. V, 1926, pag. 342.

„Se trece apoi la războiul din 1595 cu Sinan. Repede se notează (montează) podul la Rusciuk, lagărul turcesc la Călugăreni.

Iată descrierea vestitei bătălii, descriere de pus alături cu aceia din scrisoarea către Sigismund-Batory.

„Atunci când am aflat de aceasta, am mers vitejește (animosamente) să-l aflu cu acele puține oști ce aveam, (4) și ajungând la Călugăreni, am găsit că toți erau gata de luptă. (7) Iar eu che-

mând în ajutor numele lui Dumnezeu, — parcă ar scrie, cu o sută de ani și mai bine, Ștefan cel Mare, „m'am încăerat în luptă cu ei în așa chip, că a ținut toată ziua, (13 d) făcând Turcilor foarte mare pagubă și în chip rușinos pentru Sinan-Pașa, așa că în acea bătălie însuși Sinan-Pașa a căzut de pe cal, — amănunt care însă nu este dincolo, — într'o foarte adâncă mocirlă, de unde cu foarte mare greutate a fost scos: așa încât în acea bătălie au murit patru Pași și 7 sângeaci, și am câștigat 5 tunuri și un steag verde al proorocului lor Mahomet, foarte prețuit de dânșii și foarte respectat, pe care l-am trimis Măriei Sale Impăratul, (13) adăogând apoi cu melancolică bunuială: „nu știu dacă Ardelenii îl vor fi lăsat să treacă“. (14)

„Trecerea lui Sinan „furius“ la București, „palanca“ lui de lemn se pomenesc. Mihai mărturisește că s'a retras la Târgoviște „neputând să reziste (15) și că „nefiind sigur“ nici acolo, a trecut la munți la hotar. (15)

(C) — *Istoricul Bătăliei de la Călugăreni*, după o descriere germană a unui scriitor contemporan cu Mihai Viteazul, și care printr'o scrisoare (manuscris) aflată în biblioteca domnului Oscar Müller, avocat din orașul Praga, descrie această bătălie probabil către un prieten, sau cunoscut al său de atunci.

Traducere de Maiorul C. Toplicescu după o copie procurată de avocatul Carol Șirl din Craiova și publicată în „Revista Cercul Publicațiilor Militare“, No. 8 din 1898.

„Era timpul când ziua se luptă cu noaptea. (13 d.) Turcii bazați pe numărul lor cel mare se repausau încă pe câmpia ce se desfășura (întindea) dincolo de pădurile seculare care acopereau țărmul drept al râului Neajlov, (10) un râu care deși nu mare dar greu de trecut din cauza fundului său foarte nămolos și a smârcurilor ce-i formează ca un fel de paravan care-i mărește și mai mult valoarea sa militară. (12) Numai mici trupe de călăreți cutreerău încet malul râului păzind ordiile turcești adâncite în somnul lor. — (10).

„Pe țărmul stâng al aceluiași (die selben) râu, dar acoperiți oarecum de vederea Turcilor (11) tot prin copaci mari seculari, care însă formau o pădure mai mică de această parte, (12) se afla oastea valahă sub comanda Prințului său, Mihail. (11, 14) Acesta se agita de moarte, căci nu putea opune vestitului Sinan Pașa decât 8000 de trupe, din care jumătate călăreți. (4) Somnul nu se lipise de genele acestui prinț în timpul acestei nopți, când sufletul său era atât de frământat, deoarece în zadar așteptase el să-i vie în această noapte un ajutor de ostași din Moldova și de peste munți, ajutor ce-i promisese de mai de mult și pe care-l punea mult temeiu. (14).

„Un moment acest prinț era gata să cedeze ispitei sufletului de a părăsi poziția în care el însuși atrăsese pe Turci, (7, 9) și să se retragă chiar atunci din 'naintea unui asemenea mare număr

de vrăjmași și pe care număr abia în ajun 'l-aflase a fi atât de mare, dar trufia ori vitejia sa fu mai mare decât teama, și atunci se hotără a muri în acel loc, apărând numai cu micul său număr de oșteni această poziție care credea să devină mormântul său și al oștenilor săi. — (9).

Pentru aceasta, el căuta a înșelă pe Turci asupra micului număr al oștirii sale, (13 a) ținând-o mai mult întinsă spre a nu lăsa pe inamic să cunoască slăbiciunea ei, (11) și tot pentru aceasta se și hotără să dea atacul contra lor, numai cu trupele sale (14) în revărsatul zorilor (13 d) din ziua ce trebuia să urmeze. (13 c).

În acest scop trimise infanteria sa să ia poziție pe malurile râului Neajlov, (11) și dânsul în capul unei părți de cavalerie se aruncă ca un trăznet asupra corpului turcesc (13 a b c) ce se pregătea tocmai a începe trecerea peste podul de lemn (12) care se întindea d'asupra râului pentru a-și urmări drumul spre București, unde trebuia să instaleze un nou domn numit. (2).

Atacul acesta neașteptat din partea Valahilor băgă o mare groază în Turci, carii surprinși astfel, nu știau care încotro să fugă. (13 a) O panică de neînțeles cuprinse corpul ăsta turcesc care era partea înainte mergătoare a mării armate comandată de Sinan-Pașa. (10) Vestea acestui atac ajunse numai de cât până la acesta, care ordonă îndată înaintarea întregii sale armate, pornind chiar el în persoană la locul unde se angajase lupta. (13 c).

Între acestea Prințul Valah înaintase luptând pe drumul ce se deschidea dincolo de podul peste care trecuse mai multe sute dintre călăreții săi, (13 b) și cu toate că pădurea era deasă și calea foarte îngustă, (12) dar nu înceta de a înainta mereu. Deodată însă întâmpină o rezistență puternică, și află că întreaga oștire turcescă a pornit înainte. (13 c) Atunci se întoarse el către ai săi și îi îmbărbătează la luptă invocând în ajutor pe Dumnezeu creștinilor. (13 c).

Lupta este tare de amândouă părțile, dar Valahii văd mereu cum șivoiul turcesc venea neconținut mărindu-se, și oricâți cădeau din luptă alții îndoiți și întreți le lua locul. (13 b).

Într'un moment Prințul creștin văzu pe toți ai săi aproape cotropiți de Turci, și incurând podul era să fie stăpânit și el, deoarece lupta dedese înapoi. (13 c.) Atunci de teamă de a nu pierde podul ordonă el la ai săi să se retragă, dar în această retragere Valahii lăsară vrăjmașului lor groaznicele urme ale morții teribile; totul cade împrejurul lor, iar Valahii nu mai văd în Prințul lor decât un înger al morții, pe un semi-zeu. (13 b. c.)

Ajunși înapoi la pod Mihail dă ordin să treacă bravii săi, pe când el însuși apără aproape singur podul și nu trece decât cel din urmă pe malul cellalt, dar și mai în același timp odată cu parte din armata turcescă care se luptă cu înverșunare fiind împinsă și ea dela spate. (13 b.)

Se zice că nu se mai cunoaște o altă bătălie în lume în care cei doi vrăjmași să se bată cu o mai mare ură decât Valahii cu Turcii în această vestită bătălie. — (13 b)

Lupta fu cu totul sălbatecă la podul de pe apa Neajlovului care era bătut și de tunurile Prințului Valah și care făcea mulțime de cadrave printre oștirea turcească. (13 b) Mai târziu însă numărul cel mare al Turcilor isbuti să respingă pe bravii apărători de la pod, carii luptaseră de dimineață până aproape de apusul soarelui, unul contra 30. Tunurile valahe fură chiar luate de oștirea turcească, iar Sinan se pregătea a trece podul cu toată armata sa trimițând și un curier să ducă vestea la Stambul. — (13 b)

Dar totul nu era sfârșit. Eroul creștin văzând că situația este cât se poate de critică, chemă la sine pe unul din căpitanii săi cu numele Gheți, căruia îi dăde ordin a lua 300 de călăreți, a trece Neajlovul mai la vale de locul numit Călugăreni pe o direcție mai puțin grea de trecut, și după ce o va trece, să meargă a ataca coloana turcească a marelui oștiri ce înainta prin pădure spre a ajunge mai curând la pod. (13 a) În acest timp el îndemnă din nou pe ostașii săi oboșiți, la luptă, conjurându-i în numele Dumnezeului creștinilor de a muri pe loc pentru cauza Creștinătății. — (13 c)

El însuși va da exemplul murind în acest loc, unde se apără Creștinătatea. Intre acestea vine și știrea că ajutorul așteptat sosește fiind în apropiere. (14 15) Această veste redă curajul ostașilor valahi, carii urmând pe Prințul lor se reintoarse la luptă (13 b. c.).

Prințul valah singur își face drum printre vrășmași, pe când ostașii săi îl urmează cu o furie sălbatecă. (13 b). Turcii sunt surprinși de îndrăsneala aceasta aproape nebună a unui om ce nu vrea să se dea învins și care revine la luptă tocmai când nimeni nu se mai aștepta la așa ceva. Atacul impetuos al Valahilor oprește deodată înaintarea Turcilor. O învălmășeală grozavă se produce, și doi Pași cad loviți chiar de Prințul Mihai. Momentul era grozav. (13 b c).

Dar printre Turci deodată se vestește că înapoi în pădure se aud trâmbițe și sgomot de trupe ce sosesc din partea dreaptă. Erau călăreții valahi carii reușiseră a trece râul și străbătând prin pădure, se apropiau de Turci. Spaima atunci este grozavă printre adoratorii semi-lunei, și atunci începe o retragere precipitată și fără ordine, de frică a nu fi tăiați pe la spate. (13 a c).

Partea de trupe care trecuse râul Neajlov căuta a fugi pe pod înapoi. Acest moment folosi Prințului creștin care profitând de această panică încurajează din nou pe ai săi la luptă. (13 b c)

Furia acestui atac asupra necredincioșilor este din acele ce nu se pot descrie. Nimeni nu poate să reziste unui impetuos torent ce sfărâmă și răstoarnă tot ce întâlnește în calea sa, după cum eră torentul acesta al luptei desnădăjduite care se da în acel loc pentru cauza Creștinătății. În fuga precipitată, și dezastroasă a Turcilor chiar Sinan Pașa, supremul lor șef, este rănit și luat de ai săi în fugă spre a nu cădea în puterea Valahilor. (13 b c).

Groaza este răspândită în oștirea turcească, și numai noaptea (13 d) care începe a-și întinde vâlul său întunecos este salvarea

de un adevărat dezastru ce de sigur ar fi urmat din cauza invălmășelii. Dar și Valahii sunt sdrobiți de oboseală și văzând pe Turci fugind, încep a se retrage și ei, mai cu seamă că o parte a podului se rupsese în timpul luptei. (13 b)

Când noaptea își întinsese vâlul ei peste această localitate care cu puțin în urmă făcuse să tremure pământul, nimeni nu ar fi putut crede că ziua fusese o luptă grozavă, o luptă de des-nădejduire, o luptă aproape de exterminare între două armate atât de mult diferite de forța lor.

Când Valahii se strecurară dincoace de pod găsiră că ajutorul așteptat sosise. (14)

Acum însă era prea târziu fiind totul deocamdată terminat. (14) Pentru orice siguranță însă Valahii sfărâmară cu totul podul de pe apa Neajlovului. (13 b)

Printul Mihail se zice că strângând pe ai săi le mulțumi cu lacrimile în ochi pentru bravura lor din acea zi; iar când se făcu vorba pentru a doua zi, el le zise că a încercat odată bravura lor, și acuma când fiecare și-a făcut datoria trebuie să și-o facă și el pe a sa nelăsând în puterea cea mare a Turcilor pe bravii ce l-au înconjurat în acea zi, și că deoarece oastea turcească este foarte numeroasă nu ar mai fi înțelept a încerca încă odată în acelaș loc o nouă luptă, de care este sigur, căci a doua zi Turcii limpezindu-se (trezindu-se) din amețeala lor vor reincepe lupta cu mai mare furie decât atunci. — (15)

Chemând apoi și pe capii oștilor de ajutor sosite, le comunică că intențiunea este de a se retrage de pe acel câmp de luptă care va spune generațiilor viitoare valahe despre vitejia străbunilor lor, rămânând ca un monument de suvenir al acelei vitejii. (15)

Și în adevăr Valahii și cu aliații lor se și retraseră fără sgomot chiar în acea noapte; iar a doua zi Turcii când voră să reinceapă lupta, nu mai găsiră nici un dușman contra căruia să lupte. (15)

Această măsură a viteazului Prinț valah a fost foarte bună, căci renumitul Sinan văzând aceasta s'a temut de o nouă lovitură fără veste din partea Valahilor, și nu s'a mișcat de pe acel loc decât tocmai pe seară și foarte încet, și dupăce se asigurase că Valahii nu mai erau aproape.

În timpul acesta Valahii și viteazul lor domn s'au retras în bună ordine mai în sus de București, la orașul ce altă dată a fost capitala acestei țări.

Gloria Turcilor păgâni a fost dar întunecată de steaua prea mult strălucitoare a acestui prinț creștin ce se numește Mihail, și care este un minunat bărbat, mare domn și viteaz peste fire căpitan.

D) — *Raportul lui Albert Kiraly*, comandantul trupelor ardelene din armata lui Mihai-Viteazul, către Sig.-Bathory, din 24

Aug. 1595 din tabăra de la Copăceni, adică a doua zi după bătălia de la Călugăreni.

„Aduc Serenității Voastre această încunoștiințare: Cu ajutorul lui Dumnezeu, ieri, Marți, am dat cu Sinan-Pașa lupta, care a ținut de dimineață până seara, (13 d) și decât care, nici nu am văzut, nici nu am auzit să se fi dat vreo alta aiurea. (13 b) Căci de câteva ori am fugărit fără răgaz pe dușmani până în tabăra lor, unde strângându-și din nou puterile, ne-a respins de asemenea și pe noi. Dar și noi întăriți la rândul nostru cu ajutoare, i-am pus pe fugă de câteva ori și i-am urmărit tot așa până între corțurile lor ineseși, și câțiva (aliquot) chiar dintre Turci au fost omorâți. (13 c)

În urmă inșiși trei Pași au condus armata spre noi, până în tabăra noastră; aci unii pe alții ajutându-ne, i-am respins de acolo și din nou (iter, — a doua oară?) i-am urmărit, încât de acolo abia au scăpat chiar inșiși Pașii. (13 b) În adevăr un prizonier, care din preajma comandantului suprem al artileriei inamice a trecut la noi ca prizonier, ne-a spus în mod sigur că chiar inșiși cei trei Pași au fost amestecați (stropiți) cu noroi și cu pământ, și că așa au scăpat în tabără; și mai spunea că în adevăr Sinan ar fi zis că el nu știe ce fel de oameni suntem noi, că ne aruncăm cu atâta îndrăzneală asupra lor, căci nu s'a mai auzit de la nimeni vreodată ca trupe așa de puține să fi îndrăsnit în sfârșit să pornească împotriva puterilor Împăratului Turcilor și să fi pus pe fugă trei Pași; (13 b) de asemenea acel prizonier a mai spus că toată averea și toate lucrurile (bagajele) fiind încercate pe vite de povară, (Sinan) se gândise la fugă, dar, disprețuind micul nostru număr l-a făcut să-și schimbe din nou acea hotărâre, (13 b) așa încât dacă S. V. ai fi avut acum mai multe trupe aci, cu ajutorul lui Dumnezeu s'ar fi putut câștiga biruința, fiindcă nimănui vreodată nu i s'a prezentat poate în toată creștinătatea un început mai mare (de isbândă) ca acesta. (13 b) Totuși chiar cu acest mic număr al nostru biruința a fost cu noi: căci în această luptă a căzut un foarte mare număr dintre fruntașii Turci și dintre Ieniceri și dintre ceilalți; iar dintre ai noștri din contră au lipsit puțini; se poate să fie foarte mulți răniți. Daniel Bako a căpătat o rană de la o ghiulea de tun. Dar totuși va putea să se vindece de aceasta. Am suferit o extraordinară pagubă în cai; căci foarte mulți cai au fost omorâți și răniți, și unii din ai noștri au pierdut doi — trei (cai) iar alții chiar toți caii. (13 b).

În noaptea aceasta ne-am oprit în acelaș loc în care s'a dat lupta: (13 b) la miezul nopții cu Domnul însuși, strigând numele lui Isus, și Turcii, după obiceiul lor chemând pe Allah al lor, ne-am retras la râul Argeș, la o distanță de o milă de ei; unde este nesigur cât timp vom putea rămâne. (15) Am câștigat foarte frumoase steaguri și tunuri mai mici și chiar câteva tunuri din ale noastre au fost recâștigate. Astfel s'au întâmplat între noi aceste fapte de război. (13 b)

Fiind scrisă deja această scrisoare către S. V. a fost adus la

mine un turc care a fost prins azi ; acesta spune că unul dintre Pașii cei mai distinși a căzut în luptă și chiar însuși Sinan a fost împins în fugă jos de pe pod și că se află foarte rău din această cădere. De asemenea au pierit și Turci distinși și remarcabili, au fost câștigate foarte frumoase șteaguri ; a fost cucerit chiar principalul șteag verde al lui Mahomet Pașa (sic) însuși, a cărui pierdere îi doare pe Turci mai cu infocare, deoarece pe acesta îl socotesc a fi sfânt de la Dumnezeuul lor. — (13 b)

Acum în adevăr Dumnezeu ar da isbânda bună Serenității Voastre, dacă nu s'ar întârzia cu trimiterea ajutoarelor, căci mulțumită lui Dumnezeu am putut învinge cu bine pe cei care îi voiai. Acum deci în această împrejurare S. V. să se aplece cu toată sârguința și grijea și din toate părțile să adune ajutoare și să le trimeată aci.

Cât privește pe Mihai-Vodă, pot să afirm cu siguranță Serenității Voastre că el este un om bun și un bun ostaș și din partea lui nu dă nimic de bănuiră dușmănos ; a declarat că nu se preface, ci din tot sufletul este în serviciul întregii creștinătăți și chiar credincios în toate Serenității Voastre, și deci se cade ca S. V. să-l îmbrățișeze cu toată favoarea și bună voința sa. (14)

E) — *Raportul din 2 Septembrie 1595, al lui Marco Venier, Bailul Republicii Veneției la Constantinopol.* D. H., V. III, 1, p. 486.

„Relativ la lucrurile (întâmplările) din Valahia se povestește că podul fusese construit (peste Dunăre) în locul în care nu era curent mare de apă și care nu trebuia să fie încheiat în altă parte a țărmlui, deși cu multă osteneală și cu pericol de a înainta spre mulțime ; și că Sinan acolo trecuse armata (peste Dunăre).

După această nouă înfrângere Giussul Aga și cei doi Olachi (?) fuseseră îmbrăcați cu o haină de aur, cu toate că greutatea consta în altceva, zicându-se că Valahii cu șiretenie lăsaseră pe inamici să treacă pentru a le tăia podul dinapoi pentru a-i prinde în mijlocul Valahiei mult inferiori în număr din cauza mulțimi trimisă în Ungaria ; (3) și astfel s'a întâmplat că Sinan pătruns în Valahia timp de o zi și jumătate, și sosit la un râu dincolo de care este așezată cetatea București, trebuind să facă un alt pod pentru a trece armata. (12) și arătându-se pe cellalt mal nenumărați creștini, Poloni, Transilvani, Moldoveni și alte națiuni, (4) temându-se de a fi inconjurat și rău tratat de atâtea mulțime armată și gata de luptă, considerând mărimea pericolului, pentru a se ajuta cu toate mijloacele, a făcut a se înțelege aci (la Constantinopole) prin al său Arz, că trebuie să se facă bune rugăciuni, ca să se trimeată ajutoare proaspete de oameni, și în acelaș Arz zice că nu lui îi era dată în pază datorita ascultare a armatei din cauza vinei multor partizani ai lui Ferhat, carii făceau zarvă și mergeau răzvrătind și pe alții, astfel încât de când cu moartea lui Ferhat ne mai fiind ridicate alte partide, el se temea de o foarte mare ruină.

Pedeoparte Ferhat era persecutat după moarte cu această purtare din a lui Arz, pedealtăparte aci se face neconținute rugăciuni, se menține diferite sacrificii solemne ziua și noaptea în multe case și prin toate moscheele, în care timp se țin închise toate prăvăliile. Și astfel fu luată în mare grabă hotărârea de a se înscri (recruta) noi soldați, care (recutare) era nu după puțin părăsită (incetată) prin neglijența miniștrilor.

Dar Moldovenii se țin siguri că cu ajutorul Cazacilor și al Polonilor carii steteau sub arme la ei pentru a face o destulă rezistență contra Tătarilor pentru ca să nu vină de ceastăaltă parte. (4).

F) — Raportul din 15 Sept. 1595 al lui Marco-Venier, Bailul Republicii Veneției la Constantinopol. D. H., V. III, 2, p. 487.

„În seara celei de a doua zi (zilei următoare, regele (il re, — împăratul, sultanul) pregătise în grădina lui Mehmet Pașa din Scutari o mare serbare cu focuri de artificii, cu trageri de artilerie și cu alte distracții plăcute gustului său, când deodată orice lucru fu pus dedesupt (la oparte) în urma știrilor venite din Valahia, și care prin importanța lor nu au putut să fie astfel ascunse Majestății Sale, care nefiind cu totul lipsit de sentimente omenești, a convenit a se impresiona și a-și veni în fire, astfel încât de atunci nu au mai fost văzute, nici simțite preparativele și sgomotele acelor petreceri obișnuite ale sale; dar în locul acestora orașul a fost umplut din nou de întristare și de superstiții din cauza acelor știri care erau povestite în chip diferit după felurimea pornirilor, fiind după aceia cuprinși de altele care cu acelaș stite (?) fuseseră povestite în mai multe feluri, însă bătălia fiind povestită în mod diferit, (cred) că s'a petrecut în modul în care eu spun, după povestirea Doctorului Mocato care se găsea de față cu Ferhat când fu povestită de o persoană care a luat parte (la luptă).

Creștinii aveau întărită gloata (grosul) armatei lor la Strigoși (?) loc la 3 zile departe de București care fusese părăsit de ei după ce fusese pârjolit și dămrămat, afară de două biserici și palatul, orice altă clădire (fusese dărâmată) până la temelie din cauza defectelor și a puținei siguranțe a aceluia târg, și pentru a atrage cât mai mult pe inamici în Valahia.

Acolo (Mihai) stând bine *tricerato* (?) cu întreg lagărul său, așteptând o mare ceată de valoroși transilvani, carii veneau ca să se unească cu el, (14) deodată aflând că Sinan trecând cu deplină mulțumire și nu cu multă greutate fluviul, care din cauza mulței uscăciuni (12) (secete) a verii era atât de scăzut, intrase cu oștile sale în câmpiile sale ale Bucureștilor; și în acelaș timp un căpitan al său (al lui Mihai) foarte valoros și experimentat cerându-i să-i dea o escortă de 200 de călăreți spre a merge să se încalce cu aceia (Turcii) spre a spiona inamicul și a aduce câțiva prizonieri; (13 a) astfel *lasico* (?) după multe interveniri și rugăciuni (Mihai) a convenit să-i dea trupa de călăreți ceruți; dar ne putând să facă (ceia ce voia) cu atât de puțini, (a cerut) în urmă să-i dea

o trupă de 10.000, deși alții zic de 20.000 soldați, și carii nerăbdători de rușine și dornici de bună voie de a se angaja la oarecare întreprindere încercau să-i urmeze imediat. — (13 a)

Cu această ceată căpitanul, care se zice că se cheamă Abatele înainta astfel cu băgare de seamă și pe ascuns către București (București) și așezând întrun (loc) înșelător (*agnato*) (cursă) alți soldați, el cu 1200 de călăreți mergând pe coasta unui deal, se arată cu istețime către inamici, fugind, în acelaș timp mai mult prefăcându-se că aceasta s'a întâmplat fără voie, și de aceia se puse cu dibăcie să se retragă. (13 a) Ceia ce văzând Turcii, repezindu-se la arme și strigând se puseră cu toată armata să urmărească în neorânduială din toate părțile de teamă ca să nu fugă (să nu-i scape); dar el fiind urmărit sgomotos de atâta mulțime, primind atacul trage pe aceia (pe Turci) dincolo de locul de pândă și partea vecină (a celeilalte oștiri) lângă o baltă întinsă și perpetuă (veșnică). — (13 a c)

Aci dând semnalul, Turcii fură pe neașteptate atacați din flanc și din spate mult mai mult ca din față de creștinii carii se asvârliră asupra lor (a Turcilor), carii în acel mod încă se apărau rezistând nu puțin cu cel mai mare succes până la apusul soarelui (del tramonte) neîncetând în timpul acesta creștinii cu bună ordine și cu pricepere de a se aruncă în spinarea lor (a Turcilor) vitejește, isbindu-i și făcându-i să se reverse o foarte mare mulțime în mocirla apropiată, unde rămăseseră înecați și îngropați în baltă, — ceilalți în mare număr fiind fugăriți și imprăstiați, mulți pieriră, carii de foc și carii de fier, cu diferite feluri de moarte. (13 a, b, c)

Fu foarte aspră bătălia, care ținu dinainte de amiază până seara, (13 d.) și creștini trebuiră să lucreze bine cu mâinile pentru a culca la pământ atâta mulțime.

Lângă Sinan generalul, care trecut înainte în haine de necunoscut, se silea să-și întocmească din nou oastea sa fugărită și prăpădită, fură omorâți patru tineri din cei mai apropiați ai săi, și el, svârlit de pe cal a treia oară print'o împunsătură de lance care îl răni drept în față, sfărâmându-i dinții dinainte din gură în cadere peste capul calului, fu aproape să se înece în aceeași mocirlă unde rămăseseră mort calul său, și el după ce se sbătuse mult timp în acel noroiu, în urmă fu ajutat să se urce pe un alt cal spre marele său noroc, de un spahiu care îl recunoscuse la timp, căci dacă l-ar fi recunoscut creștinii nu ar fi eșit din mâinile lor, fie viu, fie mort. (13 b).

Ienicerii din Damasc, archebuzierii călări au căzut împreună cu alți ieniceri pedestrii și cu 18 căpetenii ale lor și cu restul infanteriei, trei Beglerbei au rămas morți, și un altul care fusese făcut de Sinan vizir al Porții, căzu lovit mortal în piept de o archebuză, și fură omorâți mai mult de 5 ori atâția Sângeaci. (13 b)

Și atâta ucidere a fost însemnată printr'o minune, (și anume) prin aceia ce afirmă Mocato că să nu fi fost omorât, totuși (numai) unul din partea creștinilor; mare parte din carii se zice că

au fost Unguri și Poloni, (4) carii înadevăr fură cu încăpățănare în luptă până ce oboseala și noaptea i-a despărțit. (13 d).

Dar aceia ce mântui pe Turci de la prăpădul desăvârșit fu sosirea neașteptată a lui Hasan, Beglerbeiful Greciei, care înainte cu câteva zile plecase cu vorba ca să meargă în ajutorul Ungariei, (9) dar dată fiind întorsătura lucrurilor, când se credea că s'a depărtat mai multe zile, se arată înainte de a apune soarele cu armata sa proaspătă în număr de 10 000 luptători, în fața creștinilor, carii crezându-l venit cu puteri mai mari fură împiedicați de a-și urmări victoria cu facerea extremei lor sfortări înainte de a fi sosit întunerecul nopții. (13 a, b, c).

Deja se răspândise vorba că Sinan generalul a fost omorât și restul armatei sale împrăștiat întorcându-se ici și colo mergea pentru a se salva, când cu sosirea neașteptată a Beglerbeifului, iute se află că el era viu. (13 b c) De aci Turcii începură a se aduna împreună; și în acea noapte nu făcură altceva în lagărul lor de cât a înscrie (recută) noui ieniceri, armaroli(?) și alții, în locul celor carii fuseseră omorâți, dându-se cu ușurință loc după buna sa plăcere fiecăruia (ad ogni) parte din prada (sacomano sacco=sac, pungă, buzunar, pânză groasă, pradă jaf; - mano = mână, ajutor, forță) și soldat de drum (fante di strada). Și parte din noapte Turcii stătură în rugăciuni, strigând, făcând fel de fel de focuri, și arătând că ar fi fiind în număr mult mai mare decât acela care era.

Intr' aceia creștinii plecând încărcați de câtă pradă luaseră, își luară drumul către cealaltă armată a lor care nu se mișcase de loc, ci stetea de pază așteptând întoarcerea lor. (14, 15)

Dar Turcii apropiindu-se în ziua următoare de București, găsind locul părăsit și pustit, și transformat în cenușe, ocupară acel circuit (ocol), contur, linie de margine (quel circuito) oprindu-se acolo fără primejdia de a trece mai înainte din cauza slăbiciunii lor; - și era intențiunea lui Sinan de a clădi în acel loc o întăritură, cu toate că locul era nesigur, dar ne găsind teren bun, nici lemnărie, nici altă inlesnire de a putea să facă lucrarea el însuși nici nu stetea cu mare părere de rău, temându-se mai apoi de a fi turburat și atacat cu foarte mare desavantaj al locului unde se găsea, de către foarte numeroasa armată creștină sporită prin venirea unei alte numeroase mulțimi de Unguri bine armați valoroși creștini; de aceia el făcuse să se înțeleagă (făcuse cunoscut) la Poartă că lucrurile sale steteau în mâinile Domnului Dumnezeu, și că ar fi trebuit să se îndoiască (imulțesea) rugăciunile în toate cartierele. Să se facă procesiuni publice.

Moldovenii (Li Bogdani) se înțeleseseră ca să stea gata cu armele în mână pentru a se opune contra aceluia care ar încerca să le facă vreo supărare, fiind neapărat ajutați de Poloni cu pretențiunea ca îndată ce în Valahia stăpânește Transilvanul, tot așa în ținutul Moldovei să stăpânească Baronul Giaslovechtz, Domnul Rasciei, supus al Regatului Poloniei, care să se găsească în persoană la acea apărare cu Cazacii Podoliei și cu un mare număr de Poloni.

G) — *Raportul anonim din Viena, din 16 Sept. 1595.*

„Din partea principelui Transilvaniei, care susține cea mai mare parte a zisului războiu avem (știre) că a fost cucerită Lipa (Lipova, cetate în Banat, la eșitea Mureșului din defileu) și aproape în acest timp am avut neașteptata noutate a înfrângerii lui Sinan-Pașa; despre care, deși este singură, nu pot spune în acest timp alt amănunt decât că vulpoii de Sinan văzând că este trebuință de a ajuta Strigoniul, neputând face acest lucru în mod sigur fără a da o strânsoare Transilvanului, (2) se hotără a construi un pod peste Dunăre și a trece în Valahia, unde a găsit întâlnirea (ciocnirea) sa cu Transilvanul, și s'a încăerat cu acela cu atâta ardoare, că zic (ei) că bătălia a durat toată ziua de 2 Sept., (13 d) și de două ori odihnite armatele, (13 b c) după ce Transilvănenii fuseseră nevoiți a cedă, dar că reîntorcându-se a treia oară la luptă, (13 b, c) lovira cu atâta putere pe Turci, încât au înfrânt a lor furie punându-i pe fugă, și un mare număr din ai lor inecându-se prin ruperea podului de către mulțimea Turcilor. (13 b).

Acolo se zice că se găsia deasupra Pașa însuși, care se salvă prin buna voința soldaților săi; — înfrângerea trebuie că a fost cu mareucidere a inamicilor prin lunga durată a luptei, deși nu cu puțină pagubă de ai noștri și foarte mare pierdere de cai și mulțime de răniți. (13 b).

Slavă lui Dumnezeu că acum se poate zice că ai noștri sunt stăpâni pe campanie; de aceia nu trebuie să ne îndoim de fericitele rezultate, deși acolo (în Ungaria) nu este un astfel de bun comandant (ca Mihai-V) care la o asemenea armată s'ar cere pentru a face în acest an atât ca să putem spera mai departe liberarea Ungariei.

H) — *Raport anonim din Praga, din 19 Sept. 1595. D. H., V. III, 2, p. 132.*

„Starea înfloritoare începută din partea imperială mergea cu mai mari rezultate continuând cursul său până au ajuns la bătălie Moldovenii, Valahii și Transilvanii de o parte, și armata otomană condusă de Sinan Pașa de altă parte; și creștinii au câștigat din această (ne) întreaga victorie, după cum deja de puține zile mi-a făcut cunoscut il Signor Ronfo, precum are obiceiul să facă despre lucruri importante.

Turcii cu generalul lor și cu lucrurile aparținătoare armatei trecuseră podul pe care îl pregătiseră peste Dunăre, și după scurte popasuri întâlniră acele națiuni, care unite și hotărâte mergeau ca să găsească inamicul pentru a se bate.

Locul era șes închis de o parte de lagărul creștinilor, iar de altă parte de Dunăre pe care Turcii și-o lăseseră în spate. (10, 11, 12)

Amândouă armatele care se încăerară, se bătură cu toată sălbătecia mult timp, dar în urmă Turcii tăbărăți și vânați cu mai

mare putere începură a se retrage, și apoi în chip vădit a fugi; (13 b) și fiind urmăriți până la Dunăre, văzând moartea rușinoasă și sigură către care alergau, dacă s'ar fi aruncat în fluviu, întoarseră fața și reluară lupta cu mai mare ardoare, față de care creștinii înspăimântați de năvala neașteptată pe care o făcură inamicii, nu putură susține furia lor și se lăsară a fi împinși înapoi până în cartierele lor. (13 b c).

Acolo fiind găsiți acei carii erau de pază, fură ocărăți pentru lășitatea și fuga lor, și le fu arătată pieirea în care ei cădeau dacă se lăsau a fi învinși de Turci. (13 b).

De aci întăriți și ajutați de aceia se reîntoarseră la luptă în care Turcii fiind deja obosiți prin lungă luptă și speriați de noul număr adăogat la creștini, începură a slăbi, și crescând curajul dușmanilor lor, fură covârșiți și puși în evidentă înfrângere, din care nu mai putură a se pune în ordine și nici a se ridică. (13 b c).

Mulți Turci au fost uciși și și mai mulți au fost inecați în fluviu; a fost luat și steagul de căpetenie pe care era însemnat numele lui Mahomet profetul lor; a fost omorât un pașă de la Poartă, și însuși Sinan, pe când apucă să facă un mai larg înconjur pentru a se salva, a înemerit în niște mlaștini din care calul său neputând să iasă, el fu ridicat pe brațe de câțiva soldați pentru a fi dus dincolo de râu; și apoi s'a văzut cum se rupe și se distruge podul din cauza mulțimii mari de oameni care era acolo deasupra, neștiindu-se dacă însuși Sinan în acel moment fusese dus în loc sigur, sau dacă nu cumva odată cu distrugerea podului căzuse și pierise și el. (13, b, c).

Nu se știe numărul soldaților carii au luptat de o parte și de alta, și cu atât mai puțin de numărul celor morți, dar fiind lupta lungă, aproape întreaga zi, cum se zice, și fiind odată începută și de două ori reluată, (13 c), inclinând victoria, când de o parte, când de alta, se crede că un mare număr a lipsit din ambele armate.

Aceste (știri) particulare (adică nu oficiale) au fost spuse de Signor Ronfo de asemenea pe când Dumineca trecută am avut ocaziunea de a vorbi cu el, și adăogă că noutatea fusese scrisă de Serenisismul Maximilian Majestății sale, și că Alteța Sa îl știa de la doi gentilomi pe carii pentru acest scop îi invitase la Principele Transilvaniei, care scria că a avut știre particulară de la căpitani săi carii se găsiseră în acea zi (acolo), zicând că nimeni (nu se așteapta) ca de la un asemenea principe să fi fost trimeasă (o astfel de știre) anume Majestății Sale încât să fi avut confirmarea unui atât de mare succes, și astfel să fi știut întâmplările particulare care s'au petrecut acolo, de care totuși până acum nu s'a avut altă știre; și din această cauză se pare că nici nu s'a cântat în biserică imnul de mulțumire lui Dumnezeu pentru victorie, și nici nu s'a îndeplinit de către Majestatea Sa îndatoririle de a trimite felicitări, cum are obiceiul de a face în astfel de ocazii, așteptând ca printr'o anumită persoană din Transilvania să

se confirme ceia ce s'a aflat, și ceia ce aci se ține drept adevărat. Grația.

I) — *Raport anonim din Praga, din 26 Sept. 1595. D. H., V. III, 2, p. 134.*

„A sosit confirmarea bătăliei petrecute în Valahia cu victoria creștinilor, după cum înștiințai pe Serenitatea Voastră, și a eșit sângeroasă pentru amândouă părțile, după cum acela judecă că s'a putut întâmpla. Sunt mulți morți din partea învingătorilor și cai în foarte mare număr; și fu adevărat că și o parte și alta, acum fugiă, acum se restabileă, (13 b, c) dar în sfârșit creștinii făcând mai mult măcel în Turci și gonindu-i dincolo de pe pod, rămaseră stăpâni ai câmpului de luptă. — (13 b)

Acolo rămase mort un pășă de la poartă, și Sinan generalul se ține ca sigur că acolo ar fi pierit, zicând unii că a căzut de pe punte în baltă, dupăcum scrisei Serenității Voastre, și alții zicând că fiind amestecat prin mulțimea care fugea, îi căzuse calul de sub el și se găsea călcat în picioare de alții carii treceau; câțiva spioni încă afirmă că au văzut pe ficiorul care și în Buda a purtat un oarecare semn atârnat de o panglică pe care obișnuesc să îl poarte turcii când pleacă toți (la războiu). — (13 b)

Se zice că Turcii trecuseră podul, pe care îl făcuseră peste Dunăre spre Valahia, nu cu toată armata, ci cu o parte, pe când creștinii, după ce fusese trecut un bun număr, le eșiră împotriva, și înfăptuiră isprava de arme prin care fu pedepsită îndrăsneala lui Sinan, care având armata inamică în față hotărâse să facă să treacă râul armata sa, și nu se gândise la cele ce a urmat; dar disprețul pe care îl avea de inamic, fu cauza marei nenorociri; fu nesigură eșirea din luptă, pentrucă Turcii ajunseseră până la artileria creștinilor, și se făcuseră stăpâni pe o parte din aceasta (ne), dar apoi fu recucerită cu pierderea totuși a trei bucăți; și și acolo fură cucerite 6 din ale Turcilor. (13 b)

Se zice apoi că a fost nimicit un mare număr dintre inamici în apă, pentrucă cei ce fugeau din bătălie se întâlneau pe pod cu cei carii veneau pentru a-i ajuta; și pe când o parte împiedică pe cealaltă, amândouă părțile prin greutatea îngrămadită făcură să se desfacă podul care îi susținea. (13 b).

Nu se știe în adevăr câtă lume se găsea adunată în acele armate, dar s'a înțeles bine că creștinii nu erau toți acei carii se găseau înarmați în acea țară; și că dacă acolo ar fi fost numărul întreg. (14) se zice că (creștinii) ar fi urmărit încă mai mult; din această cauză (Sinan) voia să înceapă să ridice bagajele și să mișce tâbăra dentru a se retrage într'un loc mai depărtat și mai sigur, dar văzând că creștinii nu făceau altă mișcare, se abțină de la aceasta. (13 b, c).

Dacă se făcea ceia ce nimeni nu sfătuia, după cum am scris Serenității Voastre, adică (dacă) s'ar fi condus astfel cea mai mare parte din forțele imperiale în acea țară (în Valahia) pentru a în-

tâlni armata turcească și a o combate, ar fi fost deja aproape de tot infrântă și distrusă, dacă încă acle popoare ar fi fost însoțite de oarecare cete de oameni exercitați și bine înarmați, precum și de cavalerie și de infanterie, sau germană, sau italiană cu mai bune căpetenii, ar fi făcut lucruri foarte mari; dar întârzierea și bănuelile împiedică acest bine.

Prin judecata obișnuită acele popoare merită să fie sărbătorite cu mare laudă pentru că singure, nearmate și numai cu o parte din puterile lor au dobândit această victorie. (14).

Transilvanul înțelegând succesul trimesese un bun număr din oamenii săi (din armata sa), și unii zic, că el ar fi mers în persoană către acea țară pentru a face (a aduce) mai mare folos, și a urmări reușita norocului, dar sta așteptând de a afla oarecare noi lupte, sau oarecare retragere (retirată) mai depărtată a Turcilor, (14) despre carii nu numai acei carii scăpaseră din bătălie, dar încă acei din alte țări carii au fost de față, spun că (Turcii) erau descurajați și înspăimântați zicându-și că pedeasupra tuturilor altor lucruri plâng pierderea șteagului lui Mahomet, părându-li-se că au fost părăsiți de Dumnezeu și de profetul lor, pretuind acest succes (al Creștinilor) ca o nefericită prevestire a nenorocirilor care aveau să urmeze. (13 b).

(Turcii) se tem deasemenea că aceste victorii (ar putea) să fie (o încurajare) pentru a ațâța pe principii creștini de a se uni pentru înjosirea și stingerea aceluia imperiu; și carii înțelegându-se, să adune în Ungaria mulți soldați italieni, — și (când se gândesc) că însuși Papa ar putea să ia asupra sa întreprinderea acestui războiu, — rămân mai descurajați și mai înspăimântați, după cum (știu) din povestirile diverșilur spioni, carii au avut cunoștință de aceasta.

J) — *Raport anonim din castrele Serenismului Maximilian, din din 5 Sept. 1595. D. H., III. 1, 241.*

„Sosi în ajun cunoscutul transilvan care aduse scrisori principelui nostru despre cunoscuta nouă victorie contra Turcilor în Valahia.

Era de față (la luptă) însuși Sinan, fără să se fi lăsat la nimicire.

De trei ori ai noștri respinși, de trei ori se reîntoarseră, (13c) și în fine pe toți îi prăpădiră, luptând întreaga zi. (13 d)

Insuși Sinan Pașa de pe cal sări jos în râu, și în fine fu târât la ai săi după ce două zile stătu acolo mănjit cu noroi. (13b)

J²) — *Știri din Veneția despre luptele cu Sinan-Pașa și Tătarii Hanului, din 11 Decembrie 1595. D. H., XII, p. 109.*

Scrisori sosesc din Cluj (29 Oct.) după un curier al lui Sigismunt Bathory . . .

Se expune luarea Târgoviștei de către Mihai și Sigismund și luptele dinspre București și Giurgiu, — și apoi urmează :

„După știri din Moldova, ajunse la Cracovia, „Mihai-Voevod, fiind ostaș viteaz, se așezase într'o pădure spre a apăra mai bine țara de Turci, și un sângeac din armata lui Sinan luând hotărârea de a-l prinde, voevodul aflând aceasta, părăsi pădurea lăsând acolo cu toate acestea multe bagaje și de ale mâncări; unde ajungând sângeacul cu 3000 de Turci, și socotind ca voevodul a fugit se puse să mănânce și să bea, și în acel moment voevodul, cu 1200 călăreți veni pe la spatele lor așa fără veste că îi tăie pe toți în bucăți. (13 a b).

K) — Extras din „Isvodul Logofătului Theodosie“, „Tesaur de Monumente pentru Țacia“, V. I., p. 1, ed. 1845.

„Mihai înainte de sosirea inamicului trimise muierea, copiii cu tot ce avea mai scump la Sibiu în Transilvania; iese din București cu oaste de 8000 (4) și merge de-și așeză tabăra la Măgureni (7) (Măgurele) distanță de două mile; aci se consultă cu căpeteniile oștirii asupra modului cum să poarte războiul mai înțelept și mai fericit pentru țară; după aceia mai o lună întregă împiedică inamicul la facerea podului, (7) până ce în urmă câteva mii de Turci isbutesc a trece Dunarea la o depărtare de două zile în jos de Giurgiu, în timp ce alții o treceau în vase în fața Giurgiului. (8) Atunci Mihai se vede constrâns a se retrage și a păstra pe ai sai pentru luptele cele mari ce se apropiau; (8) iară Sinan-Pașa isprăvind însfârșit podul apărât ca de o ingramădire (ingrădire) de cetățuia din insulă și de vasele cu oameni înarmați, așezate de amândouă laturile lui, atinge malul Țării Românești, îl ocupă, purcede înainte împreună cu ceilalți Pași, cu oastea și munițiunea sa, și în locul ce se chiamă Călugăreni, tare prin dealurile, pădurile și râul său Neajlov, (12) după ce trece trei poduri (12) se oprește, și în depărtare de două . . . ile de la tabăra lui Mihai își așeză corturile într'un loc mai potrivit și mai sigur. (10)

Eroul nostru văzând că nu-i rămâne acum altă alegere decât, sau să lupte, sau să fugă, cu inima plină de încredere sfătui pe ai săi că mai bine să se lupte cu bărbăție pentru mântuirea patriei și a creștinătății decât să fugă cu rușine.

În următoarea zi de 13 August, înainte de revărsatul zorilor, iese la luptă cu oaste puțină, dar sub apărarea sfintei cruci, isbește în însăși tabăra turcească cu atâta furie încât nici fireasca poziție a locului nu-l împiedică a sfâșia unul din corturile vrășmașului. (13 a, b, c)

Turcii într'o poziție mai norocoasă, superiori prin mulțimea și pregătirea lor de războiu, se luptau din toate puterile: lupta ține mai multe ore cu indoială, care din doi va birui; în sfârșit Turcii resping pe creștini până la un sfert de milă, aceștia se retrag luptându-se neincetat și pierd 11 tururi. (13 a, b, c)

Creștinii abia 16.000, (4) departe de a se putea asemăna cu

numeroasa oştiră a păgânilor, deși se văd constrânși a se retrage, ei însă totdeauna se retrăgeau în șiruri dese în forma unui colț militar spre șesul câmpiei, nu cumva să pătrundă dușmanul aci și să-i împresoare; (13 b, de altminterlea pădurile și dealurile (12) încă împiedeau planul Turcilor, locul de luptă de abia având lărgimea unu sfert de milă. (12). Într'aceia tunurile turcești fulgerau fără incetare, armele lor se năpusteau încă cu bărbăție asupra micii oștiri creștine; (13 b.) era momentul, când se cerea neapărat o mișcare eroică, o faptă măreață, care să cutremure inimile păgânilor, și să înalțe pe ale creștinilor.

Atunci mărinimosul Ion Mihai, invocând ajutorul Mântuitorului, apucă în mână o secură militară, se aruncă singur în șirul dușmanilor, lovește în piept pe unul din căpitanii turci, tăie în bucăți pe altul, și după o luptă de erou se întoarce la ai săi neațins. Căpitanul Albert Kiraly adunând pe ai săi fulgeră două tunuri drept în gloata cea deasă a inamicului, și o rărește înfricoșat, (14). În zadar cercau Ienicerii a plini golurile prin focurile lor: căci îndată 200 de Transilvăneni, și toți atâtea Cazaci cu căpitanul lor Cocea, pedestrii se reped cu înverșunare asupra-le, turbură ordinea, culcă la pământ și taie oastea turcească, (13 a b). de la spate și din coastă îi lovește cu bărbăție Mihai cu ai săi, (13 a, b.) și astfel confundă, încât de-cu-seară recâștigând cele 11 tunuri, mână bătându-i dindărăt ca pe turmele de vite, și îi alungă în ruptul capului spre tabără. (13 b, c).

În această ameteală a fugii turcești Sinan Pașa în fruntea taberii cade de pe podul Neajlovului, îi sar doi dinți, și se crede ferice putându-și scăpa viața, (13 b). Asan Pașa se ascunde cu rușine în desimea spinetului, deabia în următoarea zi se rărește la ai săi. (13 a, b).

Iară Pașa din Anatolia, cel de Zain, și Heidar-Pașa și alți mai mulți căpitanii și 3000 de oșteni fură tăiați, din creștini abia căzură câteva sute, și dacă întunericul nopții nu împiedica pe Mihai în acea ferbințeală a luptei fără îndoială era să frângă de tot puterea dușmanului și să pună deodată capăt războiului, (13 b).

L) — Extras din „Istoria Țării-Românești de când au descălecat Românii“ numită și „Cronica Anonimă“, „Magazin Istoric p. Dacia“, ed. 1844.

„În vremea aceia fiind Aron Vodă Domn Moldovei trimisu-i-au Bator Sigmon osti ajutoriu și căpitan peste ei Bercea Andreiaș, și nevoindu-se Aron Vodă pentru creștini tare, tăiară Turci mulți, ca să dobândească cinste, iar el căzu la mare pacoste și năpaste, pentru multe pări mincinoase. Că trimise Bator Sigmon de-l legase cu Doamna sa, și-i luară toată averea scoțându-l din țară cu mare rușine, bângându-l în temnița Vinților, tâindu-i boiarii și toate capetele, la Aprilie 23, an 7103 (1595) și puseră domn în locul lui pe Râșvanu, care era Aga la Aron Vodă, și-i schimbară numele Ștefan-Vodă; iar Mihai-Vodă, dacă prinse de veste tare se întristă.(1)

Pre acea vreme muri și Sultanul Murat și luă împărăția Sultanul Mechmet, și dacă stătu el împărat nu putu răbda atâta rușine, (1) ci alese pe Sinan Pașa, cu mulțime de Turci, trimițându-i asupra lui Mihai-Vodă, carii viind până la Ruși (Rusciuk) făcură pod peste Dunăre. (5).

Mihai-Vodă dacă înțelese de aceasta el încă își strânse oștile, ca sa iasă împotriva vrășmașului (4, 14) trimise și la Ștefan-Vodă al Moldovii ca să-i vie cu oști ajutoriu, și îndată purcese gata. Iar Bator Sigmon trimise la Rudolf împăratul creștinesc, ca să-i dea pe soru-sa să-i fie crăiasă, (1) trimise și la Mihai-Vodă, văzând atâția vrășmași că vin asupra creștinilor, trimis-au la Bator Sigmon pe Stroe Buzescu și Radu Calomfirescu, cu daruri scumpe de nuntă, (1) și spuseră și această veste, cum Turcii cu toată puterea împărătească au sosit la Dunăre (6) și au făcut pod să treacă asupra creștinilor. (7) Atunce Bator de grabă trimise în toată țara lui, de-și strânse toate oștile și trimise și la împăratul creștinesc de-i dete o seamă de oști ajutor. Iar până vru a veni ajutorul de la Bator, (14) Turcii trecură Dunărea, și începură a robi și a prăda, și puseră tabără la sat la Călugăreni, (10) iar Mihai-Vodă dacă văzu că i se zăbovește ajutorul, (14) el își strânse oaste câtă avu, (4) și pripi de se loviri cu Turcii de față în apa Neajlovului în vadul Călugărenilor; (7, 11) și fu răsboiu foarte mare, la August 13, de dimineață până în seară, (13 d) și mult sânge se vărsă, cât și apa era amestecată cu sânge. (13 b) Atunce Sinan-Pașa văzând că nu-i sporește, înturnatu — s'au cu rușine; deci el strânse toți Pașii și toate capeteniile oștilor și făcură năvală mare asupra lui Mihai-Vodă, (13 b c) ca să isbândească într'un chip, și luară câteva tunuri. (13 b) Atunce Mihai-Vodă văzând atâta hărborie mare, el încă își strânse toți boiarii și toți căpitanii, și eșiră întru întâmpinarea lor de față și aci și Mihai-Vodă cu mâna lui tăia pe Caraiman-Pașa și înfrâneră pe Turci înapoi. (13 b c). Ear boiarii și Căpitanii pre capete năvăliră asupra Turcilor, de-i tăia și-i ineca în tină. (13b) Deci cu câtă fală venia Sinan-Pașa la acel răsboiu mai cu multă rușine se întoarse. Și luă Mihai-Vodă toate tunurile înapoi și multe steaguri turcești. (13 b) Iar când fu peste noapte, Mihai-Vodă făcu sfat cu boiarii, cum ajutorul nu mai vine de la Bator, (14) și fiind Mihai-Vodă cu puțină oaste, nu vor putea sta împotriva Turcilor, că erau foarte mulți, ci socotiră, cum vor face să se poată lupta cu atâția vrășmași, ci se deteră înapoi pe apa Dâmboviței în sus la sat la Stoenești (15) așteptând de la Bator să le vină ajutor.

M) — Extras din „Cronica lui Const. Căpit. Filipescu“, „Magazin Istoric“, V. I, T. I, p. 58.

„Auzind împăratul Amurat aceste fapte ale Românilor (1) lt. 7103 (1595) a poruncit Sinan-Pașai să facă pod peste Dunăre să treacă oștile în Țara-Românească, și au dat poruncă tutulor oștilor den Anadol și dela Rumele să vie. (5) Și vara la anul care s'au

scris mai sus, au venit toate oștile cu Sinan-Pașa Vizirul la Dunăre (5) și fiind podul gata au trecut la Giurgio. (8).

Mihai-Viteazul încă și-a strâns oștile (4) și au scris lui Bator Jigmon să vie cu oaste ungurească. Dar zăbovindu-se însă Ungurul, (14) el au eșat cu ce avea înaintea Turcilor. Și la Călugăreni s'au întâlnit cu Vizirul, și dând războiu vitejește, pre Sinan-Pașa încă l-au oborât după cal în gărlă, și un spahiu l-au scos așa ocărât. (13 b).

Că Mihai-Viteazul ca un fulger umbla pen oaste tăind și oborând jos, și cu mâna lui pe Caraiman Pașa l-au tăiat. (13 b).

Văzând Vizirul aceasta s'au întors la locul unde era tabărat, iar Hasan-Pașa cu Mihnea-Vodă venea pen pădure să lovească oastea lui Mihai-Vodă pe denapoi, (13 a) cărora prinzându-le de veste s'au pornit însuși cu sabia a mână și viteajăi lui după dânsul au intrat ca lupi in oi, și când-de-când era să ajungă pe Hasan-Pașa să-l taie cu mâna lui, însă au scăpat; (13 a, b) și, ducându-se la Vizirul, își spunea unul altuia patimile, și să mira in ce chip ar face să prindă pe Mihai-Vodă cu visleșug, că in puterea armelor nici cum nu putea.

Și chemând Pașa pe Mihnea-Vodă i-au zis: să scrie la niscareva boieri prieteni ai lui că le va da Vizirul 50 000 de galbeni să imparta oștilor și să prindă pe Mihai Vodă, sau să-l lase (să-l părăsească) (15).

Și scriind Mihnea-Vodă la un Dan Vistierul și la alți boieri, și trimițând într'ascuns, au început boierii să-l ficlenească, și mai vartos pre Unguri să amăgească cu bani; ceea ce s'au și făcut, că vrea Ungurii să-l lase și să fugă. (15).

Aceasta Mihai-Vodă văzând, s'au retras la Rucăr de au așteptat pe Craiul cu oștile ungurești. (15).

N) — Extras dintr'o cronică publicată in D. H., V. XI p. 302.

„Sinan Pașa însă aducând armata la Dunăre contra Moldovei, -erau așteptați și Tătarii dintre carii tocmai atunci eșiseră în expediție in număr de 70-80.000, - așternea un pod peste Dunăre, și cu alți doi Pași drept in Moldova și Valahia căutând să ajungă. (2)

Dar alergară înaintea lui, Moldovenii, Valahii și Transilvănenii in număr de aproape 20.000, (4) și în ziua de XXI (sic) Septembrie dând lupta de dimineață până seara, (13 d) luptară cu atâta ardoare și opintire încât de amândouă părțile căzând mulți fiecare parte este constrânsă de două ori a se odihni (răsufli). — (13 c) A treia oară (13 c) in sfârșit Turcii adunându-se se repeziră și la pod alegând amestecați unii peste alții căzură și se sufocară.—(13 b)

Insuși Sinan și cu cei doi Pași, tovarăși ai săi nu avură un noroc mai bun. — Căci el in baltă fiind căzut a fost scos de ai săi plin de noroi și dus in tabără. (13 b)

Turcii au pierdut in această luptă șteagul cel verde pe care obișnuște să-l păstreze la Meca și a nu fi întrebuițat decât la

cea mai mare nevoie și prezentat la ceremoniile solemne. — (13 b)

Prin această iris (sic) ?) și fața lui Mahomet a fost umbrită (?).

Despre însuși acest lucru fiind adusă știre în tabăra Turcilor chiar puțin timp înainte de predarea Iauriniei (deditionem Iaurini), facibus et lychnis multis (?), această știre a fost păstrată ascunsă (custoditum est).

Sinan avea atunci în armata sa 60—70000 de bărbați și aducea cu sine din Constantinopole (4) trei noi voievozi cari să fie întronați, unul în Transilvania, altul în Valahia și al treilea în Moldova. (2)

O) — Extras din „Vitejiile lui Mihai-Voevod“ de Vistierul Starinos, poem în versuri, scris la 1601 în limba greacă modernă și tipărit la Veneția în anul 1742; tradus de P. Ilarian, Tezaur de Monumente p. Dacia, T. I pag. 273, ediția 1862.

„Cum Sinan eși din Constantinopole și veni în Țara Românească asupra lui Mihai.

Atunci dară Sinan-Pașa eși din Constantinopole și venia drept în Țara-Românească vrând din toată inima să intre în țară și să o cuprindă, vrând și pe Mihai să-l piardă (2) Acestea vrea Sinan-Pașa, iar Mihai-Viteazul vrea altele, urzind mari stratageme și planuri de resbel. Cum veniră de-i deteră de știre că vine Sinan-Pașa cu oaste foarte tare, curând își adună oștile (4) și merse de le așeză la Călugăreni (7) ca să vadă pe Sinan-Pașa ce are de gând să facă. Trimise și la Sigismund să vie din Ardeal cu oștile lui. Eară dânsul veni și se așeză aproape de Copăceni, (7) când și Turcii ajunseră la Călugăreni. (10) Atunci merse cu cutezare de-i întâmpină pe punte. (12) Aci să fi văzut pe Turci cum înotau ca niște porci. Câți veneau asupra lui, ca un balaur îi risipea și cu grămada în mocirlă îi arunca. (13 b).

Și pe însuși Sinan-Pașa, pe întâiul lor căpitan l-aruncă de pe cal și îl cufundă în smârcuri; ca un porc s'a înămolit și și-a pierdut turbanul și i-a căzut feregeaua și răsul-au toți; cât pe aci era să se înecă în acele smârcuri; așa de bine mi-ți-l lua, ca cu furca, și-l aruncă de-i săriră din minte toate cugetele de trufie și laudele cele mai mincinoase. (13 b).

De altă parte eșiră din ascunzători Mihnea și Hasan-Pașa, acel Hasan viteaz cu oști nenumărate și vrură să apuce pe Mihai la mijloc, de două părți să-l bată (13 a, b) dar el se întoarse asupra-le cu inimă îngrozitoare, de-i făcu să-și piardă toată vitejia, se întoarse cu sabia în mână, ca un fulger în ei se repede, și-i risipește îndată (13 b). Uimiți, de spaimă Hasan-Pașa nu-și vine în simțiri decât prin o nouă spaimă când auzi cum a aruncat pe vizir în smârc. Fiori de moarte atunci îl cuprinseră, tremura inima în el, picioarele nu-l mai țineau, și arma nu o putea apuca; ci fugea înspăimântat înaintea lui Mihai, care gonindu-l după urmă mănios îi strigă: să stea dacă este viteaz, să se lupte cu dânsul piept la piept; dar Turcului nu-i da mâna să stea, ci fugea și alerga la Vizirul (13 b), căruia îi spuse câte a pățit de la Mihai; de aseme-

nea și Sinan a început să-i spună cum de frica lui Mihai a învățat să înoate; îi spune cum acesta îl lovide cu paloșul; cum îl aruncase în baltă, și era pe aci să-l prindă; și de nu era un spahi ce alergă să-l scoată, s'ar fi și inecat; cum îi făcuse acum la bătrânețe rușine ce nimeni altul în toate împărățiile lumii nu se găsim să-i facă. (13 b). A daose apoi: „cum să facem să-l învingem? ia să le propunem galbeni, așa vom isbuti, să dăm noi la boeri, și ei îl vor lăsa, căci dându-le lor aur curând îl vor predă.

Atunci Mahomed Beiu dise lui Mihnea Vodă: „Ție am decis să-ți dăm această însărcinare“. Și el răspunse. „știu eu cum să-l prind; toți boierii de lângă dânsul sunt ai miei“. Apoi propuse lui Dan Vistierul să-l prindă viu, și să-i dea bani. Pre loc Dan alergă la întâiul căpitan care se numea Kyrat Albert, și îi zise: „de vrei să trăești încă, și să nu-ți pierzi capul, du-te în țara ta și lasă pe Mihai. Ia 50.000 de galbeni și întoarce-te de unde ai venit cu toți ai tăi: căci au venit Turci mulți foarte, și de ne vor împresură, ne înecă pe toți în aceste smărcuri. Lasă pe Mihai să vedem ce va să facă; este peste puțină să nu-l prindă; de aceia tu ia galbenii, ce vrea să ți-i dea Pașa, și lasă-te de calea pe care ai plecat. Kyrat Albert îndată și plecă. (15) Mihai însă numai-decât înțelese lucrul; și pricepu că de la boieri venea trădarea. Se trase dară într'un loc aproape de Rucăr (15) unde de mai înainte făcuse pregătiri, și acolo așteptă pe Sigismund din Ardeal, stând la o parte până când să vină acesta.

P) — Extras din „Despre Viața lui Mihai-Viteazul“; poemă scrisă de Gh. Palamed în anul 1607, tradusă de O. Tafrali.

„După ce Sultanul află că Mihai se face tot mai tare, că face pagubă într'una și că omoară pe Turci, (1) voi să-l nimicească prin marea sa putere, și să-l sdrobiască. (2)

Poruncește, dar, lui Sinan-Pașa, ca în două săptămâni să se găsească în Muntenia cu 100.000 (4) de oameni. Sinan îndeplinește porunca Sultanului, strânge oștire și sosește la Dunăre. (5) Deoarece, însă, Dunărea este un fluviu mare, adânc și lat, cum altul asemenea lui pare-mi-se că nu se mai găsește, îi venea greu să-l treacă cu numeroasele oști ce avea, și cu aceasta se frământa.

Turcii leagă lanțuri foarte puternice de la un capăt la altul, fac un pod și intră în Muntenia.

Mihai văzând o așa de mare oștire, care putea să facă praf Țara-Românească, ca un bărbat vrednic ce era și cu sufletul tare, s'a pus cu multă bărbăție să se împotrivească și avea nădejdea în Dumnezeu, care este începutul și împăratul tuturilor. Și-a orânduie toată oastea spre a lupta cu acea năpraznică fiară, care venise asupra-i ascuțindu-și dinții; și întorcându-se către oștenii săi începu să le rostească pe scurt aceste vorbe:

„De vreme ce de la Dumnezeu orânduială este, ca cu mic cu mare, toți să murim, tot una face de a fi mai curând ori mai

târziu. Mai bine, dar, să murim cu cinste în lume pentru a noastră neatarnare, mai cu seamă că am dat de un prilej de mult dorit și căutat. Toți pentru moșie și pentru creștinătate să ne vărsăm sângele, cum se cuvine! Căci ce ne folosește viața, vestiți oșteni, când suntem dați ocării Turcilor? Fiara asta altceva nimic nu caută decât să ne robească pe noi creștinii, și să ne facă a privi distrugerea ortodoxiei, a bisericii, a tuturilor creștinilor! Sfintele mănăstiri să fie dărâmate și cetățile creștinilor distruse, moaștele sfinte arse, sfânta cuminecătură vărsată la pământ de de către câinii aceștia! Să ne vedem nevestele și copiii luați în robie, preoții și călugării legați și bătuți, ogoarele noastre calcate! Turcii să ne ucidă fără milă, să schinjuiască pe creștini! Să dăm deci lupta ca niște vrednici oșteni, ca să învețe altă dată acești câini, cum să ne prețuiască. Și am nădejde în Dumnezeu că o să biruim și o să lăsăm în lume o faimă nemuritoare! — Fiți numai încrezători în mila lui Dumnezeu! Fiecare avânte-se ca un viteaz flăcău, dee năvală în Turci, lupte-se cu ei, și fără milă să verse în țărână sângele lor! Că voinicului îi trebuie voce bună să lupte. ar isbânda stă în mâna lui Dumnezeu să o dăruiască“.

A mers apoi de a găsit un loc ce i-a plăcut care românește se numește Călugăreni. (7) Era mlăștinos locul pe unde trebuia să treacă Pașa cu întreaga lui oaste. (12) Mihai s'a oprit acolo cu voce bună, în partea cealaltă ca să aștepte pe Turci cu Pașa dincolo; (12) își înnumără și oastea și au eșit cei numărați cum două-sprezece mii, (4) toți înveșmântați în fier. Aceștia erau călări. (4) Afară de ei mai erau alte 6000, de pedestrași, (4) oameni iarăși de trebuință. Pe toți aceștia i-a pus, după practica războiului, pe fiecare la locul său, după cum se cădea: la aripi așează pedestrașii, la mijloc călărimea, și bombardele înainte, (13 a) așa cum i-a plăcut.

Intre acestea și Turcii s'au pus în mișcare și înaintau cu îndrăzneală; ei ajunseseră la acel loc; intrând în glod, se grăbiau să-l treacă și n'aveau nici-de-cum teamă, se sileau numai să înainteze fiind târziu. (13 b) Oștile lui Mihai nu se puteau zări fiind umbrite de pădurea și tufișurile ce erau pe acolo. — (10) După ce Mihai află că vrășmașii vin grămadă, fără rânduială de bătaie, scufundați în nomol și după ce ei ajunseră aproape, începe bombardarea, iar pedestrașii focurile de pușcă, și numai — decât îi turbură pe Turci, de li s'a părut că din cer le-a venit focul, că Dumnezeu vrea să-i ardă; și au început fuga: (13 b) să dea îndărăt ei nu pot, înainte nu-i lăsă Mihai; începură atunci unii pe alții să se calce, căci erau o pusderie; și așa s'au inghesuit că le-a fost foarte greu să se întoarcă cu caii. — (13b) Atunci și restul oștirii lui Mihai s'a năpustit asupra Turcilor și îi pune în zăpăceală de s'a acoperit mlăștina și nu se mai zăria de sângele ce a curs din trupurile turcești. — Pe Pașă așa de tare l-au strâns ai săi în mijlocul lor că prăbușindu-se de pe cal, l-au trimes îndărăt numai — decât să nu se prăpădească. — (13 b)

Văzut-ați vreodată cum se calcă strugurii în lin și mustul curge din ei de se umple curătoarea? Așa și caii creștinilor călcău

pe Turci și umpleau mocirla cu sângele lor. — Câți-au reușit să iasă din glod, s'au împrăștiat ca vai de ei! — Până să se curme lupta, uciderile și măcelul pentru Turci, întunerecul se întinse peste tot gonind soarele și învăluindu-i razele să nu mai lumineze. (13 b) Iar zeul Marte hotărâ ca vestitul Mihai să nu se mai bată, să se retragă din luptă; și el l-a ascultat: (15) se lasă atunci de luptă și toata noaptea aceia dădu îndărăt! Și porni numai — decât îndreptându-se spre Ardeal și retrăgându-se din Muntenia. Intr'adins făcut-a el aceasta ca să incurce pe câinele de Sinan și să-l aibă la mână; pentrucă un căpitan caută să fie dibaciu, viteaz și cuminte, să ție seama de împrejurări ca să-i dea isbânda; în soartă să nu se încreadă nici-de-cum mereu într'un fel că ea-i înșelătoare pentru neamul omenesc. (15)

A doua zi de dimineață Sinan, după ce eși din mlaștină nu se mai încumetă să înainteze, ci aștepta să afle știri adevărate ca să nu se mai înșele, și ca rândul dintâiu, să mai sufere o nouă înfrângere de la faimosul Mihai. — Și a așteptat așa acolo două-trei zile, până când avu știri temeinice, și ridicând mâinele către Dumnezeu îi mulțumi că Mihai trecuse în Ungaria și se deșertase Țara-Românească de el.

R) — Extras din *Balthazar Walthber.* — „*Scurta și adevărata descriere a faptelor lui Mihai-Viteazul, Domnul Țării-Românești.*” Traducere de N. Bălcescu, „*Tezaur de Monumente*” T. I. 1845.

Așa dară la 1595 (Sinan-Pașa) jură și se legă pe capul său că are să le supună, și, însoțit de mai mulți pași iluștri, pleacă cu oaste de 180,000 (4) cu tot aparatul necesariu de rebel, așeză castrele la râpa Dunării din dreptul Giurgiului, (5) restaură cetățuia sfărâmată de Români, și o întărește cu presidie, și cu toate că Dunărea în acel loc era lată de un pătrariu de miliariu, fiind însă aproape de cetățue și de insula situată în mijlocul apei, se apucă cu cel mai inflăcărât și mai neostenit zel să arunce pe acel loc al Dunării un pod pe vase.

Mihai înainte de sosirea inamicului, trimite muierea, copiii, cu tot ce avea mai scump la Sibiu în Transilvania; ese din București cu oaste de opt mii, (4) și merge de își așează castrele la Mărgureni (7) distanță de două miliare; aci se consultă cu capii armatei asupra modului cu care să poartă războiul mai înțelept și mai fericit pentru țară; după aceia mai o lună întregă împiedică inamicul la facerea podului, (7) până ce în urmă câteva mii de Turci isbutesc a trece Dunărea la o depărtare de două zile din jos de Giurgiu, în timp ce alții o treceau pe vase în fața Giurgiului; (8) atunci Mihai se vede constrâns a se retrage și a păstra pe ai săi pentru luptele cele mari ce se apropiau; eară Sinan-Pașa gătind, în fine, podul apărat ca de o îngrădire de cetățuia din insula și de vasele cu oameni armați, așezate de ambe laturile lui, atinge malul Țării-Românești, îl ocupă, purcede înainte cu ceilalți

pași, cu oastea și cu munițiunea sa, și în locul ce se chiamă Călugăreni, tare prin dealurile, (12) silbele (12 și râulsău Neajlov, (12). după ce trece pe 3 poduri, se (12) oprește, și în depărtare de 2 miliare de la castrele lui Mihai, își înfige corturile într'un loc cuviincios și mai sigur. (10 și 11).

Eroul nostru văzând că nu-i rămâne acum altă alegere decât, sau a se lupta, sau a fugi, cu inima plină de încredere presuade pe ai săi ca mai bine să se lupte cu bărbăție pentru mântuirea patriei și a creștinătății, decât să fugă cu rușine.

În următoarea zi de 13 August, înainte de revărsatul zorilor, (13 d) ese la luptă cu oaste puțină, dar sub apărarea prea sfintei cruci, isbesc în însăși castrele turcești cu atâta furie, încât nici fireasca poziție a locului nu-l împiedică a sfâșia unul din corturile inamicului. (13 b)

Turcii într'o pozițiune mai favorabilă, superiori prin mulțimea și aparatul lor belic, se luptă din toate puterile: lupta ține mai multe ore, cu indoiala care din doi va învinge; în fine Turcii resping pe creștini până la un pătrar de miliar, (13 b) aceștia se retrag luptându-se neîncetat și pierd 11 tunuri. — (13 b) Creștinii abia 16.000, (4) departe de a se putea asemăna cu numeroasa oștire a păgânilor, deși se văd constrânși a se retrage, ei însă totdeauna se trăgeau în șiruri dese în figura unui colț (cui) militar (13 b) spre șesul câmpiei, nu cumva să pătrundă inamicul aci și să-i impresoare; dealtmintrelea pădurea și dealurile (12) încă împiedicau planul Turcilor, locul de luptă de abia având lărgimea unui pătrar de miliar. (12)

Într'aceia tunurile turcești fulgeră fără încetare, armele încă cu bărbăție se adoperă asupra micii oști creștine; era momentul când se cerea neapărat o mișcare eroică, o faptă măreață care să cutremure inimile păgânilor, și să înalțe pe acelea ale creștinilor. Atunci mărinimosul Ion Mihai, invocând ajutorul Mântuitorului, apucă în mână o secure militară, se aruncă singur în șirul inamic, lovește în piept pe unul din căpitanii turci, taie în bucăți pre altul, și după o luptă de erou se întoarce la ai săi neatinși. (13 b)

Căpitanul Kiraly Albert, adunând pe ai săi fulgeră două tunuri drept în gloata cea mai deasă a inamicului și o rărește înfricoșat. (13, 14)

Indarnii (în zadar?) Ianicerii cereau a plini desiertulu prin focurile lor: căci îndată două sute de Transilvani și tot atâția Cazaci cu căpitanul lor Cocea pedestrii se reped cu inverșunare asupra-le, turbură ordinea, culcă la pământ și taie oastea turcească, (13 b) iar de la spate și din coastă îi lovește cu bărbăție Mihai cu ai săi, (13 a) și astfel îi confundă încât de-cu-seară recâștigând cele 11 tunuri, ii mână bătându-i dindărăt ca pe turmele de vite și îi persecută în ruptul capului spre castre. (13 b)

Sinan Pașa în fruntea castrelor (?) cade de pe podul Neajlovului, îi sar doi dinți și se crede ferice putându-și scăpa viața.

Asan-Pașa se ascunde cu rușine în desimea spinetelor, de abia în următoarea zi se târăște la ai săi. (13 b)

Iară Paşa din Anatolia, cel din Zain, şi Heidar Paşa şi alţi mai mulţi căpitani şi trei mii de oşteni fură tăiaţi, din creştini abia câteva sute; şi dacă întunericul nopţii nu împiedică pe Mihai în acea fierbinţeală a luptei, fără îndoială era să frângă de tot puterea inamicului, şi să pună deodată capăt războiului.—(13 b, d)

Intorcându-se la locul bătăliei (Mihai) îşi înfige castrele în distanţă de un pătrar de miliar de la inamic, preste noapte salută corturile turceşti prin mai multe tunuri fulgerătoare, aşază veghe numeroase: (13) dela acestea şi de la un turc captiv care nu-i era necunoscut, se informează cu deamăruntul despre numărul şi aparatul de rebel al inamicului. Turcul aflând şi el de numărul creştinilor, zise că de ar şti Turcii una ca asta, şi numai cu caii şi-ar călca oastea în picioare. Acest turc se trimise în Transilvania.

Incredinţându-se domnul de aceste împrejurări şi aducându-şi aminte că nu în toate zilele se arată strălucind aceleaşi stele fericite, incredinţat că mulţimea cea înfricoşată a păgânilor nu uşor avea să se abată de la planul său, temându-se în fine că nu cumva să-l împresoare prin înşelăciune, sau prin stratagemă, şi să-l apese prin puterea lor, şi să-şi piardă deodată fericirea, libertatea şi viaţa: află că cel mai înţelept lucru este a-şi trage castrele înapoi. — (15)

Deci pe la miezul nopţii invocând de trei ori cu viers înalt prea sfântul nume al lui Isus, şi răspunzând îndată şi Turcii după datină cu strigarea Alla Alla: așa chiamă ei pe Dumezeu, —pleacă, şi la 14 August de dimineaţă oprindu-se la râul Argeş distanţă de două miliare, şi dispunând veghe pe la toate intrările, se odihneşte.

S) — Extras din „*Medua istorica a faptelor celor mai însemnate de pre timpurile noastre, de I. Bisseliu. 1601—1617.*—Septemiul I; Apocoma IV; Mihai Domnul Țării Româneşti, tradusă de Papiu Ilarian, „Tezaur de Monumente p. Dacia“, T. I.

„Atunci, Turcii, spre a turbura această nuntă (1) (a lui Sigismund Batory cu Cristina) se folosiră de ocazie şi sub conducerea lui Sinan-Paşa, trecând Dunărea pre poduri, cu oaste foarte numeroasă, şi înaintând înăuntrul Țării Româneşti, şi aşezară castrele în faţa Târgoviştei, capitala Românilor. În acest timp de pericol Mihai plecându-se după împrejurări părăsi credinţa vulturilor împărăteşti şi se însoţi cu barbarii, închinători semilunei. Nici a fost aceasta numai un prepus sau o calomnie; ci (lucru ce ne face să ne minunăm şi mai mult de faptele Românilor din anii următori, fapte atât de fatale casei otomanice) elu se află întru adevăr de partea Otomanilor pre timpul când Sigismund, cu un număr de soldaţi cu mult mai mic, parte sfărâmă, parte risipi oastea cea înfricoşată de 60.000 de Turci.

Atunci Sinan, comandantele Turcilor, încă înainte de a se încinge la luptă cu Batori, cuprins de o spaimă panică, din Ceriu

trimeasă, schimbând planul resbelului, se puse în fugă repede; dar în spatele sale în cetăţuia Târgoviştei lăsase pe Asan-Paşa cu 4000 de Turci ca să apere cetăţuia. Între aceştia se afla pe cum zisem, şi Mihai-Vodă dimpreună cu alţi servi ai tiranului, toţi oameni ai lui Sinan, juraţi a lupta sub Asan. Se mai aflau împreună şi 2000 de ieniceri. În acea zi nu merita oare Mihai de a fi tratat de învingătorul Sigismund ca un necredincios ce trecuse la inamic?—precum judecă mai mulţi scriitori.

§) — Extras din „Cronica lui Szamoskozy tradusă de Ioachim Crăciun, pag. 104.

Purces-a Sinan-Paşa şi a făcut pod peste Dunăre şi a intrat în Ţara-Românească. Podul l-a făcut la Giurgiu. (8) După ce a trecut în Ţara-Românească întâmpinatu-l-a Mihai-Vodă cu îndrăzneală. — Călugărenii este numele unui sat, aşezat într'un loc întărit şi imprejmuit pe o mare întindere cu mlaştini. (12) Sinan Paşa era cu întreaga oaste ce trecea de 100.000, (4) dincolo de mlaştină, (10) Mihai-Vodă dincoace. (11) Locul acesta este cale de o zi de la Dunăre. — Luptându-se Mihai Vodă cu el într'o mare bătălie au pierit acolo 4 Paşi şi 7 Sângaci. — Chiar şi Sinan, când fugea de pe pod şi mulţi se îmbulzeau în jurul lui, a căzut de pe pod în mlaştină, de unde l-au scos ienicerii. (13 b) Semurău şi pentru viitoarea bătălie a lui Sinan-Paşa. Dobândit-a atunci Mihai-Vodă de la Sinan cincisprezece tunuri mari şi mici, aşişderea şi steagul verde al Profetului Mahomet, foarte preţuit de Turci. (13 b) Trimese-au apoi Mihai-Vodă acest steag Împăratului Rudolf.

Sigismund a trimes ca ajutor lui Mihai-Vodă în luptă împotriva lui Sinan-Paşa pe Albert Kiraly, dar acolo s'a purtat prost Albert Kiraly, (14) căci au fost câţiva boieri, carii s'au nu-l iubeau pe Mihai-Vodă, sau erau fricoşi. Între alţii fuseseră şi Mirăslău Logofătul şi Dan Vistierul, carii au sfătuit pe Albert Kiraly, să nu meargă la luptă aşa nebuneşte, căci ce pot face 16.000 de oameni împotriva a 100.000?! Acest Mihai Vodă — ziceau ei, — este numai un om îndrăzneţ care nu face nimic din bună chibzuială, ci merge orbeşte la toate, şi pentru nebunia lui vrea să ne piardă şi pe noi şi pe sine. De aceea nu a luptat Albert Kiraly. Fost-a o pădure între Mihai Vodă şi Albert Kiraly, dar nici aci nu l-a aşteptat cu boierii pe Mihai-Vodă, nici nu l-au urmat, ci mai bine s'au întors dimpreună cu boierii, (15) Pentru care lucru Mihai-Vodă a voit să spânzure câţiva boieri.

Dacă Albert Kiraly şi boierii ar fi stat alături de Mihai-Vodă, (14) n'ar mai fi trebuit să treacă Craiul Sigismund Batory, după aceea, cu multe oşti în Ţara Românească, căci peste tot l-ar fi biruit pe Sinan-Paşa. Măcar că Mihai-Vodă a mers numai cu oastea sa (4) asupra lui Sinan-Paşa, totuşi a bătut oastea acestuia în cea mai mare parte, şi însuşi Sinan-Paşa a căzut de pe pod în mlaştină. (13 b) Mihai Harvath nu a fost nici el în această bătălie. (14)

Bătălia a fost atât de groaznică, încât ostașii lui Mihai-Vodă au ajuns, bătăndu-se, până aproape de cortul lui Sinan-Pașa. (13b) Însă sosind după aceia 20.000 de icniceri, carii erau în dosul taberii (turcești), în fața acestora nu a mai putut să stea oștile lui Mihai-Vodă, și așa s'au întors dincoace de mlaștină. (13 a, b, c)

Tăiat-a Mihai-Vodă acolo un turc încât i-a despicat capul în două; (13 b) acest lucru l-a văzut chiar și Petru Armeanul.

Ținut-a lupta de la ceasurile 11 până seara. (13 d) Mihail Horvath cu ajutoarele ardelenesti, — două mii Secui și ostași, — era dincoace de pădure; (14) chematu-i-au Mihai-Vodă la sine, dar n'au venit. (14) Fost-au acolo și Albert Kiraly, după cum au spus, — o pădure l-a despărțit: Mihai-Vodă era dincolo, Mihail Horvath împreună cu Alberth Kiraly și cu boierii erau dincoace, înspre București, care București este cale de o zi de la locul luptei Călugăreni.

T) — Extras din „*Iacobi Augusti Thuani Historiarum sui Temporis*”; Frankfurt 1614-1621, CX, CXIV și CXV „Tezaur de Monumente p. Dacia“.

„Intr'aceia Sinan, cu necunoștință de cele întâmplare, spre a putea veni în ajutorul impresuraților: în fruntea unei oști de 55.000, (4) precum se spunea, aruncă un pod pe Dunăre la cetatea Giurgiului (5) din jos de Nicopoli. Mulți maeștrii lucrară la acel pod, făcând spese mai bine de 70.000 de iocabimi. Aci aflând de întâmplarea de la Lipa (Lipova, în Banat pe Mureș) o parte a oștilor o distribuie în Țara-Românească și în Moldavia. Eară Transilvanii văzând oastea inamicului împărțită și îngâmfăți prin succesele de până acum, deciseră a ataca pe Sinan.

Nu departe de Dunăre este un loc care din depărtare are forma unei dese păduri pre unde din cauza multor pârae și bălți nu se poate trece decât preste un pod așa de strimt încât de abia poate cuprinde un car în lărgime. (12) Această strimtoare pe unde căutau să treacă Turcii, ocupând-o ai noștrii, și așezară castrele în apropiere (11). Eară Turcii trecând Dunărea pe podul dela Giurgiu se așezară pre un deal de cealaltă parte a pădurii, (10, 12) așa în cât putea să vadă pre ai noștrii carii încă pre un deal se puseseră (11) fiindcă pădurea din bălțile văii ce-i despărțea nu împiedica privirea nici de o parte nici de alta (10, 11, 12).

Sinan la început se temea de vreo cursă; în urmă, văzând pe ai noștrii mai puțini la număr și că nu se retrag de la luptă alese și trimise la acea strimtoare 12.000 soldați (13 b).

Ai noștrii inimându-se unii pre alții se luptară bărbătește; lung timp nu se știa a cui va fi învingerea; în fine după o luptă cerbicoasă ce ținu de la răsăritul până la apusul soarelui, (13 d) creștinii învinseră: inamicul veni în dezordine; mulți se întorceau la pod și se aruncau în Dunăre; însuși Sinan se credea a fi căzut mort, el însă rătăcind prin bălțile și mocirlele acelei păduri, scăpă de abia cu viață. (13 b) Căzură mai bine de 10.000 de Turci, și

nu puțini Creștini. Aceasta se întâmplă la 25 August. Puterile învingătorilor scăzând printre învingere atât de săngeroasă, Sigismund le trimise îndată un număr de Călăreți. (14).

U) — Extras din „Istoria Regatului Ungar“ de Nicolae Istvan, fius; cartea XXIX, pagina 434. — 1685.

„Intre acestea fiind sosit timpul potrivit pentru războiul Sinan plecând din Bizant, sosi după 15 etape în lagărele pe care noi le numim dobrogene; și înaintând de acolo, puse nu departe de Dunăre (5) castrile în care aduse peste 100.000 (4) de ostași; și fără să întârzieze mult timp, făcând podul, trecu în Valahia; și alergă spre București, (2) care este cea dintâu cetate în această țară, și începu a da năvală pe neașteptate; și mai departe înaintând ocupă cu ușurință Târgoviștea, capitala țării, găsită goală.

Și Mihai neavând încredere în puterile sale, trimițând soția și pe fiul său Pătrașcu la Sibiu, oraș al Transilvaniei, s'a retras spre Carpați așezându-se la o depărtare de 4000 de pași de o veche cetate zidită acolo, și care se numea Negru Vodă, și care deja odinioară fusese dărâmată de Turci; care locuri din cauza poalelor neregulate și aspre ale stâncilor, și din cauza unui râu noroios și mlăștinos la originea sa, și din cauza sălciiilor sădite în pământul umed și crescute la o înălțime potrivită, și din cauza feluritelor tufisuri sunt de o intrare foarte grea și aproape de netrecut: și (acolo) nu se (poate) merge decât pe un singur drum, pe poduri (construite) pe pari (picioare) de lemn, (12) și nici totuși neinterupte, pe care cineva îl închide chiar cu un număr mic de pușcași și colubrinis (?) de puțină valoare, poate opri de a intra (acolo) chiar o mare mulțime de trupe inamice.

În aceste strâmători — este în amintirea strămoșilor noștri, —când Ladicus domnul Valahiei Transalpine care fugise dincolo la Strasimir, Regele Bulgarilor, — Ludovic cel dintâi rege cu acest nume al Panoniei, hotărând să reinceapă războiul, își aduceau aminte, că Dragomir, care era conducătorul trupelor inamicului de moarte Ladicus, întinzându-le curse, i-a dus la nimicire tăindu-i pe Nicolae de Gara și Simion de Megesal, duci ai lui Ludovic.

Dar Sinan misis Chausis (?) nu numai toată grija lucrării începute, dar chiar din Bulgaria la lucrări chemând (lucrători?) întări Bucureștii și Târgoviștea înconjurându-le cu val lat de 12 picioare făcut din lemn și impletituri ca și din brazde, lucrând zi noapte; iar el singur împărți armata în două părți, așa ca o parte cu Ali-Pașa de Trapezunt să rămână la Târgoviște cu trupele, să conducă (lucrările) apucându-se imediat de lucru, iar cu partea rămasă, compusă în adevăr din ostași sdraveni, bine aleși, să meargă cu stăruință în urmărirea inamicului: și nu departe de locurile acelea înguste pe care le-am pomenit mai sus își puse castrile într'un loc mai ridicat în vederea alor noștri, așa încât am-

bele castre să se poată vedea una pe alta (10, 11), și nu puțin se miră (Sinan) de nesocotința alor noștri, carii îndrăsnesc să-l infrunte pe el cel de temut prin armele sale nebiruite, după cum socotea, și prin puterile sale peste care nu se putea trece.

În ziua următoare (Sinan) alese 12.000 dintre cei mai ageri Turci, dintre carii jumătate consta din Ieniceri, carii trecând strămtorile să atace pe ai noștri și să nu se înapoieze decât învingători; (13 a) în acest timp Mihai și Kiraly, deși cunoscători ai micului număr al alor lor, totuși alergară înainte (7) încrezându-se în bărbăția sa (lor), (care urmează) după puterea lui Dumnezeu, și în potriva strămtorii locurilor, în însăși acelea (locuri) pe care le spusese (de care vorbii).

Inamicii luptau prin număr și prin mulțime, iar Ungurii (14) și Valahii încrezători în bărbăție; și se întâmplă prin îndărătnicia ambelor părți, așa încât câteodată inamicii fiind dați înapoi erau urmăriți până la castre (ale lor) făcând mare măcel, iar altă dată ai noștri fiind loviți prin năvălirea dușmanilor în poziția lor, barbarii să proclame că deja au învins; (13 c) și era de față Sinan îndemnând pe luptători cu vorbe, iar pe întârziatori și pe leneși imboldindu-i câteodată cu cuvinte rușinoase, alteori cu bătaie, și cu lovituri, în acest mod aproape toată ziua, neconținut până la apusul soarelui (13 d) stând în cumpănă, (când) norocul luptelor a fost hotărât.

La sfârșitul bătăliei o ceată de 300 de pușcași unguri pe-deștrii, care fusese trimisă din castre cu o zi înainte pentru nutreț, sosi ca și trimeasă din cer de mila Domnului; și după porunca lui Mihai aduse celor ai noștri, tare obosiți de munca luptei, un ajutor nemerit și necesar; (13 b, c) și inamicii înspăimântați de sosirea de trupe proaspete, fură puși pe fugă: în spatele cărorora ai noștri urmărind, nu numai pe mulți Turci din cei mai buni îi omorâră, dar chiar luară înapoi 4 tunuri pe roate, cucerite, precum și câteva steaguri și între ele unul mare de culoare verde. (13 b)

Acolo în dezordinea fugii, pe Sinan, căzut în baltă de pe puntea, care fiind ruptă de ai noștrii, fusese reparată printr'o lucrare făcută în pripă, abia îl adusesese la ai săi târât cu pericol cu silința mare a calului, și pe lângă haine, desfigurat desgustător la obraji, și chiar cei doi dinți fiindu-i scoși. (13 b)

Nenorocirea acestei lupte, în care Sinan și Turcii luptând rău, nu după multe zile fiind cunoscută la Bizanț, oferea rivalilor și ponegriților acestuia nu cea mai mică ocazie de a-l blama pe el a căruia mândrie intolerabilă nu o mai puteau suferi.

Din această cauză el însuși (Sinan) cel gata la mânie și răsunare a hotărât să reinceapă războiul cu toate puterile și să gonească pe Mihai din țară, (2) și după terminarea acestui războiu să invadeze Transilvania. (2)

Dar Mihai, pentru că își dedea seama că în viitor se va întâmpla să fie inegal inamicului, (15) retrase trupele sale pe crestele Carpaților de o potrivă de greu de apropiat.

V) — Extras din „*Histoire de l'Empire Ottoman*“ de Hammer ; Paris, 1844, Vol. VII, cartea XLI pag. 303.

Zece zile după executarea lui Ferhat, Sinan eşi din Constantinopole cu stindardul sacru (17 August — 11 silhidje); el se în dreptă prin defileul Tschalikawak, prin Sumla şi Hezargrad (Razgrad) către podul Terkoei (Djourdjevo). Şapte galere încărcate cu muniţiuni de artilerie suiră din Marea Neagră Dunărea până la Rusciuk (5) Când trupele terminară (23 August, 17 silhidje) podul pe care Sinan ordonase să fie aruncat peste Dunăre, ele se îndreptară spre Bucureşti (elles se rendirent a Bucarest). Patru mile înainte de a sosi la acest din urmă oraş, ele se găsiră în faţa armatei valahe în defileul dela Călugăreni acoperit de păduri şi mlaştine. (12).

Marele Vizir aşează ienicerii într'o pădure de stejari, (10) stabili o baterie de 10 tunuri pe o înălţime (sur une eminence) şi ocupă poziţia pe un teren mlaştinos în vecinătatea podului de la Călugăreni. (10).

Patru paşale, Satârji-Mahomed, Haider, Housein şi Mustafa trecură podul şi se bătură de dimineaţă până seara (13 d). După ce a luat 12 tunuri inamicului (Românilor) ei fură respinşi într'o mlaştină, unde pieriră toţi, cu excepţia lui Satargi Mahomet (13 b).

Sinan căzut el însuşi într'o mlaştină nu fu scos de acolo decât prin sfortările unui brav soldat care pentru această faptă fu numit Hasan Batakdi, sau Hasan du Marais (Hasan al mlaştinei) şi servi în urmă şi subt Marele Vizir Murat. (13 b).

În timpul nopţii, un prizonier valah făcu să explodeze o parte din muniţiunile de pulbere ale ienicerilor; trupele crezând că aceasta este rezultatul unei surprinderi a inamicului fugiră în dezordine.

Totuşi Mihai se retrase spre Bucureşti şi Târgovişte, şi de acolo spre frontiera Transilvaniei. (15).

Z) — *Convorbire cu Moş Micu* din comuna Călugăreni, despre Bătălia de la Călugăreni dintre Mihai-Viteazul şi Turci.

(fiind faţă şi Locot. Em. Voinescu din Regimentul 7 Dorobanţi)

— Bună ziua, Moşule.

— Bună ziua, taică. Dar ce căutaţi pe aci?

— Nu te speria, moşule, că nu sîntem de la percepţie.

— Zău, că bine ziceţi.

— De câţi ani eşti, moşule?

— Nu ştiu, dar la 77 eram de 21 de ani.

— Cum era satul şi locurile pe aci, când erai d-tale copil-landru?

— Cum să fie, taică? — în sat oamenii erau rari şi trăiau în bordee. Pe dealul de dincolo de Călnişte, erau păduri cu lu-

minişuri pe-ici-pe-colea ; iar in luncă era tot pădure ; şi undenu era pădure erau bălţi şi cocioace cu păpuriş.

- Ce sunt alea cocioace, moşule ?

- Ce să fie, taică ? - noroaie, mocirle şi nămol.

- In luncă nu erau locuri de arat ?

- Mai nimic. Ici-colea pentru zarzavaturi şi câteva brazde de porumb.

- Şi erau bălţi şi mocirle mari ?

- Păi, nu spusei ? Numai bălţi şi mocirle. Era stăpânirea broaştelor şi raţelor sălbatece. Nu vă uitaţi la ce este acum. Acum s'au retras apele de tot, de a ajuns că în luncă este pământul mai uscat ca pe deal.

- Dar in luncă pădurea era numai atâta câtă este acum ?

- Nu ; s'a scos multă.

- Dar ce drumuri treceau atunci pe aci ?

- Era numai drumul de-i zicea al Olacului, de se mergea de la Bucureşti la Giurgiu. Şi nu era făcută şuşea. Şuşeaua s'a făcut mai încoace în timpul meu.

- Numai drumul ăsta al Giurgiului era ?

- In luncă numai drumul ăsta era ; dar cum treceai apa Câlniştei se făcea de la Crucea-de-Piatră, in sus, la deal, spre dreapta Drumul Şiştovului, pe care se mergea spre Zimnicea.

- Dar prin luncă spre Strâmba nu era drum ?

- Nu era. Cum să fie ? - Că era bălţi şi cocioace.

- Cum să nu fi fost, moşule ? - că eu am o carte pe care este arătat că era drum dela Călugăreni la Strâmba.

- Nu era, taică ! Ce ? - stie cartea mai bine ca mine ? - Nici acum nu este drum înspre Strâmba decât așa printre ogoare pe la locurile oamenilor.

- Nu se poate moşule, trebuie să fi fost, şi trebuie că este şi acuma ; căci cum mergeaţi de aci din Călugăreni, la sat, la Strâmba ?

- Ne strecuram așa prin pădure şi printre cocioace.

- Dar cu căruţa cum vă duceaţi ?

- Apoi, ce crezi d-tale că erau așa multe căruţe ? - Şi nici nu aveam nici nevoe. Şi chiar de am fi mers cu căruţa, tot așa ne strecuram ; şi asta numai cumva pe timp de secetă, vara ; căci dacă era timp ploios şi se umfla Neajlovul şi Câlniştea, nu mai era chip de mers, căci se umpleau cu apă şi bălţile şi viiturile, de nu mai puteai trece.

- Dar nu ai auzit d-tale, moşule, cumva din bătrâni să fi fost mai de mult, drum mare între Călugăreni şi Stâmba, pe care să se fi mers de la Bucureşti la Giurgiu prin Stoenesti ?

- Ferească Dumnezeu, domnule ! - Nu am auzit că drumul Giurgiului să fi apucat vreodată din Călugăreni prin Strâmba.

- Păi, moşule, spune in cărţi așa, că in vechime drumul Giurgiului apuca de aci din Călugăreni prin Strâmba şi Stoenesti, şi de acolo mergea spre Giurgiu.

— O fi spunând, taică, dar eu, nici nu am apucat, nici nu am auzit să se fi spus, și nici nu cred să fi fost. Cum să fi trecut drumul Giurgiului prin bălțile și cocioacele care erau de aci până la Strâmba?

— Așa scrie în cărți, moșule. Ba mai scrie că se cunoșteau până acum câțva timp urmele podurilor peste care trecea acest drum de la Strâmba la Călugăreni,

— Ce fel de urme, tăicuțule?

— Ce fel să fie, moșule? — pasă-mi-te capete de ale picioarelor podurilor care se mai vedeau în pământ ici și colo, pe unde au fost poduri, pe la câte un braț de baltă, sau de viitură.

— Nu cunosc să se fi văzut așa ceva, și nici nu am auzit pe nimeni să spue că a văzut de aci până la Strâmba astfel de urme de picioare de pod, și nici nu-mi vine a crede ca să se fi găsit vreodată astfel de urme de poduri.

— Dar Drumul Olacului care mergea spre Giurgiu era mare? — adică era larg? — și cam ce lărgime să fi avut?

— Păi, era larg, că nu era numai cât putea merge o căruță, ci era pârție prin pădure cam de 15—20 de stâneni; și poate pe unele locuri era și mai larg; căci după ploae, sau primăvara când se topia zăpada și erau bălți și noroi, lumea să le poată ocoli; și mai avea și lărgituri mai mari unde se nemerea în drum câte un loc mai lăsat unde se strângea apă mai adâncă și mai largă.

— Și zici că nu mai era alt drum pe care să se fi mers de la București la Giurgiu?

— Nu știu să mai fi fost altul prin altă parte, ci numai pe aci, pe Drumul Olacului, cum i se zicea; — și nici pe altcineva nu am mai auzit să spue că a mai fost și alt drum prin altă parte pe care să se meargă dela București la Giurgiu.

— Și ai apucat d-tale să se meargă de la București la Șistov pe drumul pe care spuseși că se cheamă Drumul Șistovului?

— Am apucat, cum să nu apuc: o lua la dreapta după ce trecea de crucea de piatră. — Se duceau într'acolo care cu sare, cu pastramă, cu păcură și cu grâne, — și diligențe cu călători. Se duceau cum să nu se ducă!

— Dar despre locul unde s'a bătut Mihai Viteazul cu Turcii aci la Călugăreni, spuneau bătrânii?

— Spuneau, cum să nu spună! — La început s'a bătut Mihai Viteazul dincolo de Călniște pe Valea Țanțaroasa, pe unde este acum satul Crucea de Piatră; și a venit lupta așa că Mihai Viteazul i-a adus pe Turci și i-a băgat în cociocul de la gura văii și i-a înămolit acolo.

Și se mai zicea că în lupta care s'a dat acolo Mihai Viteazul a pierdut vreo 700 din ostașii cari luptaseră acolo; și necăjit și descurajat de această pierdere s'a tras singur deoparte sub o viță de vie; și ascuns acolo s'a rugat Domnului Nostru Isus Cristos să-l ajute, căci dacă il va ajuta și va eși biruitor din acel războiu, va face un lucru așa de mare că va uimi lumea.

— Păi bine, moșule, unde o fi găsit Mihai-Viteazul vița aia

de vie subt care să se fi tras, când peste tot pe acolo era numai pădure, apă și coccioc ?

- De, taică, așa se zice. O fi fost pasă-mi-te vreo coardă de viță sălbatecă, sau curpen de pădure cum îi zicem noi, dacă nu va fi fost chiar vreo coardă de viță de-a bună, sădită de vre un om prin vreun luminiș de pădure pe acolo pe dealurile de la gura Țânțaroasei; căci așa spuneau bătrânii că s'a tras subt o coardă de viță de s'a rugat lui Dumnezeu să-l ajute. Și Dumnezeu nu l-a lăsat, și l-a ajutat să birue pe Turci.

- Și apoi unde s'a mai bătut, moșule ?

- În urmă s'a bătut „aci între ape”.

- Adică unde, moșule ?

- Aci între apele Câlniștei și Neajlovului.

- Și după asta unde s'a mai bătut, moșule ?

- Nu știu ca să se fi mai bătut în altă parte.

- Adică dincoace de Neajlov, pe unde este satul acum, nu s-o mai fi bătut ?

- Nu, nu știu de asta. Bătrânii spuneau că Mihai Viteazul s'a bătut numai pe valea Țânțaroasa și „aci între ape”.

- Lucrurile pe care mi le-ai spus, le ști numai de la bătrâni, sau le ști și de la vreun învățător, sau de la vreun om cu carte din sat ?

- De la care învățător ? - Nu, taică, nu am stat de vorbă despre Mihai Viteazul cu nimeni încoace în urmă, până acum când mă întrebi d-tale.

- Și spuneau bătrânii cum i-a bătut Mihai-Viteazul pe Turci ?

- Ba spuneau, că le-a tras o bătae, *maică-maică!*

- Dar despre un nume de trup de moșie ai auzit, moșule, care să se fi numit Hulubești, ai auzit, moșule ?

- Nu, nu am auzit.

- Cum se poate, moșule, să nu fi auzit, căci asta e scrisă sigur în cărți.

- Nu, eu nu am auzit, taică, de așa ceva.

- Da se spune în cărți moșule, că aci în apropiere, între Călugăreni și Strâmba, a fost un trup de moșie care se numia Hulubești.

- O fi fost, dar eu nu am cunoștință.

- Ei, acum văd eu, moșule, că nu cam cunoști locurile înspre Strâmba; ori pasă-mi-te nu ai cam fost pe acolo ?

- Ei, asta-i vorbă! - Cum să nu mă fi dus într'acolo ? Am și neamuri acolo, și nu se ține minte de câte ori am fost acolo: și după griji, și după lucrul câmpului, și pe la câte un neam.

- Dar despre cum s'a dat lupta la pod spuneau ceva bătrânii ?

- Da, spuneau, că Mihai-Viteazul a ars podul pentru ca să nu poată trece Turcii apa.

- Dar altceva nu mai spuneau bătrânii despre cum s'a petrecut lupta ?

- Ba mai spuneau, că i-a bătut pe Turci nu numai din față, ci și dindărăt.

- Cum dindărăt, moșule?

- Adică dindărăt prin pădure.

- Pe unde prin pădure?

- Nu știu pe unde, ci numai atât, că i-a bătut și dindărăt prin pădure; dar pe unde, nu se spunea:

- Altceva mai știi?

- Oi mai fi știind, taică, dar nu-mi aduc aminte.

